

שלום *ע* האולן

בית המשפט העליון
חברת קליטה
-3-1-2000
נתקבל/נבדק
(11)

בג"ץ עו"ד ירדן נגד ראש הממשלה ואחרים

אילון ירדן

שלום עם הגולן

מסה על מלחמה ושלום

הוצאת ליעד

אין להעתיק, לשכפל, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה. כל שימוש, מכל סוג שהוא, אסור בהחלט, אלא עם ניתנה רשות מפורשת בכתב של המו"ל והמחבר לאותו שימוש

צילום העטיפה: אופק צילומי אוויר בע"מ

© כל הזכויות שמורות למחבר

דוא"ל: jardenelon@walla.com

אתר: www.jardensworld.com

מהדורה דיגיטלית, ינואר 2021

תוכן העניינים

6	הקדמה.....
18	עתירה למתן צווים על תנאי.....
22	מהות העתירה.....
28	פרק א: מלחמה ושלום – רקע היסטורי.....
41	פרק ב: סדר עולמי חדש.....
47	פרק ג: עלייתו של המשפט הבינלאומי.....
51	פרק ד: שלום לא עושים בכוח.....
57	פרק ה: שלום קר, שלום חם.....
61	פרק ו: שלום תמורת שלום.....
65	פרק ז: שלום עכשיו, שלום לגולן.....
71	פרק ח: שלום אמת והאיסור לשקר.....
88	פרק ט: המזרח הפרוע בצל האטום.....
104	פרק י: שלום ובטחון עם הגולן.....
108	פרק י"א: קלקלת השלום.....
112	פרק י"ב: הגולן אינו נדל"ן.....
120	פרק י"ג: כבוד האדם וחירותו.....
126	פרק י"ד: שלום עם לבנון.....
137	פרק ט"ו: הדרך השלישית.....
145	פרק ט"ז: דמוקרטיה ושלום.....
153	פרק י"ז: יעשה משפט צדק לשלום.....
162	אפילוג: בית על רמה.....

הקדמה למהדורה הדיגיטלית

ביום 3.1.2000 הוגשה על-ידי עתירה לבג"ץ, שאותה הפכתי בתוך מספר שבועות לספר בשם **"שלום עם הגולן"**. מטרת העתירה הייתה להורות לממשלה להפסיק את המו"מ לקראת הסכם עם סוריה, שעלול היה להסתיים בירידה מרמת-הגולן. בעתירה העליתי נימוקים משפטיים מתחום המשפט הבינלאומי, שעיקרם האיסור לנהל מו"מ תחת אש, ואף לחתום על הסכם שלום תחת לחץ ואיומים. בשעתו נדחתה העתירה, אך הטיעונים שהובאו במסגרתה תקפים עד היום – ולכן יש הצדקה להציגם לציבור גם בעת הנוכחית. למרבה המזל המו"מ הופסק, ושאלת הנסיגה מרמת-הגולן ירדה מן הפרק, לפחות לפי שעה.

חשיבותה של העתירה אינה מתמצית בטיעונים נגד ירידה מהגולן, אלא גם בעניינים נוספים שהועלו במסגרתה – שהחשוב שבהם הוא תפקיד התקשורת בחברה דמוקרטית-ליברלית. צירוף רשות השידור לעתירה נועד להבטיח שהתקשורת תמלא את תפקידה ככלב-השמירה, ותחדל מלהתנהג ככלב-מחמד ("פודל") מחד – וככלב-תקיפה מאידך. טענתי היא, שניתן לסווג משטרים פוליטיים מודרניים לא רק לפי המבחנים המקובלים במדעי המדינה – אלא גם לפי אופי היחסים שבין השלטון לתקשורת. במשטרים טוטאליטריים התקשורת היא כלב-מחמד, המחניף לשלטון כדי ליהנות מחסדיו (פולחן אישיות); במשטרים אנרכיסטיים היא כלב-תקיפה, המתנפל על השלטון במטרה להפילו (ביקורת לגופו של אדם – לא לגופו של עניין); במשטרים ליברליים היא כלב-שמירה, שמטרתו למנוע מהשלטון לפעול שלא כדין, מבלי לפגוע בעצם קיומו (ביקורת לגופו של עניין – לא לגופו של אדם).

חשיבותה של הבחנה זו משתקפת לא רק בגוף העתירה אלא גם בגורלה. העתירה הושתקה זמן קצר לאחר שהוגשה, ככול הנראה על-פי צו מגבוה – וזאת למרות שהיה בה כדי לחדד ולהעשיר את הדיון הציבורי בשאלות קיומיות של בטחון ושלום. לא נותר לי אלא לקוות, שעתה ימצאו כלי התקשורת שיהדהדו אותה טוב יותר.

הקדמה

א. ביום 3.1.2000 הוגשה על-ידי עתירה לבג"ץ, כנגד ראש הממשלה, ממשלת ישראל, נשיא המדינה ורשות השידור. תמצית העתירה היא הדרישה להפסיק לאלתר את המשא ומתן בין ממשלת ישראל לבין סוריה, מכוח היות המשא ומתן ואף ההסכם הצפוי בלתי חוקיים בעליל, על-פי המשפט הבינלאומי ההסכמי, הקנייני ואף הפלילי. כן התבקש בג"ץ להורות לראש הממשלה, לממשלה ואף לנשיא המדינה, לחדול מהפצת תעמולה שאינה אמת, בכל הקשור להסכם השלום, בהיותה נוגדת את המשפט החוקתי של מדינת ישראל.

ב. בעתירה התבקש בג"ץ להורות לראש הממשלה ולממשלה, לחדול מלשאת ולתת עם סוריה על הסכם שלום, מכל סוג שהוא, כל עוד סוריה אינה מצהירה על הכרתה במדינת ישראל כמדינה ריבונית על-פי המשפט הבינלאומי; כל עוד סוריה אינה מסירה את איומי המלחמה כנגד מדינת ישראל; כל עוד סוריה אינה מסירה תנאים מוקדמים לניהול משא ומתן עמה ובמיוחד את התנאי למסירת רמת-הגולן לידיה; כל עוד נוקטת סוריה פעולות הסותרות את המשפט הבינלאומי בכללותו ובמיוחד את הוראות המשפט הבינלאומי ההסכמי בדבר תום לב, חופש ההתקשרות וחופש העיצוב; כל עוד נוקטת סוריה בשורה של פעולות מדיניות, צבאיות, תעמולתיות ואחרות שאינן עולות בקנה אחד עם המשפט הבינלאומי, לרבות סיפוח דה-פקטו של לבנון, מימון וסיוע לאויבי ישראל על אדמת דרום לבנון, תמיכה בטרור.

ג. כמו כן, התבקש בג"ץ להורות לראש הממשלה ולממשלה להצהיר, כי השטח ברמת-הגולן, כמתואר בתוספת לחוק רמת-הגולן התשמ"ב-1981 הוא חלק בלתי נפרד משטחה של מדינת ישראל, וזאת מתוקף השילוב שבין הוראות המשפט הבינלאומי והמשפט החוקתי בישראל; כי רמת-הגולן כלל אינה נתונה למשא ומתן בשיחות על הסכם שלום עם סוריה; כי אין בכוונת ממשלת ישראל

לפנות בסיסי צבא מרמת-הגולן והמבטיחים את בטחונה של מדינת ישראל; כי אין בכוונת הממשלה לפנות ישובים ברמת-הגולן; כי לתושבי רמת-הגולן זכות קניין מלאה באדמות שנרכשו על ידם בהתאם לדיני מדינת ישראל; כי לאור המשפט החוקתי של ישראל ובמיוחד לאור חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, יש לתושבי רמת-הגולן לא רק מלוא זכויות הקניין באדמתם, אלא אף מלוא הזכויות לחיים, לכבוד ולחירות בגולן; כי בכוונת ממשלת ישראל לכבד את חייהם, גופם, קניינם וכבודם של תושבי רמת-הגולן.

ד. כמו כן, התבקש בג"ץ, להורות לראש הממשלה ולממשלה, לחדול מכל פעולה הסותרת את המשפט החוקתי של מדינת ישראל ובמיוחד את חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו; חוק המקנה לאזרחי ישראל את הזכות לקבל כל מידע העשוי לאפשר להם להכריע בעניינים הקשורים לחייהם, לכבודם ולחירותם כאזרחי ישראל; לחייב את הממשלה לומר לציבור בישראל את כל האמת ורק את האמת, בכל הקשור לסיכונים ולסיכויים של השגת שלום אמת עם סוריה; ובכלל זה לומר את האמת, לפיה בהתאם למיטב הערכות המקצועיות של מומחים בתחומי הביטחון לא נשקפת בעתיד הקרוב סכנה ממשית לביטחון מדינת ישראל מצד סוריה; להפיץ בציבור בישראל את כל המידע העומד לרשותה ביחס לחשיבותו של הגולן בביצור ביטחונה של מדינת ישראל; לחייב את הממשלה לחדול מלהסתיר מהציבור בישראל מידע חיוני בעניינים של שלום ובטחון; לחדול מלהפיץ תעמולה שאינה אמת בעניינים של שלום ובטחון; לחדול מלהשתמש בכוחם השלטוני כדי להשיג מטרות מפלגתיות, על יסוד שיקולים הזרים לעניינים בעלי אופי לאומי מובהק כשלום וביטחון.

ה. העתירה שהוגשה הינה תקדימית מבחינת התוכן והצורה כאחד, בהביאה נושאים של שלום, בטחון, גבולות וכו', להכרעת בית המשפט; נושאים, שמקובל לחשוב שהם נחלת מדינאים ומצביאים ולא בסמכות מערכת המשפט. הסיבה לכך היא, שהמו"מ להסכם שלום עם סוריה, ואף ההסכם הצפוי עצמו, מעוררים סוגיות כבדות משקל לא רק בתחום המדיני, אלא אף בתחום המשפטי: המשפט

הבינלאומי הפלילי, המשפט הבינלאומי ההסכמי, המשפט הבינלאומי הקנייני; סוגיות משפטיות כבדות ונכבדות, לא רק במשפט האומות אלא אף בדין הפנימי, בתחום המשפט החוקתי של מדינת ישראל, ייחודה של העתירה מבחינת התוכן, מכתוב אף את ייחודה מבחינת הצורה. מאחר ונושאים אלו, מטבעם שיש בהם מרכיבים חוץ-משפטיים, לא ניתן לבחון אותם אלא בהקשרם הרחב יותר: בהקשר ההיסטורי, הפוליטי, הטכנולוגי וכד'—הקשרים, שבתוכם פועלת מערכת המשפט הבינלאומית, כמו גם מערכת המשפט הפנימית. בעתירה התבקש בג"ץ להבחין, עד כמה שרק אפשר, בין ההיבטים המשפטיים של הסוגיה, שהם בסמכותו הבלעדית, לבין ההיבטים הציבוריים הכלליים של נושאים אלו, שההכרעה בהם היא של ממשלת ישראל, של כנסת ישראל ואף של המון בית ישראל.

1. במסגרת העתירה התבקש בג"ץ לבחון לא רק את תוכנו של הסכם השלום שבכוונת ישראל לחתום עם סוריה, אלא אף להעמיד במבחן משפטי את הדרך שבה מתנהלות השיחות להשגת הסכמים אלה. האם ובאיזו מידה, מתקיימים בהם העקרונות הבסיסיים של המשפט הבינלאומי ההסכמי: תום לב, חופש ההתקשרות וחופש העיצוב; האם, ובאיזו מידה, נלקחים בחשבון לא רק זכויותיו של רוב הציבור בישראל אלא אף זכויות המיעוט של תושבי רמת-הגולן, כאזרחים שווי זכויות במדינת ישראל בהתאם למשפט החוקתי של מדינת ישראל, ובמיוחד לאור חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו; לבחון את זכויותינו לא רק כעם בתוך משפחת האומות, הזכאי להגן על זכויות-היסוד הקולקטיביות שלו כמדינה ריבונית ועצמאית, אלא אף את זכויותיו של כל אחד מאלפי אזרחי ישראל, שהפכו את רמת-הגולן לביתם מזה עשרות שנים, ואשר עתה, חס וחלילה, עלולים הם לשמש קורבן על מזבח השלום.

2. בג"ץ התבקש בעתירה זו לבחון את חוקיות מדיניות החוץ והפנים של הממשלה, במגוון הנושאים הקשורים להסכם השלום עם סוריה, לאור מדיניותו בשנים האחרונות, שתמציתה ירידת משקלו של הפורמליזם המשפטי ועליית המימד הערכי של מלאכת

המשפט. בג"ץ התבקש להחיל על מדיניות הממשלה לא רק את המשפט החוקתי הפנימי של ישראל, אלא אף את חוקת האומות, כפי צורתה ותוכנה במשפט הבינלאומי. לתוצאות העתירה עשויות להיות השלכות לא רק על הסכם השלום עם סוריה אלא אף על הפוליטיקה הישראלית בכללותה, בסוללה את הדרך למהפכה בפוליטיקה זו, על-ידי הפיכתה ל"פוליטיקה חוקתית"; מהפכה שהחלה עם חקיקתו של חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו. על אופיה של המהפכה שבדרך עמד נשיא בית המשפט העליון, השופט אהרון ברק, בע"א 93/6821 בנק המזרחי המאוחד בע"מ נגד מגדל כפר שיתופי פ"ד מט (4) עמ' 221, באומרו (עמ' 448):

"עם חקיקתו של חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו התרחשה מהפכה חוקתית במעמדן של זכויות האדם בישראל. מספר זכויות הפכו לזכויות חוקתיות על-חוקיות. הפוליטיקה הישראלית הפכה, בכל הנוגע לזכויות האדם, לפוליטיקה חוקתית. התרחשה קונסטитуציונליזציה של המשפט הישראלי, זכויות האדם החוקתיות מקרינות עצמן לכל ענפי המשפט (הציבורי והפרטי) ומשפיעות על מהותם. אם בעבר נגזרו זכויות האדם מההסדרים בענפי המשפט השונים, הרי מעתה ייגזרו ענפי המשפט השונים מזכויות האדם החוקתיות. אך מעבר לכך: חל שינוי ברטוריקה החוקתית. אם, בעבר, הרטוריקה המשפטית התמקדה בסמכות, בכוח ובשיקול הדעת (החקיקתי, המינהלי והשיפוטי), הרי מעתה נעבור לרטוריקה של זכויות וחירויות. לא הכוח השלטוני באיזונו הראוי הוא שיקבע את זכויות האדם, אלא זכויות האדם, באיזון הראוי, הן שתקבענה את הכוח השלטוני."

ח. העתירה דנה לא רק בביקורת המדיניות של הממשלה, מבחינה משפטית ופוליטית, אלא אף מציגה מדיניות חלופית להשגת שלום עם סוריה – שלום שבמסגרתו תמשיך ישראל להחזיק ברמת-הגולן, ואף תהפוך אותה לנדבך חשוב של היחסים עם סוריה בעתיד. מטרת העתירה היא לשחרר אותנו מחשיבה חד-

ממדית, המאפיינת את השיח הציבורי שלנו, ואשר כתוצאה ממנה מצטמצמת יכולת הבחירה שלנו. החשיבה במונחים של תיאוריות מתחרות היא ראשיתה של ההגות הרציונלית. במילים אחרות: בחירה בין חלופות היא תנאי לכל חשיבה הגיונית ולכל שיקול-דעת. חשיבה חד-ממדית איננה רציונלית, בהוצאה מגדר האפשר אמצעים אחרים להשגת אותה מטרה. כשאנו חושבים על השלום רק במושגים של **"שלום תמורת שטחים"**, סוגרים אנו אופציות אחרות, דוגמת שלום שהתמורה בעדו אינה משולמת בשטחים. ברירה הנחזית להיות אמיתית בהקשר מסוים – עשויה להתברר ככוזבת בהקשר אחר. כל עוד חושבים אנו במונחים של **"שלום תמורת הגולן"**, **"שלום או גולן"** – אין אנו יכולים לבחור באפשרות של **"שלום עם הגולן"** או של **"שלום תמורת שלום"**. את החלל שנוצר בשיח הציבורי שלנו מנסה העתירה למלא, ולו באופן חלקי.

ט. בחינתה של אסטרטגיה חילופית להשגת שלום עם סוריה, תובעת מאיתנו להשתחרר ממוסכמות, מהרגלים ישנים ומדעות קדומות – שהפכו אצלנו לטבע שני והמגבילות את טווח ראייתנו. חשיבה פוליטית, כמו חשיבה כלכלית, נעשית רציונלית רק כשהיא מכניסה שיקולים של עלות-תועלת, תרומה ותמורה. כשאנו מדברים על **"מחיר השלום"**, צריך לבחון לא רק את התמורה שנקבל (איזה שלום) ואת המחיר שנשלם בעדו (על מה נידרש לוותר) – אלא גם את האפשרות לבחון **"מוצרי שלום"** שונים ומחירים שונים למוצרים אלו, להשוותם זה כנגד זה ולבסוף לבחור ביניהם. הצגת אסטרטגיה חילופית להשגת השלום היא אפוא המטרה הסופית של העתירה – כשבחינת מדיניות השלום של הממשלה הנוכחית אינה אלא אמצעי לה.

י. מאחר שעניינה של העתירה הוא מהפכה לא רק ביחסים בין ישראל לסוריה, אלא אף ביחסים בין הפוליטיקה למשפט; ומאחר שמהפכה זו ראשיתה בתודעה הקולקטיבית שלנו; ומאחר שהתודעה הקולקטיבית שלנו מעוצבת על-ידי התקשורת, ובייחוד על-ידי הטלוויזיה והרדיו – לפיכך יש חשיבות עצומה לצורה שבה

תפנים התקשורת מהפכה זו שמחוץ ומבית. מסיבה זו הופנתה העתירה גם נגד רשות השידור הישראלית. בג"ץ התבקש להורות לרשות השידור (אשר בהיותה רשות ממלכתית כפופה היא למשפט החוקתי של מדינת ישראל, ואשר בתוקף תפקידה כרשות שידור מחויבת היא על-פי חוק רשות השידור תשכ"ה-1965 להבטיח כי בשידוריה יינתן מקום לביטוי מתאים של השקפות ודעות שונות וישודר מידע מהימן, מעודכן ונטול כל משוא פנים בנושאים פוליטיים, חברתיים, כלכליים ותרבותיים) – לחדול מלנקוט כל פעולה העלולה להתפרש כתמיכה חד-צדדית בעמדה המדינית של הממשלה, ובכלל זה להימנע מלהפיץ תעמולה שאינה אמת בעניינים של שלום ובטחון; להימנע מכל פעולה שיש בה כדי להפר את האיזון בין הדעות השונות הרווחות בציבור ואף כדי למנוע תחרות הוגנת על התמיכה הציבורית בדעות אלו. הרטוריקה החד- צדדית של התקשורת; צורת העריכה החד-צדדית של החדשות והכתבות השונות; בחירת הנושאים והמידע החד-צדדית על-ידי התקשורת – כנגד כל אלו מוגשת העתירה, במטרה לחולל מהפכה לא רק ביחסי משפט ופוליטיקה, אלא אף ביחסי תקשורת ופוליטיקה.

יא. על-פי המשפט החוקתי של מדינת ישראל זכות הציבור לקבל מידע אמין, מעודכן וללא משוא-פנים בכל נושא ציבורי שהוא, ובמיוחד בנושא השלום מכל סוג ומין שהוא; וכן הזכות לקיים תחרות הוגנת של רעיונות ודעות של כל גווני הקשת הפוליטית – הן חירויות יסוד המעוגנות עתה לא רק במסורת המשפטית ובפסיקה, אלא אף במשפט החוקתי של ישראל ובמיוחד בחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו. צירוף רשות השידור לעתירה בא כדי להבטיח שזו תמלא את התפקיד של כלב-השמירה, ותחדל מלהתנהג לא רק ככלב-תקיפה – אלא אף ככלב-מחמד ("פודל"). התקשורת, שבתקופת נתינהו פעלה ככלב-תקיפה – פועלת היום, בתקופת ברק, ככלב-מחמד. הגשת העתירה, ואף מתן כיסוי תקשורתי לה, מטרתה למלא את החסר בימים אלה, שעה שלעמדת הממשלה ניתן כיסוי תומך ונלהב כמעט ללא מעצורים – ואילו לאופוזיציה

לא ניתן כמעט ביטוי. אפשר אפוא לסווג משטרים פוליטיים מודרניים לא רק לפי המבחנים המקובלים במדעי המדינה – אלא גם לפי אופי היחסים שבין השלטון לתקשורת. במשטרים טוטאליטריים התקשורת היא כלב-מחמד, המחניף לשלטון כדי ליהנות מחסדיו (פולחן אישיות); במשטרים אנרכיסטיים היא כלב-תקיפה, המתנפל על השלטון במטרה להפילו (ביקורת לגופו של אדם – לא לגופו של עניין); במשטרים ליברליים היא כלב-שמירה, שמטרתו למנוע מהשלטון לפעול שלא כדין, מבלי לפגוע בעצם קיומו (ביקורת לגופו של עניין – לא לגופו של אדם). על ההבחנה בין סוגי היחסים בין התקשורת לשלטון, כמאפיינים של משטרים פוליטיים, עומדת דבורה טאנן בספרה "מעיוות להידברות" (עמ' 103):

"מה שאנחנו צריכים זה יותר אופוזיציה. אנו נוטים לחשוב במונחים של ניגודים מקוטבים, ואולי נראה לנו שביטול גישת כלב-התקיפה של העיתונות יהפוך אותה מיד לכלב-מחמד. אבל יש אפשרות נוספת – תפקיד כלב-השמירה. תפקידה של העיתונות הוא לחשוף עוולות המתבצעות בממשל ולהעמיד את המנהיגים בפני ביקורת ציבורית. זוהי מהותה של העיתונות החופשית במדינה חופשית. למרבה האירוניה, תרבות התוקפנות הובילה לביקורת פחות אמיתית. כלב שעסוק בתקיפה אינו יכול לשמור."

יב. מטרת העתירה היא, אפוא, להשיג שלום לא רק מחוץ – אלא אף מבית. שלום בית שיושג על-ידי כינון מערכת יחסים חדשה בין החברה הישראלית לממסדים השונים – הפוליטיים, המשפטיים, התקשורתיים – המתאפיינת על-ידי העתקת העוצמה הפוליטית מהממסד לעם; המדגישה את הזכויות והחירויות של האזרח; הכופפת את כל הרשויות למהותו של המשפט החוקתי, הלאומי והבינלאומי; שתמציתה היא הפיכת הפוליטיקה מ"כוחנית" ל"חוקתית", מטרת העתירה היא לחסן אותנו בפני שטיפת-המוח הפוליטית, המתקשרת והממוסחרת, המעצבת את תודעתנו בצורה מעוותת, חלקית וחד-צדדית. במיוחד כאשר מדובר בעירוב שאלות

של בטחון ושלום עם המאבק על השלטון, כשהמסד מגייס לצדו את כל אמצעי התקשורת, בחינת הייתה זו, בפרפרזה לדבריו של פון קלאוזוביץ, **"המשך מדיניות הפנים באמצעים אחרים"**. כל עוד מזוהה השלום עם מחנה פוליטי מסוים, והמלחמה עם המחנה האחר; כל עוד נתפש מחיר השלום במונחים מוחלטים של **"שלום תמורת שטחים"**; כל עוד נתפס השלום עצמו בצורה חד-ממדית; כל עוד לא אימצנו חשיבה רב-ממדית ורב-ידעית – כי אז לא נוכל להתקדם אל השלום. בהיותנו חברה פתוחה, עלינו לפתוח, בראש ובראשונה, ערוצי תקשורת רבים ומגוונים ככל האפשר, כדי לבחון את כל האפשרויות שבפנינו; כדי שלא ננעל בתוך מסגרת מחשבתית אחת; כדי להבטיח תחרות הוגנת בין דעות שונות וכן זרימה חופשית של צורות ותכני מידע שונים.

יג. דילמות רבות, שאין להן פתרונות במסגרת החשיבה המקובלת, עשויות להיפתר שאנו מפתחים מסגרת חשיבה חדשה המכילה אפשרויות שנעדרו קודם לכן. הדילמה **"שלום או גולן"**, הנכונה בהקשר החשיבה העכשווית, עשויה להתברר ככוזבת במסגרת חשיבה לא קונבנציונאלית. במצב הקיים אין לנו ברירה אלא לבחור בין השלום לגולן – ואילו כשיפתחו בפנינו אפשרויות חדשות, נבין שאפשר להשיג גם את השלום וגם לא לוותר על הגולן. לא נוכל להתקדם בתהליך השלום, אלא אם כן נצליח להשתחרר מהרגלי-תגובה ומדפוסי-חשיבה ישנים, ונסיר מעלינו לא רק לחצים פוליטיים חיצוניים, ערביים ובינלאומיים – אלא גם בלמים פנימיים, אינטלקטואליים וחברתיים. בפוליטיקה, כמו בכלכלה, מה שנחוץ לנו הוא לאו-דווקא קבלני ביצוע חרוצים – אלא יזמים בעלי מעוף ודמיון, שישחררו אותנו ממגבלותיו של ההווה.

יד. בהיותה עוסקת בפוליטיקה חוקתית, מכוונת העתירה גם כנגד נשיא המדינה, שכמהלכיו האחרונים פגע ביסודותיה של הדמוקרטיה הישראלית. בג"ץ התבקש להורות לנשיא המדינה, המנוע, על-פי המשפט החוקתי של מדינת ישראל, מלהתערב בשאלות של מדיניות חוץ ופנים – לחדול מכל התנהגות או מעשה, העלולים

להתפרש כתמיכה בעמדה המדינית של ראש הממשלה והממשלה, ובכלל זה לחדול מלהפיץ תעמולה שאינה אמת בעניינים של שלום ובטחון. העתירה הוגשה כנגד נשיא המדינה מר עזר וויצמן, בטענה, שחרג מסמכותו שעה שהתערב במדיניות זו. לנשיא המדינה יש אמנם חסינות רחבה מאוד בפני הליכים משפטיים – ואולם ניתן לתקוף אותו תקיפה עקיפה באם חורג הוא מסמכויותיו. העתירה הוגשה אפוא כנגד הנשיא, לאחר שלא הסתפק בשורה של פעולות והצהרות בעלות אופי פוליטי מובהק – אלא אף הודה במפורש, בשיחה עם תושבי הגולן, כי **"אין הוא יכול להיות נשיא של כולם"**, וכי **"כדי להיות נשיא של כל העם, צריך להיות זירש, אילם ורצוי גם עיוור"** (מעריב, 22.12.99).

טו. בג"ץ, בהרכב של שלושה שופטים – מ' חשין, י' זמיר, ד' ביניש – החליט שלא לדון בעתירה, מהטעם שאינו מוסמך להכריע בעניינים מדיניים, שעל-פי חוקת הדמוקרטיה הם בסמכות הכנסת והממשלה, הנושאים באחריות בפני הציבור הרחב. בג"ץ אף הוסיף וקבע, שבעניינים כגון אלה מוטב להיאבק בכיכר העיר ולא בין כותלי בית-המשפט. מאחר שאני סבור, שלפסק-הדין יש חשיבות, דווקא בשל הימנעות בית-המשפט מלדון בסוגיות המשפטיות המובהקות של העתירה – בטענה של חוסר-שפיטות – אביא אותו במלואו. בפסק הדין נקבע כדלקמן:

"העותר, אף שהוא עורך דין, הגיש לבית המשפט מסה ארוכה מאד ומורכבת מאד, הכתובה כדרך מסות מדיניות או פילוסופיות, ולא בדרך שמקובל לכתוב בה עתירות לבית משפט זה. היא עוסקת (מבחינה היסטורית, פילוסופית, פוליטית ועוד) בעניינים כלליים של שלום ומלחמה, ההיערכות הגלובלית וההיערכות האזורית, המשפט הבינלאומי והדין הלאומי, אמת ושקר, חלון ההזדמנויות של ישראל, רמת-הגולן, וכבוד האדם, ועוד סוגיות הוותיקות עולם. ומדוע זה הוא מביא סוגיות אלה לבית המשפט? זאת תשובתו: "לא באתי היום בפני כבודכם אלא כדי להיות פה לעם בפני עולם, ולאדם בפני המון

עם; לשטוח מצוקתו של המון בית ישראל ולזעוק זעקתו של המיעוט שבהרי הגולן". ומה בקשתו מבית המשפט? הוא מבקש מבית המשפט שורה של צווים על-תנאי וצווי ביניים. לדוגמה, הוא מבקש צו ביניים כללי נגד ראש הממשלה ונגד ממשלת ישראל "לחדול מכל פעולה שיש בה לפגוע באזרחי ישראל, ובכלל זה לחדול מלשאת ולתת עם הרפובליקה הערבית הסורית (להלן לשם הקיצור תיקרא סוריה) על הסכם שלום, מכל סוג שהוא", אלא אם סוריה תמלא תנאים רבים המפורטים אחד לאחד; "לחדול מכל פעולה שיש בה לפגוע באזרחי ישראל ובכלל זה לחדול מלהפיץ מידע בציבור בישראל שאינו אמת לגבי מכלול העניינים הקשורים בהסכם השלום העומד להיחתם עם סוריה, לרבות ובמיוחד בכל הקשור לסיכונים הצבאיים הצפויים למדינת ישראל מצירה של סוריה, לרבות ובמיוחד בכל הקשור לסיכונים הצבאיים הצפויים למדינת ישראל מצידה של סוריה, באם לא ייחתם עמה הסכם שלום לפי תכתיביה", וכן "לחדול מכל פעולה שיש בה כדי לפגוע באזרחי ישראל ובכלל זה לחדול מכל פעולה שאינה עולה בקנה אחד עם המשפט החוקתי של מדינת ישראל ובמיוחד עם חוק-יסוד כבוד האדם וחירותו"; ועוד ועוד.

אין ספק כי העניינים המועלים בעתירה, באופן מלומד, הם עניינים חשובים והם ראויים למחשבה. אולם מה להם ולבית משפט? והרי הלכה ברורה ומבוססת היא שבית המשפט אינו מכריע בעניינים מדיניים, שעל-פי חוקת הדמוקרטיה ענין הם לכנסת ולממשלה, הנושאים באחריות בפני הציבור הרחב. כמו כן, הלכה ברורה ומבוססת היא שבית המשפט אינו מכריע בעתירות כלליות וכוללניות, שאין להן מידה וגבול, ואיש אינו יודע מה ההשלכה שלהן. עתירה זאת היא דוגמה מובהקת לעתירות כאלה,

שבית המשפט בישראל, כמו במדינות אחרות, דוחה מעל פניו, מאז ומתמיד.

וכי העותר, שהוא עורך דין, אינו מודע לכך? הוא מודע גם מודע. וכך הוא כותב: "עניינה של עתירה זו הינו תקדימי מבחינת התוכן והצורה כאחד. הכרעות בנושאים של מלחמה, שלום, בטחון, גבולות וכו', היו עד כה נחלת מדינאים ומצביאים, ואילו עתה בידיכם להכריע בס". העותר צודק לחלוטין בכך שעתירה זו הינה תקדימית. אך יש תקדים ויש תקדים: יש תקדים מקדם ויש תקדים מקלקל. התקדים הזה בא לקלקל. הוא מבקש שההכרעה בנושאים הנדונים בעתירה, שהיו עד כה, לדבריו, נחלתם של מדינאים ומצביאים, יהיו עתה נחלתו של בית המשפט. וכל כך למה? כיוון שהעותר הביא עניינים אלה לפתחו של בית המשפט, אם מפני שנוח לו יותר להיאבק על דעותיו בעיני מדינה באולם בית המשפט מאשר בכיכר העיר, ואם משום שאין הוא מבין כראוי את התפקיד של בית משפט. אולם, כמובן, אין בכך כדי לשנות את התפקיד של בית המשפט, התפקיד המצוי והתפקיד הרצוי, או לשנות את קו הגבול המפריד בין נחלת בית המשפט לבין נחלתן של רשויות אחרות. אשר על כן לא ראינו צורך או טעם לבקש תשובה מאת ראש הממשלה או מאת יתר המשיבים, והחלטנו לדחות את העתירה על הסף.

טז. החלטה זו הינה, לעניות דעתי, מוטעית, מאחר ובג"ץ התבקש לבחון רק את ההיבטים המשפטיים של הסכם השלום עם סוריה – ולא את ההיבטים האחרים שלו, שהלכה פסוקה שאין הם שפיטים. לפיכך ככוונתי לבחון אפשרויות לערער על ההחלטה הנ"ל, ולחלופין להגיש עתירות נוספות, הנגזרות מעתירה זו, שיהיו יותר ממוקדות ופחות כוללניות. מאידך, סבור אני, שצודק בג"ץ, שעל העניינים המועלים בעתירה יש להיאבק גם בכיכר העיר. לכן החלטתי לפרסם העתירה בצורה של ספר, למען יוכל גם הציבור הרחב להכריע בעניינים המועלים בה. לפרסום העתירה עתה –

שעה שהמשא ומתן בין ישראל לבין סוריה נמצא בעיצומו – יש חשיבות רבה במערכה על דעת-הקהל בישראל, בטרם יובא ההסכם הצפוי למשאל עם. שכן, אם תעמוד בפני הציבור בישראל רק הבחירה בין שלום לבין הגולן – כפי שרוצים ראש הממשלה והממשלה – ישנה סבירות רבה שההכרעה תהיה לטובת השלום ונגד הגולן. ואולם אם תעמוד בפני הציבור הבחירה בין **“שלום בלי הגולן”**, כהצעת הממשלה, לבין **“שלום עם הגולן”**, במתכונת המוצעת בעתירה – כי אז ישנה סבירות רבה, כי ההכרעה תהיה לטובת **“שלום עם הגולן”** ונגד **“שלום בלי הגולן”**.

יז. פרסום העתירה במתכונת של ספר לציבור הרחב, מחייב אי-אלה שינויים בה – אך אלו מזעריים וחסרי חשיבות. השינויים הם בעיקר בעריכה ובשמות (בעתירה מוצגים ראש הממשלה, הממשלה, הנשיא ורשות השידור כ”חשיבים”, ואילו כאן נקראים הם בשמם ו/או על-פי תפקידם לפי הקשר הענייני). כמו כן נוספו מספר תוספות, שהחשובות שבהן הם דברים מתוך ראיון שנתן המזרחן ד”ר אברהם סלע לעיתון גלובס מספר ימים לאחר הגשת העתירה, ואשר היה בהם כדי לתמוך בחלק מהאמור בה. אני תקווה שספר זה יתרום, ולו תרומה צנועה, לאותה רוח חדשה שהחלה לנשוב מצפון – ואשר מבשרת תנופה מחודשת לא רק של ההתיישבות בגולן, אלא אף של הציונות עצמה.

בבית המשפט העליון בירושלים, בשבתו כבית משפט גבוה לצדק

העותר:

אילון ירדן עו"ד

מרחוב גיבורי ישראל 10 נתניה

טלפון 8653311-09 ; פקס 8654141-09

- נגד -

המשיבים: 1. כבוד ראש הממשלה, מר אהוד ברק

קרית בן גוריון 2 ירושלים

2. ממשלת ישראל

קרית בן גוריון 2 ירושלים

3. כבוד נשיא מדינת ישראל, מר עזר וייצמן

משכן הנשיא, רחוב הנשיא 3 ירושלים

4. רשות השידור

רחוב יפו 161, ירושלים

בקשה למתן צווים על תנאי

בית משפט נכבד זה מתבקש בזאת ליתן צווים על תנאי כנגד

המשיבים, להשיב על שאלות העותר כדלקמן:

1. להתייצב וליתן טעם מדוע המשיבים 1 ו-2, אשר בתוקף היותם

מכהנים כראש ממשלה וכשרים בממשלת ישראל, המופקדים על

חייהם, ביטחונם, כבודם וחירותם של אזרחי ישראל – לא יחדלו

מכל פעולה שיש בה לפגוע באזרחי ישראל, ובכלל זה לא יחדלו

מלשאת ולתת עם הרפובליקה הערבית הסורית (להלן לשם

הקיצור תיקרא - סוריה) על הסכם שלום, מכל סוג שהוא, כל עוד אין היא מצהירה קבל עולם על הכרתה במדינת ישראל כמדינה ריבונית על פי המשפט הבינלאומי; כל עוד אין היא מסירה את איומי המלחמה כנגד מדינת ישראל; כל עוד אין היא מסירה כל תנאי מוקדם, מכל סוג שהוא, כתנאי לניהול משא ומתן עמה; כל עוד אין היא מסירה את התנאי לפיו על מדינת ישראל למסור את שטח רמת הגולן לידיה כתנאי לניהול משא ומתן עמה; כל עוד היא נוקטת בשורה של פעולות מדיניות, צבאיות, תעמולתיות ואחרות שאינן עולות בקנה אחד עם המשפט הבינלאומי לרבות ובמיוחד בסיפוח דה-פקטו של לבנון; במימון ובסיוע לאויבי ישראל על אדמת דרום לבנון; תמיכה בטרור; וכן כי לא ינקטו פעולה כלשהי הסותרת את המשפט הבינלאומי ובמיוחד את הוראות המשפט הבינלאומי ההסכמי בדבר תום לב, חופש ההתקשרות וחופש העיצוב של הסכמים בינלאומיים;

2. להתייצב וליתן טעם מדוע המשיבים 1 ו-2, אשר בתוקף היותם מכהנים כראש ממשלה וכשרים בממשלת ישראל, המופקדים על חייהם, ביטחונם, כבודם וחירותם של אזרחי ישראל – לא יחדלו מכל פעולה שיש בה לפגוע באזרחי ישראל, ובכלל זה להצהיר כי השטח ברמת הגולן, כמתואר בתוספת לחוק רמת הגולן התשמ"ב - 1981 (להלן ולשם הקיצור ייקראו - הגולן וחוק הגולן לפי הקשר העניין) כלל אינו נתון למשא ומתן בשיחות על הסכם שלום עם סוריה; כי על פי מיטב הערכות המומחים למשפט בינלאומי, מדינת ישראל היא בעל הקניין בגולן; כי הגולן הוא חלק בלתי נפרד משטחה של מדינת ישראל, וזאת מתוקף השילוב שבין הוראות המשפט הבינלאומי והמשפט החוקתי בישראל; כי אין בכוחה ממשלת ישראל לפנות בסיסי צה"ל הממוקמים בגולן והמבטיחים את בטחונה של מדינת ישראל; כי לאזרחי ישראל תושבי הגולן (להלן ולשם הקיצור יקראו - תושבי הגולן) זכות קניין מלאה באדמות שנרכשו על ידם בהתאם לדיני מדינת ישראל; כי לאור המשפט החוקתי של ישראל ובמיוחד לאור חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו יש לתושבי הגולן מלוא זכויות הקניין באדמתם ואף מלוא

הזכויות לחיים, לכבוד ולחירות בגולן; כי בכוונת ממשלת ישראל לכבד את חייהם, גופם וכבודם של תושבי הגולן; כי בכוונת ממשלת ישראל לא לפגוע בקניינם של אזרחי ישראל תושבי רמת הגולן.

3. להתייצב וליתן טעם מדוע המשיבים 1 ו-2, אשר בתוקף היותם מכהנים כראש ממשלה וכשרים בממשלת ישראל, המופקדים על חייהם, ביטחונם, כבודם וחירותם של אזרחי ישראל – לא יחדלו מכל פעולה שיש בה לפגוע באזרחי ישראל, ובכלל זה לא יחדלו מלהפיץ מידע בציבור בישראל, שאינו אמת לגבי מכלול העניינים הקשורים בהסכם השלום העומד להיחתם עם סוריה; לרבות ובמיוחד בכל הקשור לסיכונים הצבאיים הצפויים למדינת ישראל מצדה של סוריה, באם לא ייחתם עמה הסכם שלום לפי תכתיביה; לא יחדלו מלהסתיר מהציבור בישראל מידע חיוני בעניינים של שלום ובטחון; לא יחדלו מלהפיץ מידע מגמתי בעל מטען מפלגתי בעניינים של שלום ובטחון; לא יחדלו מלהפיץ מידע מגמתי שאינו אמת בעניינים של שלום ובטחון; לא יחדלו מלהשתמש בכוחם השלטוני כדי להשיג מטרות מפלגתיות, על יסוד שיקולים הזרים לעניינים בעלי אופי לאומי מובהק כשלום וביטחון;

4. להתייצב וליתן טעם מדוע המשיבים 1 ו-2 אשר בתוקף היותם מכהנים כראש ממשלה וכשרים בממשלת ישראל, המופקדים על חייהם, ביטחונם, כבודם וחירותם של אזרחי ישראל – לא יחדלו מכל פעולה שיש בה לפגוע באזרחי ישראל, ובכלל זה לא יחדלו מכל פעולה שאינה עולה בקנה אחד עם המשפט החוקתי של מדינת ישראל ובמיוחד עם חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו; חוק המקנה לאזרחי ישראל את הזכות לחופש המידע, לחופש הבעת דעות וכו' חירויות יסוד המוקנות להם כאזרחים של מדינת ישראל והזכאים לכל מידע העשוי לאפשר להם להכריע בעניינים הקשורים לחייהם, לכבודם ולחירותם כאזרחי ישראל.

5. להתייצב וליתן טעם מדוע המשיבים 1 ו-2 אשר בתוקף היותם מכהנים כראש ממשלה וכשרים בממשלת ישראל, המופקדים על

חייהם, ביטחונם, כבודם וחירותם של אזרחי ישראל – לא יחדלו מכל פעולה שיש בה לפגוע באזרחי ישראל, ובכלל לחייב אותם לומר לציבור בישראל את כל האמת ורק את האמת, בכל הקשור לסיכונים ולסיכויים של השגת שלום אמת עם סוריה; ובכלל זה לומר את האמת, לפיה בהתאם למיטב הערכות המקצועיות של מומחים בתחומי הביטחון והמזרח התיכון לא נשקפת בעתיד הקרוב סכנה ממשית לביטחון מדינת ישראל מצד סוריה; להפיץ בציבור בישראל את כל המידע העומד לרשותה ביחס לחשיבותו של הגולן בביצור ביטחונה של מדינת ישראל;

6. להתייצב וליתן טעם מדוע מר עוזר וייצמן אשר בהיותו נשיא מדינת ישראל, מנוע הוא, על פי המשפט החוקתי של מדינת ישראל, מלהתערב בשאלות של מדיניות חוץ ופנים – לא יחדל מכל התנהגות או מעשה העשויים להתפרש כתמיכה בעמדה המדינית של המשיבים 1 ו-2, ובכלל זה לא יחדל מלהפיץ מידע מגמתי בעל מטען מפלגתי בעניינים של שלום ובטחון כפי עמדת המשיבים 1 ו-2; לא יחדל מלהפיץ מידע מגמתי שאינו אמת בעניינים של שלום ובטחון;

7. להתייצב וליתן טעם מדוע המשיבה 4, אשר בהיותה רשות ממלכתית כפופה היא למשפט החוקתי של מדינת ישראל, ובתוקף תפקידה כרשות שידור ממלכתית מחויבת היא על פי חוק רשות השידור תשכ"ה – 1965 להבטיח כי בשידוריה יינתן מקום לביטוי מתאים של השקפות ודעות שונות וישודר מידע מהימן, מעודכן ונטול כל משוא פנים בנושאים פוליטיים, חברתיים, כלכליים ותרבותיים – לא תחדל מלנקוט כל פעולה שיש בה כדי להפר את האיזון בין הדעות השונות הרווחות בציבור ובתחרות על תמיכה ציבורית בדעות אלו, ובכלל זה מלהפיץ מידע מגמתי בעל מטען מפלגתי בעניינים של שלום ובטחון התומכים באופן חד צדדי בעמדה המדינית של המשיבים 1 ו-2; לחדול מלהפיץ מידע מגמתי שאינו אמת בעניינים של שלום ובטחון.

מהות העתירה

1. לא באתי היום בפני כבודכם אלא כדי להיות פה לעם בפני עולם, ולאדם בפני המון עם; לשטוח מצוקתו של המון בית ישראל ולזעוק זעקתו של המיעוט שבהרי הגולן. כמו עיני ראיתי וזוועותיה של מלחמה. כמו עיני חזיתי בנפלאותיו של השלום. נולדתי לתוך מלחמה, גדלתי בצילה. כמו עיני חזיתי בזוועותיה ובמוראותיה של מלחמת יום הכיפורים. כמו אוזני שמעתי נבואות על חורבן הבית השלישי. אך גם לרחשי השלום האזנתי. ראיתי איך בארצות ניכר עושים המון עם והמון אדם שלום. ראיתי מלחמה, ראיתי שלום. ראיתי איך עושים לא רק שלום ישן, שלום קר, אלא גם שלום חדש, שלום חם. שלום שאינו מבוסס על מאזן אימה אלא על מאזן של אמון. ראיתי, שגיהנום המלחמה אינו בתחתיות שאול אלא על פני ארץ; ראיתי שגן העדן של השלום לא בשמיים הוא כי אם בלבכם ובמעשיהם של בני האדם.

2. ראיתי מלחמה, ראיתי שלום, וגזרתי על עצמי גזרה, לא לנוח ולא לשקוט עד שאבין לא רק למה עושים אנשים מלחמה, אלא גם כיצד נוטשים הם אותה ומאמצים הרגלים של שלום. כלאתי עצמי במשך למעלה ממחצית שנות חיי, כדי ללמוד, כדי להבין, כדי לדעת, איך נוטשים הרגלי מלחמה ומאמצים הרגלי שלום. גזרתי על עצמי בדירות. סגרתי עצמי מאחורי סורגים של ספרים, שעניינם מלחמה ועניינם שלום; ספרים עתיקים, ספרים חדשים. קראתי עיתוני יום, קראתי מוספי סופשבוע, קראתי ירחונים, קראתי סיכומיים שנתיים, קראתי סיכומי עשור, קראתי סיכומי מאה ואף קראתי סיכומי אלף - הכל כדי ללמוד לא רק את העבר אלא אף להבין את ההווה ולא לנתק קשר עין עם העתיד. במשך כמעט שלושה עשורים, אין דעתי נתונה אלא לשאלות של מלחמה ושל שלום. לא לשלום של עכשיו, בבחינת **"ותשקוט הארץ ארבעים שנה"**, אלא לשלום של קבע. רציתי להבין איך בונים לא צריף של שלום, שיעוף ממקומו בנשוב רוחות ראשונים של מלחמה, אלא

מקדש של שלום לדורות. בעודי שקוע בעולמה של תורה, ראיתי שהעולם מסביבי משתנה. ראיתי שהזמנים לא רק משתנים אלא אף שמשתנים הם ביתר מהירות מבעבר. ראיתי שדברים, אשר נראו בלתי אפשריים בעבר, הופכים למציאות בהווה. ראיתי איך אנשים למודי מלחמה נדבקים בלהט השלום ואף סוחפים אחריהם המוני אדם. ראיתי איך אדם אחד שם קץ לא רק למלחמה קרה אלא אף לשורה אינסופית של מלחמות חמות, עקובות מדם. ראיתי במו עיני איך חומות עתיקות של איבה מתמוטטות תחת תקווה: תקווה להידברות, תקווה לאחוה, תקווה לצדק, תקווה לשלום.

3. פרקליט אני על פי הכשרתי. בימים של שיגרה עושה אני, כמיטב יכולתי, על מנת לשרת את לקוחותי ואת מערכת המשפט שבראשה כבודכם יושבים. ואולם היום, שעה שליכו של עם שלם חצוי בין הכמיהה לשלום לבין החרדה מפני אובדן הגולן, נטלתי לעצמי פסק זמן, כדי לאחות את השברים ולאחד את הלבבות. בחרתי להביא את ענייניו של השלום לבית משפט זה, כדי שעניינים של שלום ומלחמה לא יוכרעו בבית דין שדה של עם אלא בהיכלם של משפט וצדק: צדק לעם בפני עולם וצדק למעט האדם בפני המון עם. בבואי היום בשעריו של בית משפט נכבד זה, יודע אני, שרק בידכם לעשות שלום משפט צדק ושרק מכם תצא תורה של אחווה. רק בפני כבודכם יוכל ענייניו של השלום להשקל בכובד ראש, בשיקול דעת, בהגינות וללא משוא פנים. רק התערבות מצידכם עשויה למנוע שפיכות דמים; רק פסיקה שתנינן על ידכם תהא מקובלת לא רק על רובו של עם אלא אף על מיעוטו של אדם. אף שלא נשכרתי על ידי אדם מסוים, יודע אני שמאחורי ניצב היום ציבור רחב, שנפשו נקעה מפוליטיקה, שמזה זמן רב אינה עוסקת עוד בדעות וברעיונות אלא רק במאבקים על כוח, על כסף ועל שלטון. ההחלטה להביא את ענייניו של השלום למשפט צדק, גמלה בליבי, לאחר שנוכחתי לדעת, שהיום אין אפילו קול אחד, המדבר בשם השלום עצמו; לאחר שראיתי, שכל אלו המדברים שלום עושים מלחמה; לאחר שראיתי שבטרם ייכון השלום מחוץ ישפך דם מבית; לאחר שראיתי כל זאת, החלטתי, שכדי לעשות שלום

באמת אין ברירה אלא להעביר את עניין השלום, לאלתר, מדין שדה של עם לבית משפט של צדק; בית משפט אשר ימצא בליבו תבונה, שיקול דעת ואומץ, לא רק לבחון בכובד ראש את נושא השלום אלא אף להאזין לדרכים חדשות להשיגו. בעומדי היום בפני כבודכם, מבקש אני, שבואכם לשקול את דברי, תשוו לנגד עיניכם את דבריו של הוגה הדעות ג'ון סטיוארט מיל, בדבר עוצם כוחם של רעיונות מקוריים כנגד שגרת המחשבה ואינטרסים פרטיים: **"אדם אחד, אשר דעה ואמונה בלבד, הריהו כוח חברתי השקול כנגד תשעים ותשעה אנשים הנושאים את עיניהם לענייניהם הפרטיים בלבד."**

4. עניינה של עתירה זו הינו תקדימי מבחינה התוכן והצורה כאחד. הכרעות בנושאים של מלחמה, שלום, בטחון, גבולות וכו', היו עד כה נחלת מדינאים ומצביאים, ואילו עתה בידיכם להכריעה בם. הסכמי שלום בכלל, והסכם השלום עם סוריה בפרט, מעוררים סוגיות כבדות משקל לא רק בתחום המדיני, אלא אף בתחום המשפטי: המשפט הבינלאומי הפלילי, המשפט הבינלאומי ההסכמי, המשפט הבינלאומי הקנייני; סוגיות משפטיות, כבדות ונכבדות, לא רק במשפט האומות אלא אף בדין הפנימי, בתחום המשפט החוקתי של מדינת ישראל. נושאים אלו, אף שמטבעם יש בהם מרכיבים חוץ-משפטיים, יש להם איפיונים משפטיים מובהקים, ובתור שכאלה מובאים הם בפניכם. על מנת שענייני השלום והמלחמה יקבלו ייצוג הולם, לא ניתן להביאם אלא בהקשרם הרחב יותר: בהקשר ההיסטורי, הפוליטי, הטכנולוגי וכו' – הקשרים, שבתוכם פועלת מערכת המשפט הבינלאומית, כמו גם מערכת המשפט הפנימית. הנושאים המובאים היום בפניכם, מטבע הדברים שמסעירים הם לא רק את ציבור המשפטנים אלא אף את הציבור כולו, כיוון שלהכרעה בהם עשויות להיות השלכות לא רק על המשך דרכה של מדינת ישראל אלא אולי אף על עצם קיומה. בית-משפט נכבד זה מתבקש אפוא להבחין, עד כמה שרק אפשר, בין ההיבטים המשפטיים של הסוגיה, שהם בסמכותו הבלעדית, לבין ההיבטים הציבוריים הכללים של נושאים אלו, שההכרעה בהם

היא של ממשלת ישראל, של כנסת ישראל ואף של המון בית ישראל. בית משפט נכבד זה, עוד בטרם יבחן סוגיות כבודות משקל אלו לגופן, מתבקש להוציא צו ביניים, כמבוקש בעתירה, על מנת למנוע יצירת עובדות על ידי ראש-הממשלה והמשלה אשר עלולות לגרום לישראל נזק תדמיתי בלתי הפיך, פן חלילה תיהפך ישראל למשל ולשנינה לא רק בפני אויבים אלא אף בפני ידידים.

5. לא רק את תוכנם של הסכמי השלום עם סוריה ולבנון, מתבקש בית משפט נכבד זה להעמיד במבחן משפטי אלא אף את הדרך שבה מתנהלות השיחות להשגת הסכמים אלה. האם, ובאיזו מידה, מתקיימים בהם העקרונות הבסיסיים של חופש המשפט ההסכמי הבינלאומי: תוס לב, חופש ההתקשרות, חופש העיצוב; האם, ובאיזו מידה, נלקחים בחשבון לא רק זכויותיו של רוב הציבור בישראל אלא אף זכויות המיעוט של תושבי רמת הגולן, כאזרחים שווי זכויות במדינת ישראל בהתאם למשפט החוקתי של מדינת ישראל ובמיוחד של חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו; לבחון את זכויותנו לא רק כעם בתוך משפחת האומות, הזכאי להגן על זכויות היסוד הקולקטיביות שלו כמדינה ריבונית ועצמאית, אלא אף את זכויותיו של כל אחד מאלפי אזרחי ישראל, שהפכו את רמת-הגולן לביתם מזה עשרות שנים, ואשר עתה, חס וחלילה, מצווים הם לשמש קורבן על מזבח הסכם השלום. אפתח בסקירה היסטורית של סוגיית השלום והמלחמה, אמשך בבחינת היבטיהם השונים של המשפט הבינלאומי והמשפט החוקתי הישראלי, ואסיים בבחינת ההשלכות שיש להלכות המשפטיות על העניין שבפנינו. בית משפט נכבד זה, אינו מתבקש בעתירה זו לבחון את סדרי העדיפויות הלאומיים, אלא את חוקיותה מדיניות החוץ והפנים של ראש-הממשלה והממשלה, ואשר זוכה לגיבוי על ידי הנשיא ורשות השידור, וזאת תוך שימוש בכלים שמעמידים לרשותו המשפט הבינלאומי והמשפט החוקתי של מדינת ישראל.

בית המשפט מתבקש לקבוע כי:

א. לראש-הממשלה והממשלה אין סמכות לכרות הסכמי שלום בדרך ובאופן שאינם עולים בקנה אחד עם המשפט הבינלאומי ההסכמי; לראש-הממשלה והממשלה אין סמכות לכרות הסכמי שלום תחת איומים; לראש-הממשלה והממשלה אין סמכות למסור אדמות שנרכשו על ידי ישראל כדת וכדין; לראש-הממשלה והממשלה אין סמכות לפנות אזרחים ישראלים מבית שנרכש כדין, אף לא תמורת כל הון שבעולם; לראש-הממשלה והממשלה אין סמכות להסתיר מהציבור מידע מגמתי בעניינים של שלום ובטחון; לראש-הממשלה והממשלה אין סמכות להפיץ מידע מגמתי בעל מטען מפלגתי בעניינים של שלום ובטחון; לראש-הממשלה והממשלה אין סמכות להפיץ מידע מגמתי שאינו אמת בעניינים של שלום ובטחון; לראש-הממשלה והממשלה אין סמכות להשתמש בכוחם השלטוני כדי להשיג מטרות מפלגתיות, על יסוד שיקולים הזרים לעניינים בעלי אופי לאומי מובהק כשלום, בטחון וטריטוריה; איסורים אלה הם מוחלטים כיוון שמעוגנים הם במשפט החוקתי של ישראל ובתור שכאלה הם כובלים את הידיים והפה של ראש-הממשלה והממשלה המכהנים במשטר דמוקרטי-חוקתי; ראש-הממשלה והממשלה, בעוברם על איסורים מוחלטים אלה, חורגים מסמכותם – ולכן קמה לבית משפט נכבד זה הסמכות להורות להם לחדול מלעשות כן.

ב. לנשיא אין סמכות לתמוך בעמדה מדינית של מפלגה פוליטית זו או אחרת; לנשיא אין סמכות להפיץ מידע מגמתי בעל מטען מפלגתי בעניינים של שלום ובטחון; לנשיא אין סמכות להפיץ מידע מגמתי שאינו אמת בעניינים של שלום ובטחון; איסורים אלו הם מוחלטים כיוון שמעוגנים הם במשפט החוקתי של ישראל וכובלים הם פיו של הנשיא המכהן במשטר דמוקרטי-חוקתי. בעוברו על איסורים מוחלטים אלה, חורג הנשיא מסמכותו – ולכן קמה לבית משפט נכבד זה הסמכות להורות לנשיא לחדול מלעשות כן.

ג. לרשות השידור אסור למנוע את הבאת כל ההשקפות והדעות הרווחות בציבור; לרשות השידור החובה לשדר מידע מהימן; לרשות השידור אין סמכות להפיץ מידע שאינו אמת בעניינים של שלום ובטחון; איסורים אלו הם מוחלטים כיוון שמעוגנים הם במשפט החוקתי של ישראל וכובלים הם פיה של לרשות השידור. רשות השידור, בעוברה על איסורים מוחלטים אלה, חורגת מסמכותה – ולכן קמה לבית משפט נכבד זה הסמכות להורות לרשות השידור לחדול מלעשות כן.

פרק א: מלחמה ושלום – רקע היסטורי

“מוטב לרדת שאולה מאשר לשנוא ולפחד, וכפל-כפליים מוטב לרדת שאולה מאשר לגרום לשנאה ולפחד – זו הסימטה, שמן הדין שתיהפך לחוק עליון לכל חברה ממלכתית.”

פרידריך ניטשה (הנודד וצילו 284)

6. בעיית המלחמה ביחסים הבינלאומיים, כבעית העוני והמצוקה ביחסים הפנים מדיניים, עתיקת יומין היא; יש אומרים, שמשכה כדברי ימי האדם, ויש אומרים שאין ראשיתה אלא מיום שהפך האדם לייצור פוליטי. כך או כך, לא ניתן להבין את ההסטוריה האנושית בכללותה, ואת ההיסטוריה הלאומית של עם ישראל בפרט, אלא ביחסים המשתנים שבין מלחמה ושלום.

7. דורות רבים חלמו הטובים שבהוגים ובנביאים על השלום; על תקופה שבה יכתתו הלאומים חרבות לאתים; על כי האלימות בין קיבוצי האדם תיסוף מן הארץ; על כי **“לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה”**. אומנם, על שמי האנושות האפילו ענני הרס ואכזריות; אומנם ידע האדם תקופות של שואה וחורבן; ואולם, את האופל קרעה, הבקיעה, קרן-אור של תקוה לעולם טוב יותר, אשר סדריו סדרי חסד, ואשר הרעה כעשן תכלה ממנו. תמיד פיעמה בלב האדם התוחלת לעידן מתוקן; תמיד שובכו את נפשו חזיונות משיחיים של אחרית הימים; האדם בכלל, והיהודי בפרט, האמין כי בהתרחשויות ההיסטוריות גלומה איזו **“תוכנית נסתרת”** המבטאת מגמה של קידמה. לאמונה זו בהתפתחות האדם לטובה נודע תפקיד פסיכולוגי רב-ערך. היא היותה שלד למבנה חייו הנפשיים של האדם ומקור נוחם ופדות לו בצוק-העתים. אין האדם רק מגשש דרכו בסביבה עוינת ונאבק עם תלאות שמקורן לא נודע; העולם אינו חסר מובן וכיוון אלא בעל משמעות, שניתפסה כמטאפיסית וכעל-היסטורית. האדם מצא בתקוה זו סעד ותמיכה לעמוד בפורענויות, ומכוח האמונה בטוב צידק עליו את הדין.

8. השלום נראה כעיקרו של העידן המשיחי וכשיא הטובה האנושית. בתרבות ישראל כבתרבויות אחרות, קיים מעין פולקלור של השלום, של תאורי הברכה הצפונה בו. השלום הוא התנאי והבסיס לשאר הטובות המיוחלות. השלום יביא אפילו לשינוי טבעם של האדם והחיה **"וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ...ופרה דוב תרעינה...ואריה כבקר יאכל תבן"**. חז"ל הרבו לדרוש בשבחיו של השלום: **"אין כלי מחזיק ברכה יותר מן השלום"**; **"השלום לארץ כשארור לעיסה"** וכו'. מהותו של השלום נראתה יסודית ועמוקה עוד יותר: **"זכותו של הקב"ה - שלום"**, **"ה' עושה שלום במדומיו"** וכו'. לומר, השלום איננו סידור של נוחות בין הבריות, אלא הוא בעל ערך מטפיסי-קוסמי-דתי. השלום נחשב לבעל תוכן חיובי – כמבטא מצב של שלווה, צדק, אחוה ודרכי נועם – ולא כמצב שתוכנו שלילי: העדר מלחמה ותו לא. לא תמיד הושם לב לכך, כי השלום שהמדינה כופה אותו בתחומה, כמו השלום שהמשפט הבינלאומי כופה אותו ביחסים הבינמדינתיים, הוא בעיקרו שלילי. אמנם בחלקו נובע שלום הבית מהאחוה של האזרחים, אולם בה לא די; יד המשפט, והפחד מגזרותיו, משמשים הרתעה בפני הפרת השלום. בני האדם קיוו, שהשלום יבוא, אם בדרך משיחית של **"תיקון עולם במלכות שדי"**; אם כתהליך התבגרותו המוסרית והמדינית של האדם. לא שיערו הם כי השלום עשוי לבוא בדרך אחרת לגמרי, בגין ענין פרוזאי כהתפתחות טכנולוגית של כלי-המשחית.

9. החברות הפוליטיות המיוחדות, ילודות ההיסטוריה, קשרו ביניהן יחסים פחות או יותר קבועים. בקרב כל אחת מהן גרמו השאיפות המנוגדות של יחידים וקבוצות, ההטרונגיות האתנית וניגוד האינטרסים, סכנה מתמדת של תסיסה וקבוצות, בלתי-לגיטימית. ביחסים בין החברות הפוליטיות השימוש בכוח נשאר עדיין לגיטימי, כי בהעדר משפט בינלאומי מחייב ובר-אכיפה (בדומה למשפט הפנים-המדיני) היתה יכולה כל מדינה לסמוך על עצמה בלבד, אם רצתה לעמוד בפני סכנות ולהישאר בחיים. כדי להסביר את רציפותן של המלחמות, אין צורך לייחס לאדם תוקפנות

מיוחדות. צורות ההתארגנות הפוליטית של בני-האדם, שלא השתנו כמעט בהשתלשלות ההיסטורית, די בהן כדי להסביר את פגיעות השלום ושכיחות המלחמה. השלום, מצב חולף לעולם, לא יכול היה להישמר אלא על-ידי איזון-כוחות בין יריבים, או על-ידי נצחוננו של החזק ביותר והקמת אמפריה. מאופיה ההיסטורי של הפוליטיקה עד כה – לאמור, התואם את הנסיון ההיסטורי של יחודיות היחסים בין המדינות (כולל לגיטימיות של שימוש בכוח) – לא מתבקשת שום מסקנה לגבי עתידה של החברה האנושית; אלא המעבר מתקופה של מלחמה בלתי פוסקת לשלום של קבע – **“שלום אחת בר-קיימא”** – אינו מחוץ לגדר האפשרויות, אך פירושה מוטציה **“של”** ההיסטוריה ולא **“בתוך”** ההיסטוריה. ובמילים אחרות: יהא זה קץ של היסטוריה אחת ותחילתה של היסטוריה חדשה.

10. בהיסטוריה הפוליטית של היחסים הבינלאומיים ניתן להבחין בארבע תקופות, הנבדלות זו מזו על-ידי הטכנולוגיות הצבאיות שעמדו לרשות האדם. העידן הראשון, שנמשך מבראשית ועד המאה החמש עשרה אופיין על ידי שימוש בנשק קר: חרבות, כידונים, קשתות, בליסטראות וכו'. כלי נשק שפגיעתם מוגבלת. הנשק הקר הוליד את הקהילות הפוליטיות הראשונות ואת יחסי הגומלין ביניהן. נשק זה יצר לא רק את הערים הראשונות אלא אף את האמפריות הקדומות, שהופיעו במספר מקומות על פני הארץ, ככול הידוע לנו בלא קשר ביניהן: בעמקים התחתונים של הפרת והחידקל; בעמק הנילוס; בעמק האינדוס ליד האראפה ומוהנג'ודארו; בעמק שליד הנהר הצהוב בסביבת אן-יאנג. העיר הופרדה מהיער. האדם עזב את גן העדן, והחל דרכו לעבר הבלתי ידוע. המלחמה יילדה את ההיסטוריה האנושית והפכה את האדם לעם. כך נוצרו ממלכות ראשונות, כך קמו האימפריות הקדומות, שחבצו שלטון לא רק על אדם אלא אף על אדמה, וניסו כוחם עד קצה גבול העולם. כך החלה חלוקת העבודה, כך נוצרו אדון ועבד. כך נבנו פירמידות לא רק של אבן אלא אף של בני אדם. כך החל הכתב, כך נוצר עולם. עולם של תרבות עקובה מדם.

11. העידן השני, שהחל במאה החמש עשרה והסתיים במלחמת העולם הראשונה, אופיין על ידי הופעתו של הנשק החם ועלייתו של אימפריות אבק השריפה. בעידן זה עדיין היתה המלחמה מועילה, אף אם בלתי מוסרית, בהקנותה יתרונות לאלו שהשכילו להחזיק בנשק החם. בתקופה זו הושם קץ לשיויון הכוחות היחסי בין העולם התרבותי לבין העולם הברברי שמחוץ לו והוכרעה הכף לצד עמי התרבות. חומות של עיר יכלו שבטי נוודים להבקיע בכוח רצונם, אף אם היו הם נחותים מבחינת המספר והכלים. אך מול אבק השריפה והתותחים אפילו גבורת אנוש חסרת אונים היא.

12. העידן השלישי, שהחל במלחמת העולם הראשונה והסתיים במלחמת העולם השנייה, אופיין על-ידי התפתחות המלחמה הממוכנת ומדע המלחמה. בעידן זה היה כוח-ההרס של פעולות צבאיות גדול עד-כדי-כך, שלא היה עוד כל יחס הגיוני בין מטרותיהם של עושי-המלחמה לבין התוצאות הממשיות של שימוש במלחמה. עם זאת נעשתה זיקת-הגומלין בין האומות כה גדולה, עד שהמלחמות האופייניות לעידן זה היו מלחמות עולמיות. כתוצאה מכך, יהיו אשר יהיו הטעמים לחילוקי-הדיעות מעוררי-המלחמה, נעשו אלה במידה רבה חסרי עניין במרוצת ההתנגשות האיומה. המלחמה חדלה מלהיות מכשיר מעשי של מדיניות לאומית. הטעם ההגיוני היחיד שנשאר למלחמה היה תלוי בעובדה, כי עדיין היו הבדלים כה גדולים בפוטנציאל הצבאי בין המעצמות השונות והבריתות של מעצמות, עד שמדינה אחת, או צירוף-מדינות, יכולים היו לקוות לניצחון מכריע על זולתם, בנצלם את נצחונם כדי לפצות על ההפסדים, שעלולים היו לסבול תוך כדי כך.

13. עם הופעתו של הכוח האטומי, נפסק עידן זה באורח פיתאומי, כי התברר שאין עוד משמעות להבדלי-כוח יחסיים. כל עוד ממשיכות מדינות להיות ריבוניות במובן הישן. כלומר, בעלות יכולת לערוך מלחמה נגד מדינות אחרות – כי אז הכוח שיכולה לשחרר כל אחת שבידה מצוייה הטכניקה החדשה, הוא כה קטלני, עד שבעקבותיו תחול התפוררות מוחלטת של המשק המותקף. כל התקפה תהיה

התקפת-פתע, אך שום הפתעה לא תוכל להצליח עד-כדי-כך, שאי-אילו כוחות של המדינה המותקפת, הנערכים במקומות-מחבוא רחוקים ממרכזים עירוניים, לא יוכלו להשיב מלחמה דומה שערה תוך זמן קצר, ולשתק אף את התוקף. השמדה הדדית, כה פתאומית וכה מושלמת, מסלקת את שריד-ההגיון האחרון בעיסוק הישן של עשיית מלחמה.

14. המצאתה של פצצת האטום היא איפוא אחת מאותן נקודות-ציון יחידות בהיסטוריה האנושית, שבהן צץ ועולה גורם סיבתי חדש, שמשמעותיותו המעשית והמוסרית חורגת הרבה מעבר להקשר ההיסטורי-סיבתי שבו הוא עולה. ב-6 באוגוסט 1945, עם חורבנה של הירושימה, פסע העולם, כמעט בבלי מודע, אל סיפו של עידן חדש, שרק עתה אנו מתחילים לתפוש את טיבו האמיתי. זה עידן שבו האפשרות של רצח-הכל (Omnicide) מונפת כחרב על עצם קיומה של הציביליזציה.

15. לראשונה בתולדותינו, אנו חיים עתה בציביליזציה, שלא זו בלבד שיש לה היכולת להביא לקיצה מתוך אמצעה, ושלא רק העניקה תוכן ממשי לסנטימנטים אפוקליפטיים קודמים, אלא אף הפכה פוטנציאל זה לסדר פוליטי עולמי חדש, שהצלחתו תלויה בעצם החרדה האפוקליפטית: סדר-עולם הבנוי על איומי הרתעה גרעינית הדדית. המיפתן הצר בין קיומה של ציביליזציה לבין חורבנה נעוץ כיום, לראשונה בהיסטוריה, ברצון האנושי בלבד. על אופיה של הציביליזציה בצל האטום, כתב אבנר כהן בקובץ המאמרים הנושא את השם "אנושות בצל האטום" שבעריכתו (הוצאת הקיבוץ המאוחד 1987, עמ' 15):

"מכל דימוי ציורי אחר דומה שהדימוי ההולם ביותר שואה גרעינית הוא זה של קריסה: קריסה של צורות חיים ותרבויות, קריסה של מערכות אקולוגיות סבוכות, קריסה של רקמות חברתיות מורכבות, המתגבשות ביחד לאותה מערכת-על מפולאה הקרויה ציביליזציה. כל שואה גרעינית, בין אם תהיה בהיקף 'מלא' או 'חלקי', תלווה

בקריסה שכזאת. מבחינה זאת חורבן של הירושמה ונגסקי לפני כארבעים שנה, כבר היתה קריסה שכזאת, אלא שאז היתה קיימת עדיין היכולת לתחם את גבולות הקריסה, להפריד בין הפנים לבין החוץ. כיום, עצם היכולת הזאת מוטלת בספק כבד. שואה אטומית לא תהיה רק קריסה פיסית – זו תהיה גם קריסתן של השפה והמשמעות, שבהן אפשר לתאר ולהבין קטסטרופה שכזאת. עם היעלמו של הנוף האנושי המוכר לנו כנקודת-ציון ראשונית, אנו מתעקשים אפילו למקם חורבן אפוקליפטי בהיקף שכזה במיסגרות לשוניות-תרבותיות אנושיות מוכרות. עם היעלמותו של היקום האנושי נעלמים גם בסיס השפה והמשמעות האנושיים.”

16. תמצית הטיעון בדבר ייחודו של עידן האטום היא, שעימות גרעיני, אפילו מוגבל – במידה שניתן בכלל להגבילו – לא יהיה מלחמה, אלא שואה, רצח-עם ואולי אף רצח-הכל. הבנת הדברים כרוכה בהבנת הקשר שבין מלחמה, ריבונות פוליטית ותרבות. כדי להבין את ייחודו של עידן האטום, מן הראוי לאמת את מוסד המלחמה, כמו שאנו מכירים אותו, עם האינטואיציות שלנו ביחס למלחמה גרעינית.

17. מלחמה אינה זהה עם מאבק או סכסוך. סכסוכים מתגלעים בכל מקום שבו נועדים שניים או שלושה יחדיו. תמיד יש אינטרסים חלוקים ותביעות שאינן עולות בקנה-אחד בין בני-אדם, כיחידים וכקבוצות. אם בני-אדם תמימי-דעים לגבי המטרות, הריהם חלוקים לגבי האמצעים. מה שמאחד בין בני-אדם מסויימים, מבדילם מן היתר. למותר לעמוד על נרגנותם של בני האדם. מאחר שתמיד יש חילוקי דעות ואינטרסים, שוררים תמיד סכסוכים. אולם יש אופנים שונים של סכסוך ואופנים רבים ליישוב סכסוכים. משמעות המלחמה איננה מתמצית בהיותה דרך אלימה ליישוב סכסוכים, אלא גם בכך שהוא דרך ממוסדת. כותב אבנר כהן (שם עמוד 17):

"המלחמה היא במובחן סוג מיוחד במינו של אלימות. זהו סוג האלימות היחיד. המזוהה עם מטרותיה של חברה מאורגנת. אני תופשים מלחמה כפעילות מזוינת, המתבצעת בשם קהילה פוליטית ובאמצעות ארגונה הצבאי. שני המרכיבים החברתיים הללו – קהילה פוליטית וארגון צבאי – מהותיים להגדת המלחמה, ומבדילים אותה מכל צורה אחרת של אלימות. אפילו בצורותיה הפרימיטיביות ביותר, המלחמה היא צורה האלימות המאורגנת, המתוכננת והשיטתית ביותר. המדובר במוסד של אלימות מאורגנת, סוג של פרקסיס חברתי."

18. טיבה המוסדי של המלחמה מתבטא במיוחד בטיבה הנורמטיבי. המלחמה אינה נתפשת כסטיה חברתית או כפשע. היא תהא כזאת רק אם תפר את נורמות מוסר-המלחמה. בניגוד לאופני אלימות אחרים, כמוסד המלחמה קשור באופן הדוק למילון ערכי-מוסר עשיר. חברות לוחמות פיתחו לעצמן אופני-שיח מוסריים – קודים ועקרונות של מותר ואסור – בעיתות מלחמה. במערב מזוהה מוסר המלחמה עם המסורת של **"המלחמה הצודקת"** – מסורת בת אלפיים שנה בקירוב, שמקורותיה מצויים עוד במחשבה הקלסית והנוצרית (קיקרו, אוגוסטינוס הקדוש, תומאס מאקווינס), שעברה תהליכים של חילון ואוניברסליזציה מבאות ה-16 וה-17 (אראסמוס, ויקטוריה, סוארז וגרוטיוס); ואשר במאה השנים האחרונות נטמעה במורשת של המשפט הבינלאומי, ובמיוחד באמנות המלחמה (אמנת ז'נבה הראשונה 1864, אמנות האג 1899, 1907, ואמנת ז'נבה הרביעית 1949).

19. אופיה המוסדי של המלחמה אינו ממצה את הזיקה שבין המלחמה לציביליזציה. מבחינה היסטורית, לא רק שהמלחמה היא מוסד חברתי הכפוף לכללים, אלא שמוסד זה התהווה בעת ובעונה אחת עם עלייתה של הציביליזציה העירונית. מוסד המלחמה, כמו מוסדות אנושיים אחרים, אינו קיים מקדמת דנא: הוא תוצאה של התפתחות חברתית-תרבותית, שאירעה בשלב מאוחר למדי

בהיסטוריה האנושית. ככל שאפשר ללמוד מן העדויות הארכיאולוגיות והאנתרופולוגיות, ראשיתו של המוסד מקבילה לשלבים המכריעים של המעבר לתרבות, בין המהפכה החקלאית (14,000 – 8,000 לפסה"נ) לראשית תהליך העיור (5,000 – 4,000 לפסה"נ).

20. האדם הניאוליטי, אבי החקלאות, יכול להיחשב, מבחינות מסוימות, כממציאה של הלוחמה. הקרבות שניהל הן במובחן פעילויות קבוצתיות הכפופות לכללים; הן מציגות תכונות בסיסיות של כישורי לוחמה: מעורבים בהן כלי-נשק אמיתיים, שניכר כי הושקע בפיתוחם זמן רב ומשאבים ניכרים. עם זאת, אין די במרכיבים אלה, כדי לשוות לפעילות זו אופי של מלחמות במלוא מובן המילה. מה שנעדר מהן, הוא המרכיב הפוליטי. מה שמבדיל באופן עמוק את הלוחמה הניאוליטית ממלחמות של ממש (על-פי הגדרתנו) הוא חסרונן של המימד הפוליטי, ובמיוחד יכולת הכפייה. לא ניתן להתייחס אליהן כאל התנגשויות מזוינות בין קהילות פוליטיות; לא מעורבים בהן יעדים אסטרטגיים מעבר לנצחון עצמו.

21. בחברות פרימיטיביות, כמו החברות הניאוליטיות (המאופיינות במבנה פוליטי בלתי-פורמלי ורופף), חסרים למנצח מנגנוני-כפייה פוליטיים, על מנת להטיל את מרותו על האויב המנוצח. בהעדר מבנה פוליטי של ממש, אין לוחמה מסוג זה עונה על הגדרתו הקלסית של קרל פון-קלאוזביץ, **"המלחמה היא המשך המדיניות באמצעים אחרים"**. בהעדרו של המימד הפוליטי, הגורם השכיח ללחימה בחברת הפרימיטיביות הוא נקמה; הצורך להביא מוות על קבוצה, יהיה כגמול על מוות קודם.

22. נקודה זה מחדדת את הטיעון הבסיסי בדבר הזיקה ההדוקה שבין מלחמה, ריבונות פוליטית ותרבות. המלחמה והפוליטיקה הן המצאות אנושיות, שהשילוב ביניהן איננו מקרי כלל. שתיהן תוצר-לוואי של הפועלת מדינות העיר והאמפריות הקדומות – כיחידות חברתיות כלכליות חדשות. מהפכת העיור, בדומה למהפכה

הגרעינית, אף היא אחת מאותן מהפכות בהיסטוריה האנושית, שבהם כיוון התפתחות אחד הביא להשלכות עמוקות ומתמשכות על התודעה האנושית, הרבה מעבר להשפעותיה המיידיות. עם הופעתה של מדינת-העיר במצרים ובמסופוטמיה – הביטוי הראשון לרעיון הקהילה הפוליטית הריבונית – אנו מוצאים גם את הראיות הראשונות לקיומו של מוסד המלחמה. הוא מופיע כחלק בסיסי ביחסי הגומלין בין מדינות-עיר. מאז ועד היום מופיע המוסד הזה כדפוס בסיסי ביחסים הפוליטיים בין קהילות ריבוניות.

23. אך הכל משתנה מן הקצה אל הקצה, בהיכנסנו לעידן הגרעיני. היחס העדין כל כך שבין ציביליזציה למלחמה נדחף עתה עד לקצה גבולותיו. המלחמה, שנולדה כתוצר לוואי של הציביליזציה, נשענת לאיום על עצם קיומם של חיים פוליטיים כלשהם. אם לתופעת המלחמה יש רציונל כלשהו, הריהו על שום היותה פעילות אנושית קולקטיבית. הפרטים הלוחמים אינם עושים זאת למען טובתם העצמית, אלא למען הקהילה הלאומית, שאליה הם משתייכים ובשמה. מוסד המלחמה קשור בהכרח ליעדים פוליטיים. אומות יוצאות להילחם, על מנת להגן על יעדים לאומיים חיוניים ("מלחמות אין-ברירה"), ולעיתים על-מנת לקדם יעדים פוליטיים ("מלחמות ברירה") – אך בכל מקרה לא על-מנת לאבדם. מכך שהמדד ל"הצלחה", על פי אחת ההגדרות המקובלות, הוא בפרופורציה שבין היעדים הפוליטיים-צבאיים שהושגו, לבין המחיר האנושי-מדיני-צבאי-כלכלי ששולם עבורו. באומרנו זאת, אנו מודעים להבדל התהומי, הפעור בין המלחמה כמוסד חברתי המוכר לנו, לבין עולם הדימויים שלנו אודות מלחמה גרעינית. כל אופן הדיבור הניאוקלאוזביצי על מלחמה, כיחס בין מטרות פוליטיות לבין אמצעים צבאיים, נעשה למחוסר משמעות בעידן הגרעיני. כותב אבנר כהן (שם, עמ' 19):

"מלחמה גרעינית אינה יכולה כלל להיות מוסד; היא תהא בכל מקרה רק שואה נוראית. אם המטרה הקלאסית של מלחמה היתה השגת 'שלום טוב יותר', מבחינתו של המנצח, הרי בעידן הגרעיני הופך אידאל זה לרוח-

רפאים... למרות שבעבר היתה יכולה התמוטטותו של סדר עולמי מסוים במלחמה לגרור לפילתה של תרבות מסוימת, הרי מעולם לא נוצר איום על אפשרות הקיום של התרבות בכללותה. לשום מלחמה בעבר לא היתה היכולת לאיים על עצם קיומה של האנושות.

24. מערכת היחסים הבינלאומיים מאז 1945 ועד 1989, נגזרה מתוך זיקה הדוקה לאופן שבו תפסה הפוליטיקה העולמית את משמעותיה של המהפכה הגרעינית. באמצעות נוכחותו של **"הנשק המכריע"**, מסך-הברזל ירד על אירופה בשלהי שנות ה-40. במקביל להתמוטטותה של **"תוכנית ברוך"** – התקוה הגדולה האחרונה למניעת מירוץ-חימוש גרעיני. שנה לאחר מכן נעשתה ברית-המועצות למעצמה הגרעינית השנייה בעולם. כבר אז, בשלהי שנות ה-40, הנשק הגרעיני נתפס כדרך הרתעה עיקרית מפני תוקפנות קומוניסטית. כשהטילו הרוסים את ההסגר על ברלין ב-1948, החישו האמריקאים טייסת מפציצים אסטרטגיים, מלווה בנשק הגרעיני שלה, לבסיסי חיל-האוויר שלהם באנגליה. משבר ברלין היה המשבר הבין-גושי הראשון של העידן הגרעיני הבריתות הצבאיות, שהוקמו בשנות ה-50 באירופה משני עברי מסך-הברזל הביאו את הנוכחות הגרעינית של מעצמות-על ממש עד לקווי החצייה בין שתי הגרמניות שהפרידו בין מזרח למערב. הופעתו של הטיל הבין-יבשתי, במהלך שנות ה-60, הקנתה לכל אחת משתי מעצמות-העל את יכולת **"ההשמדה ההדדית המוחלטת"** – כלומר את היכולת הצבאית להשמיד את הצד האחר במסגרת חברתית-לאומית, מתפקדת. יציבותו של הסדר הבינלאומי הדו-קוטבי קושרה בטבורה לאיומי השמדה גרעיניים הדדיים. ההרתעה הגעינית הפכה, איפוא, למסד של הסדר העולמי. את טיבו של הסדר העולמי הגרעיני הדו-קוטבי תאר אלוף (מיל) יהושפט הרכבי בספרו **"מלחמה גרעינית ושלום גרעיני"** (הוצאת מערכות, 1977, עמוד 310):

"באמצעות ההרתעה-הגרעינית הגיעו המעצמות, כביכול, לשלם ביניהן, 'השלום האטומי' – Pax Atomica. אולם,

אין זה השלום עליו חלמה האנושות, השלום האידיאלי של האחוה והצדק. זהו 'השלום-בצל-האימה', ולא השלום שהוא תוצאת התקדמותו של האדם, התעלות רוחו והשתכללות מוסדותיו. פציפיזם מחוסר ברירה. זהו שלום שלילי, שלום שהטכנולוגיה כפתה אותו, מצב שהאלימות אמנם סולקה ממנו, אולם דא עקא, שלום זה קיים בחסדה של האלימות. אין זה שלום של כיתות חרבות לאתים, אלא להיפך חידודן ועשייתן יעילות כל כך, עד שהן חדלות להיות שימושיות. זהו שלום של כוננות למלחמה, שלום עוין, שלום מזוין, שלום שהאלימות רובצת עליו כעננה כבדה."

25. מה היה טיבו ומה היו תכונותיו של "השלום-בצל-האימה" הבין גושי? יתרון אחד, שאינו קל-ערך כלל ועיקר, טמון בו: העדר המלחמה לא היה תלוי בהסכם בינלאומי שאפשר להפירו ואף לא ברצונו הטוב של האדם, שיצרו רע מנעוריו – כוחו ותוקפו של שלום זה באו מתוכו, ויסודם באינטרס ההדדי של הצדדים שלא תהיה מלחמה. מקור הכפייה היה בכך, שמלחמה משמעה היה שואה בקנה מידה עולמי – זה היה שלום כצו החיים. מאידך, ההרתעה, שעליה עמד שלום זה, היתה אסטרטגיה-של-שלום על דרך השלילה – היא מנעה מלחמה מבלי לכונן מוסדות ליישוב חילוקי-דעות וניגודי אינטרסים בדרכי-שלום. הושם מחסום בדרך להתגלעות מלחמה. ההתרחשויות במישור הצבאי לא היו מסלימות לכדי מלחמה – בעור אשר ההתמודדות המדינית נמשכה. הפחד מהמלחמה היה חזק דיו, כדי להביא את המעצמות להמנע ממלחמה, אך ללא היה די חזק, להמריצן ליישב את הסיכסוך שביניהן.

26. עובדת טיבו המינימלי השלילי של השלום-הגרעיני מצאה ביטוי קולע בכך ששלום זה נקרא "דו-קיום". לא היה זה שלום של סובלנות הדדית, המבוססת על הגישה של "לחיות ולתת לזולת לחיות"; לא היה זה "שבת אחים גם יחד", אלא שבת אויבים – אמנם, בצוותא, אך בעל כורחם ובלית-ברירה. "דו-קיום" פירושו

היה המשך הקונפליקט, אמנם בהימנעות מהשמדה הדדית. תיקן היה רק במגזר אחד של הסכסוך, ואילו בשאר התחומים נמשך המאבק. אמנם, לא היתה זו מלחמה, אך היתה זו – בהיפוך אימרתו של קלאוזביץ – המשך המלחמה בכל האמצעים שאינם מלחמתיים, כולל תוקפנות בלתי-ישירה, פעולות מוגבלות, חתרנות, תעמולה, אך לא מלחמה גרעינית. היה זה מצב של **"לא שלום ולא מלחמה"**, שלום שהיה בו מלחמה – היינו, **"מלחמה קרה"**. המלחמה הקרה היתה מאבק מוגבל במובן זה, שהיה קיים בו כעין איסור אולם בין שני הצדדים לעשות מעשים שיביאו למלחמה – כאשר בשאר התחומים המאבק היה כל-כולל. המלחמה הקרה היתה קונפליקט חריף באופן מיוחד, שבו השתמשו באמצעים שכרגיל הם טפוסיים לתקופת מלחמה – פרט ללחימה עצמה. המלחמה הקרה הייתה מלחמה בלתי-אלימה.

27. המלחמה הקרה היתה מצב פרדוקסלי, שבו שררו שלום בתחום הצבאי – ומלחמה בתחום המדיני. באי-איוון זה טמונים היו גרעיני ערעור יציבות המערכת כולה. התקדמות או השגים מדיניים של צד אחד, היו נתקלים לפני כן בפעולות מניעה ותגובה צבאיות. חוסר היכולת, להעביר את המאבק לתחום הצבאי, יצר לחצים פנימיים במערכת. הדברים אמורים לגבי אי-האפשרות של מלחמה גרעינית. התמודדיות קונבנציונליות מוגבלות עדיין היו בגדר האפשרויות, אלא שגם עליהן היה מרחף תמיד החשש להתדרדרות למלחמה גרעינית. המלחמה הקרה בין מזרח ומערב נמשכה דווקא באמצעים של **"תוקפנות עקיפה"** – כאילו שני הצדדים נועדו יחדיו והסכימו ביניהם להשאיר דלת פתוחה להמשך פעולות אלו. המערב קרא למדינות מזרח-אירופה להתקומם ולהשתחרר משליטתן. ארצות-הברית תמכה במישורין ובעקיפין בפעולות אלימות, המבוצעות משטחה נגד קובה.

28. הסובייטים קראו להמונים להתקומם נגד משטרים קפיטליסטיים וריאקציונריים – וניהלו פעולות חתרניות בקנה-מידה נרחב. יתר על כן: ביסוד התפיסה הסובייטית, עצם הנסיון, לקעקע משטרים מבית, לא נחשב כתוקפנות. היפוכו של דבר הוא נכון: בלימת

גורמי השחרור החברתי על-ידי המערב, היא שנחשבה מעשה תוקפנות. שינוי המשטר נחשב היה עד אז אלימות צודקת ומילוי צו ההיסטוריה. האלימות לבשה צורה של פעולה לא דרך הגבול אלא מעבר לגבול. פגיעה במשטר ולא פעולת פלישה להצרת תחומי המדינה. תופעות אלו מצאו ביטוי בולט ברחבי העולם השלישי. רכישת מדינה, או חלק ממנה, לגוש זה או אחר, נעשתה מבפנים. הסכסוך הבינלאומי הופיע בתוך המדינה כסכסוך אזרחי וכמלחמה פנימית. זו היתה מלחמה מקומית-בינלאומית. המאבק על השתייכותן של מדינות לאידיאולוגיה זו או אחרת התנהל בתוך המדינות.

29. גם הסכסוכים הבלתי-פוסקים במזרח-התיכון, שמקורם במגוון של סיבות ולא רק באמבק הבין-גושי, הגיעו להסלמה אלימה רק בשעה שהיו מעורבים בהם אינטרסים (ולא פחות חשוב מהם – הטכנולוגיות הצבאיות) של מעצמת-על. אנרגיית הנפט, שהופקה ממעמקי אדמתו של המזרח-התיכון, היתה חוזרת אליו בצורת חומר-נפץ קטלני, לאחר שעברה עיבוד ופיתוח בבית-החרושת של המערב והמזרח. אי לכך הפך המזרח-התיכון, במחצית השנייה של המאה ה-20, למה שהיו הבלקנים בעבר. כפי שניסח זאת ההיסטוריון יעקב טלמון בספרו "בעידן האלימות" (הוצאת עם עובד 1977, עמ' 139) :

"במחצית השנייה של המאה ה-20 נשתנתה מסגרת פעולות של המרכיב היהודי שינוי רב ומפתיע עד מאוד. בניגוד לכוונתם של ראשוני הציונות, לפתור בעיה בינלאומית – שאלת היהודים – באמצעות מכשיר, שיוציא את הנרדפים וחסרי-הבית מהקלחת הבינלאומית ויהפכם לעם-לבדד-ולבטח-ישכון, היו מדינת היהודים וסביבתה למוקד של התרחשות עולמית, אבן-בוחר להיערכות של מחנות בינלאומיים, הנקודה הרגישה במרכז-העצבים הגלובלי, שגורלה אולי יקבע, מי ישלוט על כדור-הארץ, ואולי אף אם בכלל תישאר התרבות על תלה. למורת-רוחם של רבים מקבל העימות המדיני באזורנו צביון אידיאולוגי מובהק."

פרק ב: סדר עולמי חדש

30. כל עוד שררה איבה בין שתי מעצמות-העל, היה העולם תלוי על בלימה ורק כפסע היה בינו לבין נפילה אל התהום. מה שהפך את המצב עד פסגת מלטה למסוכן כל-כך לא היתה רק התחרות הגיאו-פוליטית בין שתי מעצמות-העל, שעלולה היתה להביא למלחמה – אלא ההגיון הפרדוקסלי של המבוך הגרעיני, שאיחד סיוטים אפוקליפטיים עם פיתויים למיתקפות-מנע גרעיניות מוגבלות. עד שלהי שנות ה-80 חיינו בעולם כאוטי ומסוכן, שהיה תוצאה של יחס דיאלקטי בין הטכנולוגיה האנושית, שהגאונות האנושית נשאה לגבהים חדשים – לבין ההבנה הפוליטית המסורתית שלנו, שנותרה במקומה. הטכנולוגיה, שנישאה כה רחוק, חלפה על פני הפוליטיקה, והפכה מנוכרת להקשר שבו היא נוצרה.

31. במצב זה של מאזן-אימה חיינו עד שלהי שנות ה-80, עת מנהיג ברה"מ דאז, מיכאיל גורבצוב, חולל את המהפכה הקרויה על שמו, אשר שמה קץ למלחמה הקרה. סיום המלחמה הקרה, שעליו הוכרז בפסגת מלטה, עשה את הפלנטה שלנו למקום בטוח ביותר, משום שאפשרות התרחשותה של שואה גרעינית גלובלית – האיום "בחורף גרעיני" על האנושות – הולכת ופוחתת. מלחמה גרעינית בין ארה"ב לרוסיה, בתנאים הפוליטיים של היום, היא כיום בלתי-ריאלית יותר מאי-פעם. אך קבורתה של המלחמה הקרה עדיין אין פירושה שהחל עידן השלום, ושסיכוני השימוש בנשק גרעיני עברו מן העולם. רבים טוענים שאולי ההפך הוא הנכון. סיום המלחמה הקרה יצר סיכונים פוליטיים וגרעיניים פוטנציאליים ממין חדש. במצב של שידוד-מערכות טוטלי, כשכל כללי המשחק, שהיו מקובלים עד כה, נשברים – מתעוררות שאלות שקודם לא היה מעז איש להעלותן על הדעת.

32. שאלת התפוצה הגרעינית קיבלה משמעות חדשה ושונה לגמרי מזו שהיתה לה ב-50 השנים האחרונות. קשורה היא באופן הדוק לשאלת עתידו של העולם בכלל, ושל משטר אי-ההפצה הגרעיני

בפרט. עמוד התווך של משטר זה הוא האמנה לאי תפוצה גרעינית, שנבנה החל ממחצית שנות ה-60 על-ידי שתי מעצמות-העל. למרות קיומם של כמה מקרים חריגים – שהבולטים ביניהם הם דרום-אפריקה, הודו, ישראל ופקיסטאן – משטר זה בכללותו מעיד על שיתוף-פעולה בינלאומי מוצלח. שום מדינה מעבר לחמש המוכרות לא הכריזה על עצמה כמדינה גרעינית מאז כניסת האמנה לתוקפה ב-1970, כולל אותן ארבע מדינות בעלות יכולת גרעינית דה-פקטו. במצב של חוסר יציבות גלובלית, קיים חשש שמשטר זה יתמוטט. אבנר כהן, במאמר בשם "בין מלחמה קרה להשלמה שבירה" (דבר, 15.12.99) כותב:

"בסופו של דבר השאלה העיקרית והחשובה היתה ונותרה, האם סופה של המלחמה הקרה הוא גם ראשיתו של רקוויאם לנשק הגרעיני – או שתהיה זו ראשיתו של סדר עולם מסוכן הרבה יותר מזה שממנו נחלצו זה עתה. דווקא הרתקותנו מעידן המלחמה הקרה, מראה עד כמה שביד הוא מנגנון ההרתעה הגרעינית."

33. העובדה המכרעת בפוליטיקה העולמית עד שלהי שנות ה-80, היתה עולם שסוע ומסוכסך על-ידי התחרות בין שתי מעצמות-על, שעוצמתן היתה מיוסדת לא על משאביהן או אוכלוסיותיהן בלבד, אלא, מעל לכל, על הטכנולוגיה. להן בלבד יש לא רק נשק גרעיני, אלא גם יכולת ליצר מערכות-נשק כוללות, להפעילן, ולהתגונן חלקית מפני התקפת-נגד. ואולם, כל עוד שררה המלחמה הקרה ביניהן, הרי שחרף עוצמתן הצבאית הגדולה, הכמעט בלעדית, הן היו נטולות-כוח כמעט. מדינות קטנות נמשכו לתמרון בחללים שנוצרו עקב האנדלמוסיה שהשרו המעצמות הגדולות. אלבניה ורומניה העיזו פנים כנגד ברית-המועצות, כשם שצפון-קוריאה וקובה העיזו פניהן כנגד ארצות הברית. הוויטקונג החזיק מעמד מול העוצמה האמריקנית – שכן הנשק הגרעיני הוא מסורבל מדי לצורך כפייה פוליטית יעילה על יחידים וקבוצות קטנות, ולא ניתן להפעילו להשמדת אלה שיש להם מגינים חזקים. מצב זה השתקף היטב אף במזרח-התיכון והשפיע על הסכסוך הישראלי-ערבי.

מדינות-ערב ניצלו את האנרכיה הבינלאומית, שהשרה המאבק הבינגושי, כדי לחתור לחיסולה של ישראל.

34. עם קריסתה של ברה"מ החל מסתמן לא רק סדר עולמי חדש, אלא אף סדר איזורי שונה. העובדה החשובה ביותר בעידן שלאחר המלחמה הקרה, היא השינוי הדרמטי שחל במעמדם שם האו"ם והמשפט הבינלאומי בזירה הגלובלית. האו"ם הצמיח לפתע שיניים והחל לנשוך. בתוך הכפפה הלבנה והרכוכית של המשפט הבינלאומי תקוע היום אגרוף ברזל, שהותך מרצונן ומחששותיהן של ארה"ב, רוסיה, אירופה וסין. בתקופת המלחמה הקרה היה לזלזול באו"ם על מה לסמוך. במשך כמה עשרות שנים היה הארגון הבינלאומי משותק למעשה – וכתחליף לעשייה פוליטית שימש זירה לדמגוגיה ולתעמולת-סרק. מועצת הביטחון הייתה מנוטרלת במרבית הנושאים החשובים, ובעצרת הכללית שלטה הדמגוגיה של מדינות העולם השלישי.

35. כישלוננו של האו"ם ליישם את מטרתו המוצהרת – כינון מערכת ביטחון כללי – נבע בראש ובראשונה מאי-רצונן של מעצמות-העל לתמוך בו. כתוצאה מהיריבות ביניהן, הרי שחרף עוצמתן הצבאית הגדולה, הכמעט-בלעדית, היו ארה"ב וברה"מ נטולות-כוח כמעט. מדינות קטנות, במיוחד בעולם השלישי, שהמזרח-התיכון הוא חלק ממנו, נמשכו כאמור לתמרן בחללים שנוצרו עקב האנרכיה שהשרה המאבק הבינגושי. הכוח הצבאי הגס – ולא משפט הבינלאומי – הוא שהסדיר את היחסים הבינלאומיים. אך כל זה השתנה מאז הפך מיכאל גורבצ'וב, מנהיגה האחרון של ברית המועצות, בטרם הפיכתה לחבר-העמים, את סדרי-העולם הישנים, והמיר את יחסי היריבות עם המערב ביחסים של שיתוף פעולה עימו.

36. המשמעות היותר עמוקה של מהפכת גורבצ'וב חורגת אפוא מעבר ליחסים בין מזרח למערב, בכוננה דפוסים חדשים במכלול היחסים הבינלאומיים. מעתה ואילך, אף אם אין האינטרס והכוח הפוליטי מתייצבים תמיד מאחורי האו"ם ומהשפט הבינלאומי, הרי שלפחות

נעשים מאמצים בלתי מבוטלים בכיוון זה, ויש לכך השלכות מרחיקות-לכת על המזרח-התיכון. האו"ם והמשפט הבינלאומי הופכים לכוחות ממשיים הפועלים בזירה הגלובלית. המשפט הבינלאומי חדל להיות משאלת-לב חסודה ונעשה לאינטרס חזק ומוחשי של המרחב הצפוני המתועש. מי שלא הבין זאת, היה סאדם חוסיין שחשב כי גם היום אפשר לצפצף על המשפט הבינלאומי, ונדהם כאשר הקים עליו קואליציה עולמית אדירה, גדולה עוד יותר מזו שעמדה כנגד היטלר.

37. מלחמת-המפרץ היתה המשבר הראשון בסדר גודל עולמי, שבו הצליחה קואליציה בינלאומית לכפות החלטות בינלאומיות, בתמיכתן של רוב מדינות העולם. הצלחתה של הפעולה הזאת היתה תלויה בראש ובראשונה בבינלאומיות שלה, שבאה לידי ביטוי בכך, ששום מעצמה לא התנגדה לה. אפילו סין, שפסחה על הסעיפים, החליטה לבסוף להימנע בהצבעה במועצת הביטחון, שאישרה את השימוש בכוח.

38. בעקבות מלחמת-המפרץ השתנתה לא רק הזירה הגלובלית – אלא גם הזירה המזרח-תיכונית. הנוף האסטרטגי בסכסוך הישראלי-ערבי השתנה ללא הכר כתוצאה ממלחמת-המפרץ. ישראל, אף שלא השתתפה בקואליציה האנטי-עיראקית, היא אולי המרוויחה העיקרית מתבוסת עיראק. הרווחים האסטרטגים שקטפה ישראל, ממלחמה שלא השתתפה בה, אינם נופלים מפירותיה של אף מלחמה עתירת קורבנות בתולדותינו.

39. הרווח המידי ביותר היה ריסוק עוצמתה הצבאית של עיראק. פירוקה של עיראק מנשקה הלא קונבציונלי, מטיליה הבליסטיים וממשגריהם – בנוסף להרס מכונת המלחמה הקונבציונלית שלה – עשוי לתרום אולי יותר מכל לבלימת מירוץ-החימוש הלא-קונבציונלי באזורנו. אלמלא המלחמה הזאת הייתה ישראל, קרוב לוודאי, נגררת תוך מספר שנים למלחמת-מנע נגד עיראק, לחיסול נשקה הלא-קונבציונלי – או שהייתה נאלצת לאמץ אסטרטגיה גרעינית מוצהרת, לשם הרתעה מעוצמה גרעינית עיראקית, על כל

המגבלות והסיכונים שפרטו לעיל. יתירה מזו: מאזן גרעיני בין ישראל לעיראק היה מבטל את הערך האסטרטגי של המונופול הגרעיני המיוחס בעולם לישראל, ומעתיק את נקודת-הכובד לעוצמות קונבציונליות שבהן יש לערבים יתרון כמותי מכריע.

40. הרווח השני היה החלשה ניכרת של האופציה הצבאית הסורית נגד ישראל. כבר באביב 1990, כאשר התחוויר לסורים שאינם יכולים להישען יותר על ברה"מ-לשעבר – צבאית, פוליטית וכלכלית – והם נאלצו להעריך מחדש את סיכוייהם בהתמודדות עתידית עם ישראל. שכן, כל עוד התנהלה המלחמה הקרה, זכו הסורים לחסות אסטרטגית ומדינית, שכללה לא רק את מיטב תוצרת התעשייה הצבאית הסובייטית (שסופקה כמעט בחינם), אלא גם התחייבות לרכבת אווירית. אובדן החסות הסובייטית הייתה מכה קשה, אך לא מכרעת, למאמצי האיוון האסטרטגי עם ישראל. כל עוד נהנתה עיראק מדימוי של מעצמה איזורית, יכלו הסורים לבסס את תורת האסטרטגיה שלהם על חזית מזרחית כוללת, שבמרכזה תמיכה עיראקית (חרף חילוקי-הדעות שביניהן). פירושה האובייקטיבי היה, שכדי ליזום מתקפה נגד ישראל, לא נזקקנה סוריה ליכולת להשיג הכרעה בכוחות עצמה – אלא יכולה הייתה להסתייע בכוחות עיראקיים, ירדניים, ולבסוף אף אולי מצריים. שבירת מכונת המלחמה העיראקית מוטטה למעשה את החזית המזרחית, שהיוותה, לאחר השלום עם מצרים, איום מספר אחד על ישראל.

41. רווח שלישי לישראל היה ייסוף מעמדה של ארה"ב באזור על חשבון מעמדה של ברה"מ-לשעבר, שהכירה לא מכבר בעליונותו הכלכלית והטכנולוגית המכרעת של המערב. היום נשען מעמדה של ארה"ב על שילוב חסר-תקדים של יכולת צבאית מוכחת עם נחישות מדינית, ותמיכה בלתי-מסוייגת כמעט מבית ומצד הקהילה הבינלאומית, לרבות ברה"מ-לשעבר. הנוכחות הפיזית של כוחות בעלות-הברית באזורנו, בהנהגת ארה"ב, אף היא משנה את מאזן הכוחות במזרח-התיכון לטובת ישראל. התמונה הכוללת המתקבלת מסקירה חפוזה זו של הנוף האסטרטגי האזורי בעשור האחרון היא, שהמדינות הערביות – שבתקופת המלחמה הקרה

יכלו לנצל את האנרכיה הבינלאומית, שהשרה המאבק הבינגושי, כדי לחתור להשגת יעדיהן הצבאיים והפוליטיים כנגד ישראל – איבדו למעשה את כושר התמרון שהיה להן. בעידן שלאחר המלחמה הקרה הן תלויות בצורה מוחלטת בסיוע כספי וטכנולוגי מהמערב. ברה"מ-לשעבר אינה יכולה לסייע להם, שעה שהיא עצמה משוועת לסיוע מן המערב.

פרק ג: עלייתו של המשפט הבינלאומי

42. הסוגיה העומדת על סדר היום הציבורי שלנו ענינה הסכם השלום עם סוריה. את הסוגיה יש איפה לבחון בהקשר הרחב ביותר שבאפשר, תוך התייחסות לא רק להבטים הפוליטיים, הצבאיים והאסטרטגיים – אשר להם היה עד מהפכת גורבצ'וב משקל מכריע ביחס לשאר ההבטים – אלא גם להבטים משפטיים וכלכליים, אשר משקלם ביחסים הבינלאומיים הולך וגדל ביחס למרכיבים המסורתיים של יחסים אילו. עליית משקלם של המשפט הבינלאומי – ושל הכוח הפוליטי העומד מאחוריו והמסוגל לאוכפו על היחסים הבינלאומיים – צריך שתעמוד בפנינו, בבואנו לסקור את מסכת היחסים בין ישראל לסוריה. המשפט הבינלאומי, שעד העבר הקרוב נחשב למעין-משפט בלבד, בשל אי היכולת לאכוף אותו על השחקנים החשובים שבזירה הבינלאומית – הפך לאחר תום המלחמה הקרה למשפט ממשי, באותו מובן שאנחנו מייחסים למשפט הפנים-מדיני. הפער ההיסטורי שבין המשפט הבינלאומי למשפט הפנים-מדיני הולך ונסגר במהירות, שעה שהאינטרסים והכוחות הפוליטיים החשובים בעולם מכירים בערכו ומוכנים לעמוד מאחוריו.

43. סגירת הפער ההיסטורי בין המשפט הבינלאומי למשפט הפנים-מדיני פירושו, שאותם עקרונות, שעליהם מבוסס האחרון מנחים גם את הראשון. הברית הראשון של המשפט הבינלאומי הוא המשפט הבינלאומי הפלילי, האוסר באופן מוחלט לא רק לעשות מלחמה, אלא אף לעשות שימוש באיומי מלחמה. הברית השני שלו הוא המשפט הבינלאומי החוזי המבוסס על העיקרון של החופש החוזי – חופש ההתקשרות וחופש העיצוב של ההסכמים הבינלאומיים. הברית השלישי שלו הוא המשפט הבינלאומי הקנייני, לפיו יש לכבד את הקניין הטריטוריאלי של כל מדינה ובלבד שנרכש בהתאם למשפט הבינלאומי.

44. מדינות הלאום, שבתודעתן העצמית נתפסות כ"מצעדו של אלוהים

עלי אדמות" (כדברי פרידריך הגל) ואשר את מנהיגיהן תופסות כבני אלים – אינן אלא, מנקודת מבטו של המשפט הבינלאומי, תאגידים טריטוריאליים והעומדים בראשם אינם אלא מנכ"לים של תאגידים אלו. זוהי אפוא המשמעות האמיתית של המהפכה הקופרניקית שחולל מיכאיל גורבצ'וב, ושרק עתה אנו מתחילים לעמוד על משמעותה. **לא עוד המשפט מסתובב מסביב לכוח – אלא הכוח סביב למשפט, הכוח בשירותו של הצדק.** בפרספקטיבה של המשפט הבינלאומי, מסמנים האירועים של העשור האחרון נקודת מפנה מכרעת בהיסטוריה האנושית. בפרספקטיבה זו הולכת ומתקמת חברה בינלאומית חדשה, שאינה גרסה מורחבת ומנופחת של החברה ההיסטורית עושת המלחמה שהכרנו עד כה – אלא חברה שונה בתכלית, אוניברסאלית ושוחרת שלום; חברה שפניה לא לגזל ושוד באמצעות כיבושים צבאיים – אלא לייצור באמצעות מחקר ופיתוח מדע וטכנולוגיה; חברה שאינה מבוססת על יחסי כוח – אלא על יחסים של משפט וצדק.

45. התכונה שאפיינה את היחסים הבינלאומיים עד כה – שמוטב אולי

לכנותם יחסים **"בין-מדינתיים"** בשל היותם יחסים לא רק בין מדינות-לאום, אלא אף בין מדינות שבסיסן אינו לאומי אלא שושלתי-אימפריאלי, כפי שהיו רוב המדינות עד המאה ה-20 – היה השימוש הרב שנעשה באמצעי כפייה על צורותיה המגוונות, שאחדות מהן היו כרוכות בהפעלת אלימות פיסית ו/או באיום להפעלתה, ואילו האחרות הפעילו אמצעי לחץ מסוגים בלתי אלימים, כלכליים ואחרים, כפי שתואר לעיל היחסים הבינגושיים ששררו בצל אימת האטום. המהפכה ביחסים הבינלאומיים בעשור האחרון באה לביטוי לא רק באיסור לעשות מלחמה, אלא אף להשתמש באיומי מלחמה להשגת יתרונות ביחסים הבין-מדינתיים. הדבר בא לידי ביטוי, בראש ובראשונה, בשלילת תוקפם של הסכמים בינלאומיים, הנכרתים תחת איומי מלחמה.

46. סעיף 52 של אמנות האמנות משנת 1969 קובע, כי אמנה תהא

בטלה, אם ההתקשרות בה הושגה על ידי איום בכוח או השימוש

בו, תוך הפרת עקרונות המשפט הבינלאומי הגלומים במגילת האומות המאוחדות. וזו לשון הסעיף:

‘אמנה הנה בטלה אם עריכתה הושגה על ידי איום או שימוש בכוח, תוך הפרת עקרונות המשפט הבינלאומי הבאים לידי ביטוי במגילת האומות המאוחדות.’

47. סעיף 52 נותן ביטוי לעיקרון חדש במשפט הבינלאומי, הנובע מאיסור השימוש בכוח והאיום בו על פי סעיף 2(4) של מגילת האומות המאוחדות. ראה בהקשר זה את דבריו של המשפטן פרופ' יורם דינשטיין, מומחה בעל שם עולמי בתחום המשפט הבינלאומי בספרו "אמנות בינלאומיות" (הוצאת שוקן 1974, עמ' 61):

‘כל עוד המלחמה נחשבה להיות מותרת ביחסים הבינלאומיים, לא יכול היה המשפט הבינלאומי לראות בה גורם השולל תוקף אמנות. משום כך נחשבו תמיד אמנות-שלום כבעלות תוקף, אף על פי שלמעשה ניכר, בתום המלחמות, על ידי המדינות המנצחות על המדינות המנוצחות. אולם, עם איסור המלחמה במשפט הבינלאומי ואף הפללתה – בכפוף לחריגים של הגנה עצמית וביטחון קולקטיבי – התגבשה בתאוריה המשפטית ההשקפה, כי לא יתכן שיהיה תוקף מחייב לאמנה, אשר מדינה תוקפנית (כלומר, עבריינית) כופה על מדינה מנוצחת (משמע, קורבן העבירה) בתום מלחמה (או, ללא מלחמה, על ידי איום בה).’

כמו כן ראה דבריו של פרופ' יורם דינשטיין, בספרו "המשפט הבינלאומי והמדינה" (הוצאת שוקן, עמ' 122, 123):

“עם איסור המלחמה במשפט הבינלאומי ואף הפללתה – התגבשה עם זאת בתאוריה המשפטית ההשקפה, כי לא יתכן שיהיה תוקף מחייב לאמנה, אשר מדינה תוקפנית כופה על מדינה מנוצחת כתום מלחמה (או, ללא מלחמה, על ידי איום בה). כפי שאומר הפתגם הלטיני: *ex injuria jus non oritur*, משמע, מעוולה לא תצמח זכות, או “אין

חוטא נשכר". הובעה גם דעה, כי השקפה זו הפכה לחלק מן המשפט הבינלאומי המנהגי הקיים. אמנם קשה לומר, שהפרקטיקה של המדינות עד כה נתנה אישור לאותה השקפה, אולם היא זכתה לאימוץ בהוראת סעיף 52 של "אמנת האומנות" משנת 1969.

פרק ד: שלום לא עושים בכוח

48. את חוקיותם של הסכמי השלום האמורים להחתם עם סוריה ולבנון בקרוב, יש לבחון בפרספקטיבה של המשפט הבינלאומי הפלילי, ההסכמי והקנייני. אומנם בשעת הגשת עתירה זו טרם נודע ברבים תוכנם של הסכמים אלו – למעט כוונת אהוד ברק, שאינה מוסתרת, למסור במסגרתם את הגולן לסוריה – אך גם במגבלות אלו ניתן לומר בוודאות, אף בטרם יוכרז עליהם באופן רשמי, כי הסכמים אלו הם בלתי חוקיים בעליל, מהטעם שנעשים הם תחת שימוש בכוח ו/או איום לשימוש בכוח. איומי המלחמה באים לידי ביטוי בהצהרות החוזרות ונשנות שמשמיעה סוריה כנגד ישראל, כי אם לא תמסור ישראל את הגולן בדרכי שלום, או-אז תפתח סוריה במלחמה לתופסו בכוח.

49. על פי מיטב ההערכות המקצועיות בישראל, הבחירה של סוריה במו"מ עם ישראל, נכון להיום, אינה נובעת מרצון להשכין שלום עם ישראל – אלא להשיב לעצמה את רמת הגולן, לבסס את נוכחותה בלבנון ולחדש את קשריה עם ארה"ב. הפרגמטיזם הסורי מתבטא בהחלשה של היסוד האידיאולוגי כמרכיב של מדיניות החוץ של סוריה. הפן האידיאולוגי, שקרא להשמדת ישראל במסגרת כינון **"האומה הערבית הגדולה"** – שגבולותיה ישתרעו מהמפרץ הכספי עד האוקיינוס האטלנטי – נחלש אומנם בסוריה אך טרם נעלם (שעה שדווקא התחזק בעיראק תחת שלטונו של סאדם חוסיין). האימפריאליזם הסורי הממותן אינו קורא עוד להשמדת ישראל, אלא מסתפק בביסוס ההישגים הטריטוריאליים שלו בלבנון ובניסיונו להשיב לעצמו את רמת הגולן. פרגמטיזם זה נובע משיקולים אסטרטגיים, הנובעים מהכרה בעליונותה האסטרטגית של ישראל במאזן הכוחות הסורי-ישראלי. הערכה זו משותפת לרוב המומחים בנושא. כך למשל כותב אלוף (מיל) אורי שגיא במאמר הנושא את השם **"המשמעות האסטרטגית של שינוי**

העמדה הסורית" שפורסם בספר "הגולן בין מלחמה לשלום" בעריכת משה מעוז (הוצאת הד-ארצי, 1999, עמ' 147, 151):

"שנת 1991 נתנה פרספקטיבה אחרת על הסכסוך הישראלי-ערבי. באותה שנה הבשילה, גם במוחו של אסד, ההכרה שאי אפשר להשיג יעדים אסטרטגיים בכוח צבאי... אסד בחר באופציה המדינית כבמכשיר להשגת שלושת יעדיו: (א) השבת רמת הגולן לסוריה; (ב) שיפור מערכת היחסים עם המערב ובעיקר עם ארה"ב (וישראל היא המנוף להשגתו של יעד זה); (ג) הכרה בשליטתו זה פקטו בלבנון (הוא השיג יעד זה חינם אין כסף בעקבות מבצע 'ענבי זעם' שהיה שגיאה אסטרטגית) הוא עדיין חותר להשגת יעדים אלה. הוא איננו אובססיבי, הוא לא שינה את עמדתו האידיאולוגית ביחס לקיומה של יישות ציונית עצמאית במזרח התיכון והיה מעדיף שלא נהיה פה, אבל הוא עשה הבחנה בדומה לערפאת."

50. לא צריך להסתבך במונחים גיאוגרפיים אסטרטגיים מפורפלים כדי לדעת, שישראל נכנסת למשא-ומתן עם סוריה כשהיא מאויימת על ידה. כבר בשלב המשא-ומתן נעדרים ממנו המרכיבים המהותיים של המשפט הבינלאומי ההסכמי: תום לב, חופש ההתקשרות וחופש העיצוב. בחירתה של סוריה באופציה המדינית לא באה מתוך רצון לפיוס, אלא מתוך הכרה, שרק כך תוכל להשיב לעצמה את רמת הגולן; רק כך תוכל להשיג לגיטימציה לסיפוח דה-פקטו של לבנון; רק כך תוכל לשפר את יחסיה עם ארה"ב, במטרה לחדש את חימושה, שיהיה מופנה בעיקר לצורך איזון אסטרטגי עם ישראל. למותר להדגיש, שהסכם שלום, שייכרת תחת איומים, שולל לא רק את היסוד של חופש ההתקשרות, המבוסס על מפגש רצונות, אלא אף את חופש העיצוב.

51. אלו הגורסים, שההסכם עם מצרים מהווה מודל להסכם עם סוריה, מתעלמים במתכוון מההסכם עם ירדן, שהוא המודל של הסכם שלום אמיתי. הסכם זה לא היה נכרת תחת איומי מלחמה ולא היה

מבוסס על "שלום תמורת שטחים" אלא על "שלום תמורת שלום". ההסכם עם ירדן נעשה בתום לב, ובהתבסס על חופש ההתקשרות וחופש העיצוב. בהסכם השלום עם ירדן נעשו אף תיקוני גבול, אך אלו היו הדרדיים ומזעריים, כפי שנהוג במקרים כאלה. הסכם השלום עם ירדן העניק יתרונות רבים לישראל, מבלי שהיא נדרשה לשלם עבורו מחיר טריטוריאלי, למעט תיקוני גבול קטנים ובלתי חשובים.

52. ההסכם עם מצרים אף הוא עומד במבחנים של המשפט הבינלאומי, בענותו אחר שלושת התנאים המצטברים: תום לב, חופש ההתקשרות וחופש העיצוב. ההסכם לא נכרת תחת איומי מלחמה אלא להפך: לאור הבטחת מצרים לשים קץ למלחמות ולכונן עימה שלום אמת. ישראל שלמה אמנם למצרים בנכסים טריטוריאליים, אך זאת משום שלפחות לגבי רובם לא היו לה תביעות. המחיר ששילמה ישראל עבור הסכם עם מצרים אף הוא היה סביר, בהתחשב ביתרונות שהעניק לישראל, אשר הצדיקו את המחיר הטריטוריאלי ששילמה בעבורו. הוצאת מצרים ממעגל המלחמה, שעה שבעולם שררה עדיין המלחמה הקרה, הפחיתה במידה ניכרת את האיום הקיומי שנשקף אז לישראל. פירוז חצי האי סיני (שלגביו לא היו לישראל תביעות טריטוריאליות) והסדרי הביטחון שגלוו להסכם עם מצרים, שיקפו לא רק את חופש ההתקשרות אלא את חופש העיצוב.

53. לעומת ההסכמים עם מצרים וירדן נעדרים מההסכם הצפוי עם סוריה שלושת היסודות המצטברים הנדרשים על-פי המשפט הבינלאומי ההסכמי לכינון הסכמי שלום של אמת. המשא-ומתן מתנהל תחת איומי מלחמה גלויים ואף התנאים הנדרשים הינם מוחלטים, ובכך נשללים מישראל הן חופש ההתקשרות והן חופש העיצוב. ראה בהקשר זה את דבריו של ד"ר אייל זיסר, מהחוג להיסטוריה של המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל אביב, בספר "סוריה של אסד: על פרשת דרכים" (הוצאת הקיבוץ המאוחד 1999, עמ' 134, 135):

"נראה כי הסיבה העיקרית להחמצת ההזדמנות להשגת הסכם שלום בין ישראל לבין סוריה הייתה נעוצה במרכיב הסורי של משוואת המשא ומתן הישראלי-סורי, ובעיקר בהעדד רצון או נחישות בקרב הצמרת הסורית, ובראש ובראשונה אצל הנשיא אסד, לקדם את המשא ומתן עם ישראל. אפשר שאסד לא בא על סיפוקו בכל האמור בתנאיו של ההסכם ההולך ונרקם עם ישראל, ואפשר שחשש מפני הסיכונים הכרוכים בחתימת הסכם שלום ליציבות המשטר ולמעמדה האזורי של סוריה. נראה גם כי אסד התקשה לזנוח את מחויבותו לתפיסת עולמו, ולבסוף, אין ספק כי אופיו ומהותו של המשטר הסורי ואישיותו של העומד בראשו, היוו אף הם גורמים מעכבים משמעותיים בדרך להתקדמות תהליך השלום...

סוריה הצטרפה לתהליך השלום לא מתוך רצון לכונן שלום עם ישראל אלא מתוך רצון להביא לשיפור במערכת יחסיה עם ארצות הברית. המשא ומתן עם ישראל, ואולי אף הסכם שלום בין שתי המדינות נועד להוות, ואף הוצג על ידי הסורים, כסרח עודף, בבחינת רע הכרחי, בדרך לקידום היחסים עם ארצות הברית – מטרה אסטרטגית של הסורים מאז ראשית שנות התשעים. לאורך שנות התשעים הרבה הנשיא אסד להכריז כי השלום הוא "בחירתה האסטרטגית" של סוריה. היינו, כי סוריה החליטה לאמץ את דרך השלום כדרך לפתרון הסכסוך הישראלי ערבי. כלי התקשורת ודובריו של המשטר הסורי מיהרו, כמובן, להחרות אחרי נשיאם....

הנסיון הסורי לשעון כי סוריה גמרה אומר לאמץ את דרך השלום בכל מחיר וללא תנאי מסעה, או לכל הפחות מחייב הבהרה. אמת, הצטרפותה של סוריה לתהליך השלום במזרח התיכון ונכונותה לפתוח במשא ומתן עם ישראל היוותה, כפי שחזרנו וציינו, מפנה חשוב במדיניות של דשמק, ובכל זאת היה זה מפנה מוגבל, מסווג ובעיקר

מותנה. שהרי, הצטרפותה זו לא ביטאה החלטה סורית חד משמעית לכונן שלום עם ישראל, כדוגמת ההחלטה שקיבל בשעתו המנהיג המנוח של מצרים, אנואר אל-סאדאת, שבעקבותיה בא לביקורו ההיסטורי בירושלים בנובמבר 1977. לכל היותר, היה פירושו של המהלך הסורי כי המשטר בדמשק החליט להעלות את אפשרות כינונו של הסכם שלום עם ישראל על סדר היום הציבורי בסוריה, ולשקול אפשרות זו ברצינות, אך זאת, בלא לחייב עצמו מראש להסכם כזה – בהחלטה או במעשה בלתי הפיכים. נדמה זהו ההבדל ההיסטורי העמוק שבין סאדאת לבין אסד. שהרי בבואו לירושלים שרף הנשיא סאדאת את הגשרים מאחוריו, בנתנו ביטוי להחלטה אסטרטגית בלתי הפיכה לעלות על דרך השלום ולהביא לפתרון הסכסוך עם ישראל בדרכי שלום. סאדאת החליט, אפוא "לעשות שלום" וכל שנותר לו ולבני שיחו הישראלים היה לסכם את פרטיו המדויקים של הסכם זה. אסד, לעומת זאת, החליט לשקול את האפשרות לכונן שלום עם ישראל, ובעיקר, לדון עם ישראל בפרטיו של הסכם שלום עמה, אך זאת בלא לחייב את עצמו מראש להסכם שכזה. החלטה שכזו הייתה אמורה להתקבל – אם בכלל – רק לאחר דיון מתמש, ממושך ופרטני בפרטים וסיכומים לשביעות רצונם של הסורים.

ואכן, בעוד שסאדאת טרח לאורך כל שלבי המו"מ הישראלי-מצרי להבהיר כי מלחמת אוקטובר הייתה המלחמה האחרונה, הרי שאסד, כמו גם דוברים סוריים אחרים, טרחו להגדיר את השלום כ"אופציה אסטרטגית", ובמשתמע, אחת מיני רבות המצויות באמתחתה של סוריה. אופציה שבה אמנם, מצדדת סוריה, בהיותה כדברי הסורים "בחירה אסטרטגית", אך זאת בלא שזנחה אופציות פעולה אחרות. גישה זו קיבלה משנה תוקף בעקבות הבחירות בישראל במאי 1996. כך למשל רמז

הרמטכ"ל הסורי, חכמת שהאבי, בראיון שהעניק ב- 1 באוגוסט 1996 לרגל יום הצבא הסורי, לאופציה הקרביה החמושה (אל-ח'יאר אל-אתאלי אל-מסלח) שבה עשתה סוריה שימוש בעבר ושעודנה מצויה בידיה.

על רקע זה ראוי להזכיר את יחסו הדו-משמעי של אסד לסוגיית הסרור. בעודו מצהיר על מחויבותו להימנע מסרור בין לאומי או אף ממעורבות ישירה בפעילות סרור נגד ישראל, העניק הנשיא הסורי את חסותו לארגוני סרור לבנוניים ופלסטיניים, ובמשתמע, עודד וגיבה את פעולותם אשר תוארה לרוב כהתנגדות לגיטימית לכיבוש. הסורים נמנעו, בין היתר, לגנות את פיגועי הסרור בערי ישראל בפברואר-מרץ 1996, ואף סירבו להשתתף בוועידת שארם אל-שיח' למאבק בסרור שכונסה בעקבות פיגועים אלו. מדיניות זו של הליכה על הסף באזור הדמדומים שבין מותר לאסור נועדה להפעיל לחץ על בני השיח של סוריה, ולהעניק למשטר בדמשק הישגים בהתדיינות עימם, אך פגעה בתחושת המחויבות הסוטאלית לתהליך השלום אותה ביקש המשטר הסורי להקרין.

יתירה מכך, גם משהלכה והעמיקה המחויבות הסורית לתהליך השלום נותר פער של ממש בין תפיסות השלום בסוריה ובישראל, שהרי דעת הקהל בישראל ציפתה להסכם שלום שיביא בעקבותיו שלום חם המלווה בכל סממני הנורמליזציה. בסוריה הייתה, לעומת זאת, הציפייה ל"עסקה" מדינית ("Deal") שאותה היה על המשטר לסכם בלית ברירה, אך אין הכרח ואף רצוי שלא תלווה ותאופיין בידידות ובחום. כלי התקשורת בסוריה אף הקפידו להסביר לדעת הקהל הסורית כי הסכם שלום בין ישראל לסוריה אינו בבחינת סוף פסוק במאבק ההיסטורי עמה אלא לכל היותר העתקתו מהזירה הצבאית לזירות פעולה אחרות, כמו למשל, הזירה הכלכלית, הדיפלומטית, התרבותית ועוד.

פרק ה: שלום קר, שלום חם

54. ישראל נכנסת אפוא למשא-ומתן עם סוריה, כשהיא לא רק מאויימת, אלא אף כשהסוריה מכתובה לה באופן חד-צדדי את תנאי ההסכם – כאילו לא חתונה אמורה להיות כאן, אלא אונס ברוטלי. ישראל נדרשת לתת בלבד מבלי לקבל דבר. את הסדרי הביטחון הקיימים מאז נצחונה של ישראל במלחמת ששת הימים, והמבוססים על רמת הגולן כנכס אסטרטגי – אמורים להחליף הסדרי ביטחון המבוססים על ערבויות בינלאומיות, שיטור בינלאומי וכו'. היתרונות שעשוי להקנות לישראל הסכם שלום עם סוריה הם מזעריים, אם בכלל – ואילו המחיר הטריטוריאלי שהיא נדרשת לשלם בעבורו הוא גבוה ביותר ומעמיד בסיכון גבוה את עצם קיומה.

55. השאלה, מהו המשקל היחסי של רמת הגולן במכלול אסטרטגיית הביטחון של ישראל – לא רק במצב מלחמה עם סוריה אלא אף אם יושג שלום עמה – שנויה במחלוקת בין המומחים הצבאיים, וזאת במיוחד לאור הטכנולוגיות הצבאיות המודרניות. ואולם קיימת הסכמה רחבה, שזהו נדבך חשוב ביותר בביצור ביטחונה של ישראל – לא רק כל עוד קיים מצב של מלחמה עם סוריה, אלא אף אם יושג הסכם שלום עימה. לפחות כל עוד יהיה זה **"שלום קר"**, המבוסס על מאזן-אימה – ולא **"שלום חם"**, המבוסס על מאזן-אמון. לפי תפיסה זו, הברירה הניצבת בפני ישראל היום אינה בין מלחמה לשלום – אלא בין שלום קר **"דה פקטו"** לבין שלום קר **"דה יורה"**; בין שלום של הסכם הפסקת-אש לבין שלום של הפסקת מצב הלוחמה. במצב הקיים הגבולות סגורים, אך גם משעה שייפתחו – במסגרת נורמליזציה של היחסים – לא יהיו אלה גבולות פתוחים בנוסח האירופי, אלא בנוסח המזרח תיכוני; לא גבולות מינהליים המשורטטים על המפה בלבד, אך אינם מורגשים בשטח – אלא גבולות צבאיים, היינו, קווי ביצורים לנוכח סיכונים אפשריים של מלחמה או טרור.

56. הסכם השלום שישראל עומדת לחתום עם סוריה, אמור להיות דומה לכל הסכמי השלום, הרבים מספור, שכוננו בתוך **"בית השלום המוסלמי"** (תרגום של המונח **"דאר אל סאלם"** שבשפה הערבית) – הסכמי שלום שלא היו שווים את הדיו שבאמצעותו נכתבו, חרף העובדה שכולם מדברים אותה שפה (לפחות במדינות ערב), וחרף הנורמליזציה הקיימת בין מדינות אלו, והכוללת שגירויות, יחסי מסחר, חילופי תרבות וכו', דברים שסוריה מבטיחה לתת לישראל בתמורה למסירת רמת הגולן לידיה. לפי תפיסה מדינית זו, אף כי נורמליזציה של יחסים היא דבר חיובי בפני עצמו, אין היא יכולה לשמש תחליף למאזן כוחות ולהרתעה צבאית כערובות לשלום, כי היא תמיד ארעית ותמיד מותנית, לפחות כל עוד מצוי המזרח התיכון בשלבי התפתחותו הפוליטית הנוכחית – קרי, נשלט על-ידי משטרים טוטליטריים, שאינם לא דמוקרטיים ולא ליברליים.

57. ההבחנה בין **"שלום קר"** לבין **"שלום חם"** טרם חדרה לשיח הציבורי בישראל, ולכן מתנהלת מערכת ההסברה בצורה שחור-לבן – שלום או מלחמה – בלי כל הבחנה בין הגוונים השונים של השלום. היחיד שעשה הבחנה זו עד כה, לא רק בפומבי אלא אף באופן שיטתי ובכתב, היה מר בנימין נתניהו, ראש הממשלה לשעבר. בנאום שנשא בטכס הסיום של המכללה לביטחון לאומי, בתאריך 14.8.1977, אמר מר נתניהו (מצוטט בספרו של איתמר רבינוביץ, **"סוף השלום"**, 1988, עמ' 302):

"האזור שלנו רווי הסכמי שלום פנים ערביים – הצהרות ידידות ואחוזה שיכולות להימשך שנים רבות ולהיעלם בין לילה. לכן אין לצפות שטיב השלום בין ישראל לשכנינו הערביים יהיה טוב יותר מטיב השלום בינם לבין עצמם. כאמור, נרמול יחסים, הידברות, יחסי מסחר וחילופי תרבות הם חשובים ורצויים מאד, אך הם אינם העיקר הראשון ואינם יכולים להוות תחליף לעוצמה ברורה ועודפת של ישראל על שכנותיה, כערובה לקיום השלום ולהשגת השלום. כל עוד המשטרים סביבנו אינם

דמוקרטיים ושוחרי שלום מטבעם, לא נוכל להרשות לעצמנו הסדרים שבהם מרכיב הביטחון איננו דומיננטי. שום הסדר לא יחזיק מעמד אם לא נשמור אזור בטחון והגנה...כל עוד סביבתנו תתאפיין במשטרים לא דמוקרטיים, נאלץ לנקוט מדיניות שתשמר בידינו את יכולת ההתרעה ושלא תוותר על נכסים אסטרטגיים וחיוניים לביטחוננו. אני מאמין שהעקרונות הללו יכולים להנחות אותנו גם בהשגת הסדר שלום עם סוריה – וכמובן כתוצאה מכך, גם עם לבנון, עקרונות ששמים את הביטחון כנדבך הראשון והחשוב ביותר להשגת השלום וקיומו.”

58. **“שלום קר”** עשוי, בנסיבות מסוימות, להיחפך ל**“שלום חם”**, כפי שניתן ללמוד מהניסיון האירופי במחצית השניה של המאה ה-20. **“שלום חם”** (שאני מעדיף לכנותו **“שלום פתוח”**) בהיותו מאפיין יחסים בין חברות פוליטיות פתוחות, הוא חסר תקדים בהיסטוריה האנושית. השלום האירופי הוא מהפכני במהותו, בהופכו את העדר המלחמה לא רק למצב של קבע – אלא אף בהקנותו אופי חדש ליחסים הבינלאומיים. נידרש עדיין הרבה זמן כדי להבין לא רק אלו נסיבות היסטוריות יוצרות אותו – אלא גם כיצד ניתן לפתחו, לשכללו ולהפיצו ברחבי בעולם החוץ-אירופי. אף משעה שיובן טיבו של **“השלום החם”** (**“שלום פתוח”**), לא ניתן יהיה לייצאו מבית החרושת האירופי למרחבים היסטוריים אחרים על פני כדור הארץ – ממש כשם שהמודל של מדינת-הלאום, שינה את צורתו משנקלט ב**“עולם השלישי”** (שם חסר צבע וחסר הבעה, שמאחוריו מסתתרת המציאות של כל מה שאינו אירופי).

59. אירופה עצמה טרם השלימה את תהליך השלום שלה – את הפיכת המלחמה הקרה לשלום חם. אירופה עצמה מתמודדת עם אינספור בעיות הקשורות בתהליך השלום הפנימי שלה, שתחילה חיבר את חלקה המערבי של היבשת – והיום, מאז מהפכת גורבצ'וב, מכנס גם את חלקה המזרחי תחת כנפיו. השלום האירופי עשוי לשמש מודל כללי, ובלבד שיהיה ברור, כי כל אזור על פני כדור הארץ הוא זירה היסטורית-תרבותית בפני עצמה, שלה מאפיינים ייחודיים כפי

שהתגבשו במהלכה של היסטוריה ארוכת שנים. לכן לא ניתן יהיה לשעתק את המודל האירופי כמות שהוא, אלא לכל היותר להשתמש בו כדגם, שאת צורתו ותוכנו הסופיים יעצב כל אזור על פי דרכו.

פרק ו: שלום תמורת שלום

60. עד שיבשילו התנאים במזרח התיכון לכינון **"שלום חס"**, יהיה על ישראל להתמודד עם מצבים של **"שלום קר"**, שעלול מדי פעם אף להסלים לכדי מלחמה. בטווח הקצר והבינוני, העשוי להימשך מספר רב של שנים, ימשיך לשרור באזור **"שלום קר"**, שיתבסס על הרתעה ישראלית – ובמסגרת זו נדרשת ישראל לפעול מבחינה פוליטית. ההכרעה העומדת על סדר היום הציבורי בישראל אינה אפוא בין **"מלחמה עם הגולן"** לבין **"שלום בלי הגולן"** – אלא בין **"שלום קר בלי הגולן"**, לבין **"שלום קר עם הגולן"**.

61. אף שמר נתניהו לא אמר זאת מעולם במפורש, נמצא כי בבסיס הביקורת שלו על מדיניות השלום של קודמיו, עומדת אסטרטגיה של **"שלום קר"**, כאלטרנטיבה ל**"שלום תמורת שטחים"**, שתסכן את קיומה של ישראל. כאשר מיושמת אסטרטגיה אלטרנטיבית זו בהקשר הישראלי-סורי, פירוש הדבר, שעל ישראל לדבוק ברמת הגולן ולא לשלם בנכסים טריטוריאליים – אפילו תוצע לה נורמליזציה בנוסח מצרים וירדן, שמבחינת נתניהו היא **"תמיד מותנית, תמיד חלקית, תמיד פגיעה ותמיד הפיכה"**. נתניהו לא הבהיר מעולם אם האלטרנטיבה שבה הוא דוגל הינה פשוט המשך של הסטטוס-קוו, או משטר ביטחון פורמלי, שעליו יש לשאת ולתת עם סוריה. ואילו אסד, מוטרד בעליל מחוסר יכולתו לפענח את כוונותיו של נתניהו, השמיע באוזני משלחת של ערביי ישראל, בנאומו מה-12.8.97, את הדברים האלה (מצוטט בספרו של איתמר רבינוביץ, **"סוף השלום"**, עמ' 303):

"עד עכשיו השמיע נתניהו הצהרות מחזרות. הוא הציע שלום תמורת שלום, ואחר כך הציע שלום תמורת ביטחון, לאחר מכן הודיע שהוא מצדד בהחלטות 242 ו-338 אבל על פי פירושו שלו."

62. הנוסחה של **"שלום תמורת שלום"** נשמעה מוזרה לא רק לאוזניים ערביות, אלא אף לאוזניים ישראליות ומערביות. כל כך הורגל הציבור בישראל לחשוב במונחים של **"שלום תמורת שטחים"** עד שהצליל המוזר של **"שלום תמורת שלום"** נשמע כאילו קקופוניה תמהונית, שאלמלא הושמעה על ידי ראש ממשלת ישראל, הייתה נדחית כמשהו איזוטרי של חייזר מהחלל החיצון, אם לא גרוע מזה. ואולם זוהי בדיוק נוסחת השלום, שישראל צריכה להציע לסוריה. במסגרת הסכם שלום, שיכרת בין ישראל לבין סוריה – מתוך רצון חופשי של שני הצדדים ובתום לב, על בסיס העיקרון של חופש ההתקשרות – יעוצבו תנאי השלום על פי העיקרון של חופש העיצוב. רק משעה שתחדל סוריה לאיים על ישראל, ניתן יהיה לגשת למשא ומתן על תנאי השלום.

63. המעבר מ**"שלום קר"** ל**"שלום חם"** במזרח התיכון, תלוי הרבה פחות במה שתעשה ישראל – והרבה יותר במה שהערבים, הפרסים והתורכים יעשו. תלוי הוא גם בחידוש הדו-שיח ההיסטורי בין המרחב הנוצרי המתועש לבין המרחב המוסלמי הבלתי-מתועש. משקלה היחסי של ישראל בכל התמורות האזוריות והגלובליות האלה קטן בהרבה ממה שרבים חושבים (לא רק בישראל אלא גם בעולם הרחב) – אף אם גדול הוא מאוד ביחס לגודלה האמיתי. אסטרטגיה של **"שלום חם"** (**"שלום פתוח"**), תלויה ביכולתם של שני המרחבים ההיסטוריים הגדולים – הנוצרי והמוסלמי – למצוא דרך חדשה להידברות ביניהם, להמשיך את **"הפולמוס הגדול"** (ביטוי שטבע ההיסטוריון אדוארד גיבון) שבין הנצרות לאסלאם שלא באמצעות כוח אלא בדרכי שלום.

64. השלום הקר בין ישראל לסוריה מחזיק כבר שנים רבות, והוא עשוי להחזיק כך עוד הרבה שנים גם בלי הסכם פורמלי. שלום קר מבוסס על מאזן-כוחות (מאזן-אימה). יתרונו של מאזן-האימה בהשוואה להסכם שלום פורמלי (כשאינו נקשר בתום לב), הוא שהעדר המלחמה אינו תלוי בהסכם בינלאומי שאפשר להפר אותו, ואף לא ברצונו הטוב של שליט טוטליטרי זה או אחר – אלא כוחו

ותוקפו של שלום זה באים מתוכו, ויסודם באינטרס ההדדי של הצדדים שלא תהיה מלחמה. זהו שלום כצו החיים.

65. שלום בצל האימה הוא – כפי שנאמר קודם ביחס למאבק הבין גושי – שלום המבוסס על הרתעה הדדית. זוהי אסטרטגיה של שלום על דרך השלילה – היא מונעת מלחמה מבלי לכונן מוסדות ליישוב סכסוכים בדרכי שלום. מושם מחסום בדרך להתגלעות מלחמה חמה. ההתמודדות המדינית נמשכת, אמנם בלא מלחמה, אך באמצעים אחרים. הפחד מפני המלחמה חזק דיו כדי להביא את הצדדים להימנע ממלחמה – אך אינו די חזק כדי להמריצם לכונן מוסדות ליישוב סכסוכים. במידה שאפשר בכלל לקרוא למצב זה **“שלום”** – הרי זה שלום מינימלי. שלום קר, שלום חמוש.

66. **שלום הקר אינו אלא דו-קיום בין אויבים.** אין זה שלום של סובלנות הדדית, המבוססת על גישה של **“חיה ותן לזולת לחיות”**, אין זה **“שבת אחים גם יחד”** – אלא שבת אויבים, אמנם בצוותא, אך בעל כורחם ובליט ברירה. **“דו-קיום”** פירושו המשך הקונפליקט תוך הימנעות מהשמדה הדדית או מהכנעת הצד החלש על-ידי הצד החזק וניצולו. שלום קר ומינימאלי אינו יכול להישמר אלא על ידי איזון כוחות בין יריבים – או על ידי נצחונם של החזק יותר וכינון שלום אימפריאלי בנוסח **“הפקס רומאנה”**. שלום אימפריאלי היה קיים במזרח התיכון במשך כ-500 שנה תחת ההגמוניה העות'מאנית – **“פקס עות'מאניקה”**. שלום זה התפורר עם קריסתה של האימפריה העות'מאנית תחת פטישו של האימפריאליזם המערבי של בריטניה וצרפת. ה**“פקס בריטאניקה”** במזרח התיכון החזיק במשך דור אחד בלבד בשנות ה-20 וה-30 של המאה ה-20, והוא התמוטט עם קריסתן של בריטניה וצרפת במלחמת העולם השנייה.

67. את השלום האימפריאלי האחרון במזרח התיכון המיר שלום של מאזן כוחות בין המדינות החדשות שצצו במרחב זה, לאחר מלחמת העולם ה-2. בהיותן עסוקות במלחמה עם ישראל, הצליחו מדינות ערב למתן את המלחמות ביניהן ואף להסתירן מעיניה הבוחנות של

התקשורת העולמית. הסכסוכים הבין-ערביים, שגבו מאות אלפי קורבנות, הוסתרו על ידי מסך התעמולה הערבית במשך שנות דור. רק משנחלש העימות עם ישראל, במהלך שנות ה-80, גילה העולם את קצה הלבנה של הר הגעש המזרח תיכוני. אם את המלחמה בין עיראק לאיראן הצליח המערב להבין – בהיותה המשך לסכסוך ההיסטורי בין חלקו המערבי של המזה"ת לחלקו המערבי (בין האסלאם הסוני-ערבי לאסלאם השיעי-הפרסי – הרי שאת כיבוש כווית על ידי עיראק, אף אחד לא הצליח להבין. כיצד יתכן בכלל, שהזאב העיראקי יבלע אל קירבו את הכבש הכווייתי, בגן העדן המזרח תיכוני, שרק הסכסוך הישראלי-ערבי האפיל כל כך על שלומו. אם רק יגיעו הישראלים והערבים להסדר ביניהם, אמרו בעולם, כי אז ישוב המזרח התיכון להיות גן עדן. את מה שעשה סאדם חוסיין בפרהסיה, בקרבת בארות הנפט העולמיים, עשה חאפז אסד בשקט ובהיחבא בארץ הארזים – הוא בלע את לבנון אל קרבו, כאילו אין במזרח התיכון לא רק משפט בינלאומי (שאליו היחס הוא תמיד דו ערכי, בהיותו תוצר של המערב השנוא) אלא אף עקרונות המוסר של **"בית השלום"** האסלאמי.

68. בניגוד למה שמקובל לחשוב, דווקא נוכחותה של ישראל במזרח התיכון מנעה ממנו להיהפך לגיהנום גרוע בהרבה ממה שהוא היום – בהקנותה לו יציבות (לפחות חלקית), על-ידי הפניית האנרגיה הפוליטית של הערבים מ**"בית השלום"** המוסלמי כלפי חוץ, לעבר **"בית המלחמה"** (תרגום של המונח **"דאר-אל-חרב"** בשפה הערבית), שזוהה עם **"הישות הציונית הכופרת שפלשה לבית השלום המוסלמי"**. במלחמה החמה שהתנהלה במזרח-התיכון בין **"בית השלום"** המוסלמי לבין **"בית המלחמה"** הישראלי, נפלו הרבה פחות קורבנות חפים מפשע, מאשר בשלום הקר, השורר מזה שנות דור בתוך בית השלום המוסלמי, שמדי פעם הופך למלחמה חמה, בנוסח מלחמת עיראק-איראן או מלחמת עיראק-כווית.

פרק ז: שלום עכשיו, שלום לגולן

69. בויכוח שעל סדר היום הציבורי בישראל, בין המצדדים בהסכם שלום שבמסגרתו תמסור ישראל את הגולן, לבין אלה המוכנים להמשיך הסטטוס-קוו, ובלבד שהגולן ישאר חלק בלתי נפרד של ישראל – מצטרף העותר לאלה המעדיפים לנסות להגיע לשלום עם סוריה בלי לוותר על רמת הגולן. ואם לא ניתן לעשות זאת כעת, כי אז יש להשלים עם הסטטוס-קוו הנוכחי, עד שיבשילו התנאים בתוך סוריה להסכם של **"שלום תמורת שלום"**, שיתנהל בלי תנאים מוקדמים ואף בלא איומים מכל סוג שהוא. כל הטיעונים שיובאו בהמשך לא מכוונים אפוא אלא לתכלית אחת: לשכנע בית משפט נכבד זה, שישנה אפשרות להשיג הסכם שלום מסוג אחר מזה המוצע על ידי ראש הממשלה והממשלה, ואשר מגובה במסע הסברה מגמתי וחד צדדי על ידי הנשיא ורשות השידור.

70. ההודעה על חידוש השיחות בין ישראל לסוריה הפתיעה לא רק את יריביו הפוליטיים של ברק מהימין – אלא אף את תומכיו משמאל. לאחר שנדמה היה, כי התהליך המדיני שהחל בקול תרועה גדולה, נתקע בביצה הטובענית של המזרח התיכון, נתבשר עם ישראל, ללא כל התרעה מוקדמת, שבתוך זמן קצר ניתן יהיה להגיע להסכם שלום בין סוריה לישראל, על בסיס העיקרון הישן של **"שלום תמורת הגולן"**. לברק, שכבר הוספד על ידי רבים בציבור, בשל מחדליו בעניינים מבית, לקח חמישה חודשיים בלבד כדי לעצב מחדש את התהליך המדיני שנקטע בבחירות 1996. את מה שהבטיח ברק ערב הבחירות הוא החל לקיים: הוא ניהל מו"מ עם הפלסטינים; שיפר מעמדה הבינלאומי של ישראל; ולבסוף אף הצליח לגרור את חאפז אסד, המתלבט המתמיד, אל שולחן המשא ומתן. העיתונאי חמי שלו כתב עליו (מעריב, 10.12.99):

"במבחן התוצאה שקבע לעצמו, מגיע לו ציון של עשור, לפחות בתחום זה, לפחות לעת עתה."

71. הקלחת הציבורית, שבמשך תקופה ארוכה נקלעה לשיממון ופיהוק, החלה לפתע להתעורר. ברק, כשהוא מתוקשר היטב על ידי הממשלה, רשות השידור ואף הנשיא ויצמן – מוביל לא רק את המהלך המדיני, אלא אף את הלך הרוח הציבורי. פה ושם מתגלים אמנם כיסי התנגדות, המבטיחים לנהל מאבק חסר פשרות כדי לבלום את תוכניותיו, הנראות להם **“ככניעה ללא תנאי”** וכמכירת כל הנכסים האסטרטגיים של ישראל במחירי סוף עונה – ואולם, מאבק זה אינו אלא מלחמת-מאסף, בבחינת **“הכלבים נובחים והשיירה עוברת.”**

72. את מה שמציע ברק – בגיבוי הממשלה, הנשיא והתקשורת – ניתן לתמצת במשפט אחד: **“שלום עכשיו, ושלום לגולן”**. ברק עושה שלום כפי שעשה בעבר מלחמה – בפטיש, זבנג וגמרנו. בשה ימים כבשה ישראל את השטחים, ובמספר דומה של חודשים תכבוש היא את השלום. מה שלא הצליחו לעשות קודמיו במשך למעלה מ-30 שנה – יעשה הוא בפחות מקדנציה אחת. במערכה על השלום קבע ברק לא רק יעדים ברורים, אלא אף לוח זמנים קפדני: הצהרת עקרונות משותפת עם הסורים עד סוף ינואר 2000; הסכם מסגרת עם הפלסטינים עד פברואר 2000; יציאה מלבנון עד יולי 2000; הסכם הקבע עם הפלסטינים ייסגר עד ספטמבר 2000. להסכם השלום עם סוריה טרם נקבע מועד סופי, כי הינו רק בתחילת הדרך. אך בהנחה, שהיציאה מלבנון אמורה להתבצע במסגרת הסכם עם סוריה, ברור שהיעד הוא להגיע לכך בסביבות יולי 2000. מה שהוגדר על ידי העיתונות הישראלית כ**“הכנסת כלה תחת חופתה”**, אינו אלא **“אונס ברוטאלי”**.

73. ברק רואה עצמו לא רק כיורשו של יצחק רבין – אלא אף כמי שסוגר את המעגל שבו החלו דוד בן-גוריון ומנחם בגין. אף שבאופן רשמי מבקש הוא מעם ישראל להנמיך ציפיות, אין הוא מסתיר את האמביציה האישית שלו, לרתום לא רק את סוריה ולבנון למעגל השלום – אלא אף את כל יתר מדינות האזור (למעט אולי כמה סרבנים מטורפים דוגמת איראן, עיראק ולוב). שיאו של התהליך אמור להיות טכס רב-רושם – שאטד אמור לארגן,

והממשל האמריקאי לממן – ובו יוכרז על סיום הסכסוך הישראלי-ערבי. יהא זה **“קץ ההיסטוריה”** במהדורתו המזרח תיכונית.

74. ברק עושה שלום כפי שבעבר עשה מלחמה. לא רק הרטוריקה שלו היא צבאית – אלא אף הצורה שבה הוא מארגן את החיים המדיניים בכללותם. ברק, אפוף מסתורין, ממדר לא רק את הציבור הישראלי אלא אף את שריו – הוא אינו מערב כמעט איש בהחלטותיו לא רק בעניינים שוליים לכאורה של מדיניות פנים, אלא אף בהכרעות של חיים ומוות, בטחון ושלום. כשם שבנה את הקואליציה הרעועה שלו מבית – שבימים אלה ממש עומדת בפני פירוק – כך מנהל ברק את מהלכיו בחוץ.

75. מהלכיו המדיניים של ברק בנויים על עיקרון הדומינו המזרח תיכוני – או בלשונו של העיתונאי בן כספית: **“עיקרון הכלים השלובים המבוהלים: ערפאת פוחד מאסד, שפוחד מערפאת, שניהם פוחדים מברק, שאמור לנצל את המצב המיוחד שנוצר ללחוך, בשתי החזיתות ולהשיג עסק טוב ככל האפשר לישראל”** (מעריב 10.12.99). אסטרטגיית השלום של ברק מבוססת לא רק על ניצול הפחדים של הערבים – אלא אף על החרדות של הישראלים. אם לא נעשה שלום עכשיו ומיד, אומר הוא, כי אז עלול, חס וחלילה, המצב להתדרדר למלחמה עקובה מדם ומפצצות גרעיניות שסופה מי ישורנו. השימוש שעושה ברק בביטויים כגון **“חלון הזדמנויות”**, **“רגע האמת”**, **“החמצה היסטורית”** – דימויים אפוקליפטיים של קריסה כללית, של השואה העלולה להתרחש, אם חס וחלילה לא ניכנע לקצב הרצחני שקבע – ביטויים המיועדים להשיג הכרעה מיידית בטרם תתגבש התנגדות ממשית, העשויה לסכל את תוכניותיו לשבת בקריה הירושלמית לפחות עד שנת 2007.

76. כסיוע לארטילריה של הפחדה ואיומים, מגייסת המערכת המשומנת של הממשלה נבחרת של סוכני מכירות, יועצי תדמית, מומחים לתקשורת, פרסומאים וכו', מהארץ ומחו"ל, שאף אם את קולם לא נשמע ואת פניהם לא נכיר, הם שעשויים לעצב את טיבו

של משאל העם, והם שאמורים לקבוע את הטון שבו הוא יתנהל. מערכת הסברה משומנת זו, המגובה על ידי העוצמה של הנשיא ורשות השידור, תנסה לשכנע את עם ישראל שאין ברירה אלא לבלוע את הגלולה המרה של מסירת רמת הגולן, אם רוצה הוא לא רק להסיר את סכנת המלחמה, אלא אף להשיג את השלום הנכסף, **“שלום אמת בר-קיימא במזרח התיכון”**. כותב העיתונאי נדב העצני תחת הכותרת **“ביטאוני ראש הממשלה”** (מעריב, 21.12.99):

“לכל מי שתמה מדוע לא התממשה עדיין תוכנתו של ראש הממשלה להקמת אגף הסברה גרנדיוזי במשרדו, נתינה בשבועיים האחרונים תשובה חדה: העיתונות הישראלית התגייעה בכל כוחה למאמצי ההסברה של ראש הממשלה, והפכה את כל מערך הדוברות של אהוד ברק למיותר. מאז הכרות ביל קלינטון על חידוש המו"מ עם דמשק, העיתונות הישראלית, שמאז ומעולם נסתה לשמאל, ירדה לתהומות חסרי תקדים. במכת ברק היא אימצה את מלוא הסטנדרטים העיתונאים של התקשורת הסודית.

די לעיין בדפים הראשונים של עיתוני השבוע שעבר, על מנת להבחין עד כמה נזנח אפילו אותו מאמץ פתטי לשמור על מראית עין של איזון. כל הסוואות הוסרו: הכותרות הראשיות טוות רק חלומות סכריניים בנוסח “שלום בשנת 2000”, הדיווחים מעניקים גוון של חגיגות ואופטימיות למאורעות המדאיגים, הפרשנויות והניתוחים עשויים מעוד אחר, כולם מזווית הראיה של אוהד ברק.

כך שיננו לנו מבעוד מועד כי צפויה לחיצת יד על הדשא בבית הלבן, ושזו תספק את ההוכחה הניצחת לחזון אחרית הימים. אבל כשלחיצת היד הפכה לכתף קרה, גויס מלוא המאמץ על מנת להרגיע אותנו ולהסביר שבעצם, היד לא הייתה חשובה, הסורים הם חברה על הכיפאק ויש להם יופי של בדיחות. ובכלל, משהו לא בסדר בנו, כשאנחנו

מצפים מהם לג'סטות אנושיות, בתמורה למעשה הפעוט שהם תובעים מאתנו.

מדהימה ומביכה במיוחד ההתגייסות הבוטה שניכרה בסוף השבוע, לעטר באנקדוטות חמימות את הדיווחים "הבלעדיים" על מה שלכאורה התרחש בחדרי בלייר-האוס. פה אחד העניקו לנו בכירי הפרשנים והכתבים רפרטואר זהה, שכאילו דוקלם מאותו דף תדרוך. כך למדנו במקביל על חידוד של א-שרע בעניין הבורסה הישראלית, על ההלצה הנגדית של רובינשטיין, על הגילוי של ברק בדבר הכשרות של דוד לוי, וכמובן – את החשיפה של השר הסודי על איכות השרימפסים מתימן. אכן, תזמור האווירה החביבה שהושגה עם הסורים היה מושלם. הוא גילם עבודה עיתונאית משובחת, שראוי שתזכה את חבריה בפוליצר של רדיו דמשק.

ענת מצח במיוחד היא הסרמינולוגיה המסופקת למאזין ולקורא, ומגדילה מכולם לעשות רשות השידור הממלכתית. זו אימצה את המונחים הסורו-ברקים במלואם וכבר אינה טורחת לאזנם. המשא ומתן שנתפס בידי יותר ממחצית הציבור כמסע כניעה העלול להוביל אותנו לאסון, מכונה "שיחות שלום". וכשחבר כנסת כמו עוז לנדאו מעז לטעון שלשם הוגנות יש להשתמש בביטוי נייטרלי כגון "שיחות מדיניות", הוא זוכה לקיתונות לגלוג.

בד בבד זוכה נשיא המדינה, עוז ויצמן, להתייחסות טלחנית ולספנית במיוחד. שבירת הכלים של ויצמן הגיעה למימדים המחייבים את הדחתו המיידית, אולם היא אינה זוכה לכל ביקורת מצד התקשורת. אותה תקשורת שידעה לרמוס את ראש הממשלה לשעבר, לגרום להעמדה לדין של שרים, להקמת ועדות חקירה ומה לא, עברה לדום. כך משמיט עוז ויצמן את הקרקע מתחת למוסד הנשיאות,

והתקשורת משמיטה את הקרקע מתחת למוסד העיתונות הדמוקרטית. הסיבות ליציאת העיתונות מגדירה ברורות. מרבית העיתונאים והעורכים הם אזרחים המחזיקים בדעת ראש הממשלה בנוגע לנתינת הגולן. ככאלה, הם עושים בשבועיים האחרונים כל מאמץ לתרום את חלקם להבטחת ניצחון השקפתם במשאל עם. אלא שבכך בוגדת העיתונות בייעודה ובוועטת בכל אמת מידה של מהימנות, אתיקה וכבוד עצמי. אחרי הפיכת כלי התקשורת שלנו לביטאונים של משרד ראש הממשלה, לא ניתן יהיה יותר להאמין לאף מלה הכתובה ומשודרת בהם.”

פרק ח: שלום אמת והאיסור לשקר

77. שלום במזרח התיכון – המתיימר להיות לא רק **“שלום בר-קיימא”** אלא אף **“שלום אמת”** – צריך להיבנות על יסודות איתנים של בטחון, של צדק, ומעל לכל של אמת. האמת הינה לא רק הקורבן הראשון במערכה התעמולתית שמנהלות מדינות ערב נגד ישראל – אלא אף במערכת ההסברה שמנהלים ברק ווייצמן להשגת הכרעה בדעת הקהל בישראל. שלום שייבנה על שקרים של הצד הערבי ועל חצאי אמיתות של הצד הישראלי והאמריקאי – סופו להתנפץ אל מול סלעיה האכזריים של המציאות המזרח תיכונית. כותב בנימין נתניהו בספרו **“מקום תחת השמש”** (עמ’ 323):

“שלום של אמת חייב להביא בחשבון את טיבו האמיתי של האזור ואת האיכות המיוחדות המקננות בו. עליו להציע פתרונות מציאותיים לסכסוך המהותי הקיים ועומד בין העולם הערבי ובין מדינת היהודים.”

78. ברק אומר לנו: **“שלום עכשיו - או לעולם לא”**; **“נוצרה הזדמנות פז לשלום, ואסור לנו להחמיץ אותה”**; **“ההחמצה עלולה לעלות לנו בדם”**. האמנם אומר לנו ברק את האמת? למה הוא בדיוק מתכוון במילים **“הזדמנות פז”**, **“חלון הזדמנויות”**, **“התנאים בשלום”** וכו’. התשובה לכך אינה קלה, בעיקר משום שברק עצמו, חרף הבטחתו לשקיפות, מעדיף עמימות. בכל שרשרת נאומיו אין אתה מוצא הבהרה חד משמעית למושגים אלו.

79. מה בדיוק קרה במזרח התיכון, בסוריה ובישראל – המאפשר לברק לומר דברים אלו? האמת היא, ששום דבר לא קרה בזמן האחרון, פרט לכך שברק נבחר להיות ראש ממשלה; שקלינטון עומד לסיים את תפקידו כנשיא ארה”ב; ושאסד חולה ומועד הסתלקותו מן העולם נראה קרוב יותר מאי פעם, מאז תפס בכוח את השלטון בסוריה לפני כ-30. ברק רוצה הישגים פוליטיים בחוץ כדי לבסס את שלטונו מבית; קלינטון רוצה פרס נובל לשלום; אסד רוצה

להוריש את השלטון לבנו הצעיר, לא רק בצורה מסודרת ככל האפשר, אלא גם עם מקסימום נכסים.

80. פרט לחילופי שלטון בישראל, בארה"ב ובסוריה – לא קרה דבר בשנה האחרונה המצביע על שינוי כלשהו באיזור, המחייב לעשות שלום דווקא עכשיו. למרות כל זאת נמצאים אנו בקדחת של פרשנויות לגבי "**המפץ הגדול**" שהתרחש בזמן האחרון ואשר כתוצאה ממנו "**נשבר הקרח**", "**נפרצה הדרך**" וכו' – דימויים המעוררים בנו תחושה של "**עכשיו - או לעולם לא**". השפה, כך יאמרו לך פסיכולוגים ובלשנים, יוצרת עולם משלה. רטוריקה הטעונה דימויים של דחיפות עשויה להוציאך משיווי משקלך וליצור אצלך גישה בלתי-מאוזנת לכל נושא הקשור בזמן. לפיכך, בבואנו להעריך מצבים אישיים וחברתיים ולקבוע עמדה ביחס לזמן; עלינו להיות ערים לנטיות אישיות החבויות בנו, או ללחצים חיצוניים המשפיעים עלינו, ואשר בכוחם ליצור אצלנו תמונה בלתי מאוזנת ביחס לזמן.

81. מבלי להיכנס לסבך השאלות הקשורות בתפיסתנו את הזמן בכלל, ואת הזמן האישי והחברתי בפרט – אומר רק, כי בהקשר הנוכחי, אפשרות הטעות שבנטיה לצד השמרנות, הגורסת כי לא חל שינוי במצב, אינה שקולה לאפשרות הטעות ההפוכה, לפיה חלה תמורה קיצונית במציאות. דברים אלו נכונים ובמיוחד במציאות המודרנית, המערבית, שבה התודעה הקולקטיבית מעוצבת על ידי התקשורת המסחרית. לתקשורת שלנו אין קיום אלא בעולם של דרמות הבאות בזו אחר זו, בקצב מסחרר ככל האפשר.

82. בעולם של שיגרה עלולה התקשורת למות. כשהרייטינג הוא המבחן לכל דבר, אין לתקשורת מנוס מלהשתמש ברטוריקה מתלהמת המצביעה על שינויים ותמורות ראדיקליים ככל האפשר. רטוריקה זו מתבטאת בביטויים טעונים מבחינה רגשית כגון: "**חלה מהפכה**", "**נפרצה הדרך**", "**נשבר הקרח**", "**התחולל מהפך**", "**חל שידוד מערכות**", "**נפתח פרק חדש**" וכו'. הדגשת השינוי והחידוש ביחס לקבוע ועומד, איננה רק צורך פסיכולוגי וחברתי

אלא אף הכרח כלכלי בחברה ממוסחרת עד לעמקי נשמתה. פוליטיקאים ואנשי עסקים מוכרים לנו דברים ישנים באריזות חדשות, וממחזרים ללא הרף את הסחורה שלהם. כל דבר אצלנו יכול להיות רק **"חדש"**, **"שיא של כל הזמנים"**, או לחילופין **"שפל"**, **"משבר"** וכו' – והדברים ידועים. אפילו את העובדות השגרתיות ביותר אנו צובעים בגוונים חזקים כגון: **"חדשות"**, **"ערב חדש"** וכו'. הצבעה על שינוי קיצוני כרוכה בחשיפת תופעה חדשה, ויש בה מן המעניין והחגיגי.

83. פסיקה כי **"עולם כמנהגו נוהג"** היא לא רק משעממת יותר – אלא גם רווחית פחות. בחברה מתוקשרת וממוסחרת כשלנו, כל התחלה טריה נחזית להיות תהליך מוגמר – וכול תופעה שתחולתה מוגבלת, נראית לנו כללית וחובקת-עולם. חידוש השיחות עם סוריה, מוצג לא כראשיתו של מו"מ מדיני, שסופו מי ישכנו – אלא לא פחות מ**"פריצת דרך"**, **"רגע הסטורי"**, **"רגע האמת"**, וזאת אף בטרם החלו השיחות הללו. מנסיוננו אנו יודעים, כי מה שהחל, עשוי להיות רק אפיזודה חולפת ולא להעיד על מגמה מתמשכת; ואף אם מסתמנת מגמה מסוימת, אין לנו ודאות כי תגיע לכלל מימוש והשפעה. מגמות עשויות להשתנות תוך כדי תהליך ההגשמה. השלכה מכיוון מסויים, המסתמן עכשיו, לכיוונם של הדברים בעתיד, עלולה להביאנו לכלל טעות. הערכת המצב העכשווי לעולם אינה פשוטה, ואין לנו כלים מדויקים לאמוד שינויים וחידושים. יש שינויים בולטים המתבררים בדיעבד כמדומים – כשם שיש שינויים חשובים הסמויים מהעין.

84. פעמים רבות בהסטוריה נתאמתה האימרה: **"ככל שהדבר משתנה, הריהו נשאר כמו שהיה"**. לא קל לשפוט באופן מפקח ומאוזן, מה מהווה המשך ורציפות – ומה מעיד על תמורה וחידוש. הערכת מגמות בתחומיהן ובמקומן, שיפוט מוחשי של המצבים – כול אלה עשויים להיראות קצרי טווח. הפשטות והכללות עשויות להעיד על ראייה ארוכת טווח. ואולם באותה מידה יש בהן כדי להשיג את גבול המציאות אל עבר עולמות שהן רק יצירי המחשבה והדמיון – תיאוריות החסרות שורשים בהווה.

85. אנו עשויים לטעות בהערכת מגמות לא רק בשל פרשנות מוטעית ביחס לעובדות – אלא אף בהערכת יתר או חסר של האפשרויות הקיימות. כשאנו מצביעים על מגמה מסוימת, בלא להציג כנגדה מגמה אפשרית אחרת – אנו מצמצמים את יכולת הבחירה שלנו. החשיבה במונחים של תיאוריות מתחרות היא ראשיתה של ההגות הרציונלית. בחירה בין חלופות היא תנאי לכל חשיבה הגיונית ולכל שיקול-דעת. חשיבה חד-מימדית איננה רציונלית, בהוציאה מגדר האפשר אמצעים אחרים להשגת אותה מטרה. מכאן, שכאשר אנו חושבים על השלום רק במושגים של **"שלום תמורת שטחים"**, סוגרים אנו אופציות אחרות, דוגמת שלום שהתמורה בעדו אינה משתלמת בשטחים.

86. חשיבה פוליטית, כמו חשיבה כלכלית, נעשית רציונלית רק כשהיא מכניסה שיקולים של עלות-תועלת, תרומה ותמורה. כשאנו מדברים על **"מחיר השלום"**, צריך לבחון לא רק את התמורה שנקבל (איזה שלום) ואת המחיר שנשלם בעדו (על מה נידרש לוותר) – אלא גם את אפשרות לבחון מוצר שלום שונים ומחירים שונים לשלום, להשוותם זה כנגד זה, ולבסוף לבחור ביניהם. הצגת אסטרטגיה חליפית להשגת השלום, היא המטרה של מאמר זה. בבואנו לבחון אותה נדרשים אנו להשתחרר ממוסכמות מסוימות, מהרגלים ישנים, מדעות קדומות, ההופכים אצלנו לטבע שני והמגבילות את טווח ראייתנו.

87. ברירה הנחזית להיות אמיתית בהקשר מסויים, עשויה להתברר ככוזבת בהקשר אחר. כל עוד חושבים אנו במונחים של **"שלום תמורת הגולן"**, אין אנו יכולים לבחון אפשרות של **"שלום עם הגולן"** או של **"שלום תמורת שלום"**. פרשנות חד-צדדית של העובדות מחד ושל האפשרויות מאידך – סוגרת אופציות, ובהיותה כזאת היא לא-רציונלית. כדי למנוע מצב כזה מוכרחים אנו לפתח לא רק פרשנות רב-צדדית של העובדות – אלא גם של האפשרויות. פרשנות של העובדות פשוטה יותר, בהיותה עוסקת במה שישנו, במה שכבר הגיע לכלל השפעה ומיצוי. ככל שהמידע שלנו לגבי

המציאות עשיר ורב צדדי יותר, כך עשויים אנו להיות מופתעים פחות.

88. רוב התחזיות שלנו מתבררות בדיעבד ככוזבות, לא רק משום שהמידע לגבי מה שישנו היה לקוי וחלקי – אלא גם משום שלא נערך בירור מקיף של מה שטרם נוצר, של האפשרויות השונות הטמונות בכל מצב. קריסתה המהירה של בריה"מ לא נחזתה ע"י איש מהמומחים במערב, לא רק משום שהמידע על התהליכים שהתרחשו מאחורי מסך הברזל היה חלקי מבחינה כמותית וחד צדדי מבחינת ההערכה המודיעינית – אלא גם משום שאיש לא יכול היה לצפות את עלייתו לשלטון של ליברל כמייכאיל גורבצ'וב, לנוכח ההיסטוריה הטוטליטרית ארוכת השנים של רוסיה. בהתמודדות עם חברות סגורות – המקמצות במסירה חופשית של מידע על המתרחש בתוכן – נאלצים אנו להסתפק במידע חלקי וחד-צדדי. לפיכך אין לנו ברירה אלא לעשות ככל האפשר לחיזוק המודיעין שלנו כדי להשיג מידע מירבי, בכל האמצעים המודיעיניים העומדים לרשותינו. לחברות פתוחות יש יתרון לא רק בהשגת מידע על מה שיש, בהיות מידע פתוח במידה רבה – אלא גם בבירור של אפשרויות חדשות, לא קונבנציונליות, המושגות ע"י דיון ציבורי נוקב ויסודי.

89. הערות כלליות אלו מטרתן לחסן אותנו בפני שטיפת המוח הפוליטית המתקשרת והממוסחרת, המעצבת את תודעתנו בצורה מעוותת, חלקית וחד-צדדית. במיוחד כאשר מדובר לא רק בשאלות של בטחון ושלום – אלא אף במאבק על השלטון, כשהממסד מגייס את כל אמצעי התקשורת, בחינת היתה זו, בפרפרזה לקלאוזוביץ, **"מדיניות הפנים באמצעים אחרים"**. כל עוד מזוהה השלום עם מחנה פוליטי מסויים, והמלחמה עם המחנה האחר; כל עוד נתפס מחיר השלום במונחים של **"שלום תמורת שטחים"**; כל עוד נתפס השלום עצמו בצורה חד-מימדית; כל עוד לא אימצנו חשיבה רב-מימדית ורב-מידעית – כי אז לא נוכל להתקדם אל השלום. בהיותנו חברה פתוחה, יש לנו יכולת לבחון אפשרויות לא

רק בתוך מסגרת מחשבתית אחת, אלא לפחות בשתיים – כשקונספציה אחת תוכל להתחרות בקונספציה שניה.

90. דילמות רבות, שאין להן פתרונות במסגרת החשיבה המקובלת, עשויות להיפתר שאנו מפתחים מסגרת חשיבה חדשה, המכילה אפשרויות שנעדרו קודם לכן. הדילמה **"שלום או גולן"**, הנכונה בהקשר החשיבה העכשווית – עשויה להתברר ככוזבת במסגרת חשיבה לא-קונבנציונאלית. הוא הדין בסוגייה הפלסטינית. במצב הקיים אין לנו ברירה אלא לבחור בין השלום לגולן – ואילו כשייפתחו בפנינו אפשרויות חדשות, נבין שאפשר להשיג גם את השלום וגם לא לוותר על הגולן. לא נוכל להתקדם בתהליך השלום, אלא אם כן נצליח להשתחרר מהרגלי תגובה ומדפוסי חשיבה ישנים, ונסיר מעלינו לא רק לחצים פוליטיים חיצוניים, ערביים ובינלאומיים – אלא גם ובעיקר, בלמים פנימיים, אינטלקטואליים וחברתיים. בפוליטיקה, כמו בכלכלה, מה שנחוץ לנו הוא לאו-דווקא קבלני ביצוע חרוצים – אלא יזמים בעלי מעוף ודמיון, שישחררו אותנו ממגבלותיו של ההווה.

91. הרטוריקה האפוקליפטית של ברק מהלכת עלינו אימים: **"השעה הזאת היא שעת כושר שאסור להחמיצה. החמצה עלולה חלילה לעלות לנו בדם"** (נאום בכנסת עם צאתו לארה"ב). ברק מזהיר אותנו השכם והערב, כי אם לא יצליח להשיג הסכם עם סוריה, כי אז עלול המצב להידרדר למלחמה כבר מחר. בכך, אין הוא אלא מאמץ את רטוריקת האיומים רבת המלל של הסורים מזה שנים, ואשר לאחרונה היא ממוחזרת בתכיפות. בעיתון הסורי **"אתאורה"**, המבטא את העמדות הרשמיות של השלטון בדמשק, מזהיר אותנו שר החוץ פארוק א-שרע, שאם גם הפעם ייכשל המשא ומתן, יוביל הדבר **"ללא ספק למעגל נוסף של אלימות, למתיחות ולמלחמות באזור"** (מעריב 15.12.99). וייצמן, שהעמיד עצמו לרשות מערכת ההסברה של ברק, אף הוא מזהיר אותנו: **"כל הנושא שעומד היום לדיון, זה לא רק הסכם השלום, זה שלום או מלחמה. אם ההסכם לא יעבוד, זאת תהיה חזרה למעגל המלחמה"** (מעריב 15.12.99). תחת הכותרת **"משיח לא בא"** כותבת חוה פינחס-כהן, כי הרצון

הכביר להשיג את השלום האוטופי מוחק את הזהות היהודית והישראלית ואת כל הערכים האנושיים (מעריב, 19.12.1999):

“השיח על תהליך השלום מתנהל בין פוליטיקאים – אנשי מעשה שלפחות בצד הישראלי מרבים להשתמש בביטויים הלקוחים מעולם הדיאל-פוליטיק: “בטחון”, “שלום”, “כלכלה”. אך מתחת לשפה הזאת מתנהלת שפה המתאימה לרוח הזמן של סוף מאה, אלף ואולי אף אחרית הימים. שפה של מי שתחושת קץ-הימים וקץ-ההיסטוריה מנהלת מעשיהם. אהוד ברק פועל מתוך צורך לדחוק את הקץ. להספיק הכול ומהר לפני מותו של המנהיג השרדן הסורי ולפני בוא התאריך שנקבע ליציאה חד-צדדית מלבנון. הרצון להשיג את השלום המיוחל, כמו את המשיח, מתגבר על כל המכשולים בדרך. כל המכשולים, כל הערכים, הזהות היהודית והזהות הישראלית – הכול נמחק לטובת מטרת-על המקדשת את כל האמצעים.

העם היהודי הוכיח את עצמו כמי שיכול להוציא מתוכו תורות משיחיות המתגלות אחר-כך כמשיחיות שקר. זהו צורך עמוק הצומח לרוב בתקופות מעבר היסטוריות – ובעקבותיו צומחת תנועה, כת, דת, או אידיאולוגיה פוליטית הפורחת כאופוריה ונופלת בנסיקה או מתנתקת מההיסטוריה של היהודים לעבר ההיסטוריה של העמים האחרים. ה“שלום תמורת הגולן”, כמו המשיח, לא מעניין כישות היסטוריות ואנושיות. מובילי התהליך, כמו שליחים נאמנים לדת חדשה, לא מעוניינים בכאב האנושי של אנשים המגורשים מביתם, מאדמתם, מהכרתם אותו נטעו ומהיקב אותו ייסדו – הם מעוניינים באוטופיה עתידית המבטיחה שקט עלי האדמות, בו לא יהיו עוד מלחמות, תהיה כלכלה פורחת ותנועת תיירות. הכלכלה תפרח לעשירים, והתיירים יהיו אלה שיש להם בכיס. אבל כאן יש אבטלה שלא הייתה כמוה בישראל, מיתון, פערים מתעצמים בין עשירים לעניים, מערכת בריאות קורסת,

אנשים ופשע ברחובות, ומשטרה חסרת אונים. יש רטוריקה של דת. חיים רמון ויוסי ביילין, כמו פטרוס ומתיוס בשעתם, פותחים כל שיחה בתקשורת במילים 'מחיר השלום היה כואב אבל העתיד...'. זה מזכיר את בשורת אחותנו, הנצרות, שהחיים הם רק מסדרון לקראת העולם הבא הטוב יותר. בעיני האנושיות אין בית אחד שווה להרוס, לא כרם אחד לעקור, לא ילד לתלוש מנוף הולדתו ולא קבר לנטוש מאחור תמורת ערך אוניברסאלי של אחרית הימים. באופן פרדוכסלי, הרס בתים וכרמים ונופי מולדת הוא תוצר של מלחמות ולא פרי של שלום.

92. ברק ווייצמן, שהם גנרלים לשעבר, יודעים היטב שדבריהם אינם אמת. יודעים הם, שעל פי כל ההערכות, צבאיות ומודיעיניות, כלל לא נשקפת לישראל סכנת מלחמה מצד סוריה. יודעים הם, שאם קיים איום אסטרטגי על ישראל, אין הוא מצידה של סוריה – אלא מצד עיראק ואיראן, שאינן נמצאות במעגל המלחמה הישיר עם ישראל. ברק ווייצמן יודעים, שבעשור האחרון השתנה ללא הכר הנוף האסטרטגי בסכסוך הישראלי-ערבי לטובת ישראל, כתוצאה משרשרת אירועים גלובליים ואזוריים: קץ המלחמה הקרה, קריסת בריה"מ, תבוסת עיראק במלחמת-המפרץ, הסכם השלום עם ירדן ואף הסכמי אוסלו עם הפלסטינים.

93. ברק ווייצמן, שהם גנרלים לשעבר יודעים שסוריה לבדה, בלי תמיכה סובייטית אסטרטגית צבאית, פוליטית וכלכלית, שתאפשר לסוריה להתמודד במרוץ-החימוש המזרח תיכוני; בלא גב ירדני ועיראקי; במצב כלכלי קשה על סף פשיטת רגל וכו' – אינה מהווה עוד איום אסטרטגי על ישראל. ברק ווייצמן, שהם גנרלים לשעבר, יודעים, שהתנאים הנוכחיים בזירה המזרח תיכונית, שונים תכלית שינוי מהתנאים ששררו באזור בארבעת העשורים הראשונים לקיומה של מדינת ישראל. מדינות ערב, אשר בתקופת המלחמה הקרה יכלו לנצל את האנרכיה הבינלאומית ששררה כתוצאה מהמאבק הבינוגושי, כדי לחתור להשגת יעדיהן הצבאיים והפוליטיים נגד ישראל – איבדו למעשה את כושר התמרון שהיה

להן. בעידן שלאחר המלחמה הקרה הן תלויות בצורה מוחלטת בסיוע כספי וטכנולוגי מהמערב. רוסיה שוב אינה רוצה ואף אינה יכולה לסייע להן שעה שהיא עצמה משוועת לסיוע מן המערב.

94. ברק ווייצמן, שהם גנרלים לשעבר, יודעים שמזרח-תיכון בהגמוניה אמריקאית הוא מזרח-תיכון שונה לחלוטין מזה שהיה לפני שנות ה-90. היום נשען מעמדה של ארה"ב על שילוב חסר תקדים של יכולת צבאית מוכחת עם נחישות מדינית ותמיכה בלתי מסויגת כמעט מבית ומצד הקהילייה הבינלאומית, לרבות בריה"מ לשעבר – כפי שניתן היה להיווכח מהקואליציה הרב-לאומית, שהקימה ארה"ב במלחמת-המפרץ. הנוכחות הפיזית של כוחות ארה"ב באזור אף היא משנה את מאזן-הכוחות במזרח-התיכון לטובת היציבות האזורית. העודפים שנוצרו בשוק הנפט בעשור האחרון, אף הם מחלישים את עמדת הערבים. הנפט הערבי מחזר מזה שנים אחרי הקונה המערבי ולא להיפך. אופ"ק, קרטל של מדינות הנפט, איבד הרבה מהכוח שהיה לו בעבר. כתוצאה מהתחרות הבין-ערבית החריפה על הסיוע המערבי, על ההשקעות המערביות, על שווקי היצוא המצומצמים, על המים וכו' – פועלת עתה כל מדינה ערבית לעצמה והמשמעת בשורות אופ"ק כמעט שאינה קיימת.

95. ברק ווייצמן, שהם גנרלים לשעבר, יודעים, שסוריה מבודדת למעשה ושאינן לה תמיכה לא רק מחוץ לאזור אלא אף מבית. הסולידריות הערבית – שבאמצעותה מאיימים הסורים להשתמש באופציה הצבאית נגדנו אם לא יושג הסכם לפי תנאיהם הבלתי מתפשרים – אינה קיימת עוד, כפי שנוכחנו לדעת במלחמת המפרץ. הסטריאוטיפ של עולם ערבי מונוליתי, חד-מימדי ובעל נחישות מדינית – כפי שהשתקף התעמולה ובדברי הרהב של הערבים מזה שנות דור – התברר כשקר אחד גדול. למדינות-ערב – אפילו הן תוצר מלאכותי של הקולוניאליזם המערבי – יש אינטרסים שונים ומנוגדים, שלהם משקל רב בעיצוב פניו של המזרח התיכון. הפער בין התעמולה הערבית למציאות המזרח תיכונית בולט במיוחד, מאחר שמעולם לא היתה חברה כזאת

הערבים, שהיתה כה מלוכדת על ידי אידיאה של אחדות וסולידריות – וכה מפוצלת, מקוטבת ומפולגת במציאות.

96. כיצד יודעים אנו שברק ווייצמן יודעים מה שאנו חושבים שהם יודעים? אנו יודעים זאת, כי כל מה שנאמר עד כה אינו מושמע רק בחדרי חדרים, בשקט, ורחוק מעיניו של הציבור הרחב – אלא בפרהסיה, מעל גבי העיתונים ואף בספרות המקצועית והכללית. מהדברים שנאמרו עולות העובדות הבאות לגבי המשק והצבא של סוריה: מאז 1994 נמצא המשק הסורי במיתון; הסיוע הסובייטי שניתן לסורי הופסק עוד לפני התמוטטות ברית-המועצות; הסיוע שהעניקו לה מדינות הנפט הערביות הופסק כבר ב-1987; ב-10 השנים האחרונות כמעט שלא רכש הצבא הסורי מערכות נשק חדשות. ואף התקשה לתחזק את הקיימות; חיל האוויר הסורי מקורקע ברובו, וחילות הים והיבשה סובלים ממחסור חמור בציוד. לחולשתה הכלכלית והצבאית של סוריה אפשר להוסיף את העובדה, שמצבו הבריאותי של הנשיא חאפז אל-אסד הולך ומידרדר, מה שמקשה עליו מאוד לנהל את עניינה של סוריה, כפי שעשה ב-30 השנים שעברו מאז עלה לשלטון, וכוונן בה דיקטטורה ריכוזית ואכזרית. המסקנה היא, שגם אם בעבר היה לישראל סיבה לחשוש מסוריה, הרי שמאז התמוטטות ברית-המועצות איבדה זו את כוחה, ואין בה כדי לסכן את קיומה של ישראל.

97. על ההערכות ביחס לאיום האסטרטגי על ישראל, ניתן ללמוד במסיבת העיתונאים שקיים מרכז יפה למחקרים אסטרטגים, לרגל פרסום "המאזן הצבאי של המזרח התיכון לשנים 1999-2000", אמר פרופ' שי פלדמן, בין השאר, כי נתוני המאזן הצבאי מצביעים על כך שהמו"מ בין סוריה וישראל נפתח כאשר **"אין בידי סוריה אופציה צבאית אמיתית, וכוחותיה טובלים מחולשה ניכרת באוויר, בים וביבשה"**. פלדמן הוסיף: **"סוריה מגיעה למשא ומתן מעמדת חולשה. היא איבדה את ברית המועצות כספקית נשק"**. לדבריו, יש להבטיח שהאמריקנים יספקו לסוריה חבילה כלכלית, אבל שלא יהפכו לספקי הנשק שלה: **"המזרח התיכון נהנה עכשיו מיציבות חסרת תקדים, בה לא נשקפת סכנה קיומית לישראל"**.

מהנתונים שפורסמו במסיבת עיתונאים, עולה, כי נמשכת ההאטה במרוץ-החימוש הקונבנציונלי באיזור. להערכת חוקרי המרכז, הדבר נובע מתהליך השלום, מאילוצי תקציב ומסקנציות המוטלות על כמה מדינות ערביות. מהדו"ח השנתי עולה, כי רק מצרים, ישראל וכמה ממדינות-הנפט בחצי-האי ערב, מצליחות לקיים תהליך של מודרניזציה של כוחן הצבאי הקונבנציונלי. תת-אלוף (מיל.) שלמה ברום, לשעבר ראש החטיבה האסטרטגית באגף התכנון בצה"ל ומי שערך את המאזן השנתי, אמר, כי **"הצי הסורי כמעט ואינו אפקטיבי, כמו גם חילות האוויר והיבשה של צבא סוריה, זאת בשל שחיקת ציוד והיעדר הצטיידות בכלי נשק חדשים"**. (מעריב 12.12.99). בתשובה לשאלת העיתונאי צביקה רובינס, **"האם אתה אומר שלסוריה באמת אין כול אופציה צבאית"** – השיב ד"ר אברהם סלע, כדלקמן (גלובס, 6.1.2000):

בוודאי! מרכז יפה למחקרים אסטרטגים אומנם פרסם מסקנה זו באחרונה, אבל לדעתי אין אין לסוריה אופציה צבאית מאז שיראל חתמה על הסכם השלום עם מצריים. לכן, הסענה שאנו הולכים למשא-ומתן גורלי, שאם לא נסיים אותו בשלום תפרוץ מלחמה, הוא מטעה. מקבלי ההחלטות פשוט זורים חול בעיני הציבור, בדרך של הפחדה, כדי להביא להביא הסכם שלום, ולא ברור מדוע הם נחפזים...כשומעים את ראש הממשלה, אהוד ברק, ובאחרונה גם את נשיא המדינה עזר וייצמן, אומרים כי אם המשא-ומתן ייכשל ייפלו טילים – זו פשוט בושע וחרפה. ברק מהלך אימים על הציבור הישראלי כדי שיסכים להסכם, שעוד לא ידוע מהו באמת טומן בחובו."

98. כמו כן ניתן ללמוד על נתונים אלה מספר שפורסם לאחרונה בשם **"הגולן בין מלחמה ושלום"** (קובץ מאמרים לזכרו של אורי שפיר ז"ל, בעריכת פרופ' משה מעוז, הוצאות הד ארצי, בשיתוף עם המכון למחקר ע"ש הרי ס. טרומן למען קידום השלום). במאמרו של אלוף (מיל) אורי שגיא, ראש אמ"ן לשעבר, ומי שאמור להיות

חלק מצוות המו"מ עם סוריה, נכתב תחת הכותרת "המשמעות האסטרטגית של שינוי העמדה הסורית" כדלקמן (ע' 150, 155):

"האיום הצבאי הכולל על עצם קיומה של מדינת ישראל הלך ופחת בשנים האחרונות. אלא שאיומים בעלי משמעות קיומית בטווח הארוך עדיין מחכים לנו מעבר לפינה... בהסתכלות הכוללת על התהליכים ארוכי הטווח במזרח התיכון, ראוי שישראל תגיע לשלום עם הסורים, לא משום שקיים איום על ישראל בטווח הקצר; נהפוך הוא, אין איום כזה. ישראל יכולה לשרוד גם ללא שלום עם סוריה. אולם בהסתכלות ארוכת טווח ראוי שישראל תגיע לשלום."

99. איזה מרחק קיים בין הרטוריה המשיחית המתלהמת של ברק ווייצמן, על הצורך בשלום עכשיו, כי סכנת מלחמה עכשיו – לבין ההערכה השקולה של איש מקצוע כאלוף (מיל) אורי שגיא. ישראל יכולה לשרוד היום גם בלי שלום, כי לא מאיימת עליה מלחמה היום ואף לא מחר. ראוי לישראל שתגיע לשלום, כי בטווח הארוך עדיין מחכים לה איומים בעלי משמעות קיומית מעבר לפינה. מעבר לפינה? איזו פינה? האם האיומים הקיומיים מזדקרים מהפינה הסורית או ממקום אחר? נדמה לי שאף כאן לא אחדש דבר אם אומר, שהאיומים הקיומיים לא מצידה של סוריה באים, אלא מצידן של עיראק ואיראן, החותרות, כל אחת על פי דרכה, להגמוניה איזורית, ועושות מאמץ עילאי להשגת נשק "יום הדין": טילים בליסטיים נושאי ראשי-חץ גרעיניים. על פי כל הערכה צבאית ומודיעינית, סוריה קטנה וחלשה מידי כדי לחתור להגמוניה שכזו, ולכן אין לה כלל אפשרות להגיע אל השורה הראשונה של המעצמות האזוריות: איראן, עיראק (ובמידה מסוימת אף מצרים). במאמר שפורסם על-ידי דורי גולד (שגריר ישראל באו"ם בשנים 1997-1999, ומי שהיה מעורב במו"מ עם סוריה כיועצו של נתניהו), תחת הכותרת "יתרון זמני" נכתב (ידיעות אחרונות 17.12.99):

“מקור האיום האסטרטגי העיקרי על ישראל היום אינו בחצי האי ערב, אלא באירן ובעירק שאינן מהוות חלק מתהליך השלום. רק שלום ובטחון הכוללים את אירן ועירק יביא קץ למלחמות.”

100. יחסי העוצמה בין ישראל לבין סוריה הם באופן מוחלט לטובת ישראל. למרות זאת, כתוצאה מהרטוריה של ברק ווייצמן נדמה לרובנו, שאנו נכנסים למשא-ומתן הנוכחי במעמד נחות, כמי שמתחננים להסיר את האיום הסורי, המאיים לכלותנו. אומר על כך ד"ר אברהם סלע (גלובס, 6.1.2000):

“לישראל עוצמה אדירה לעומת סוריה, וסוריה גם מבודדת כעת, ולאף אחד לא ממש איכפת ממנה...סוריה אף פעם לא עמדה על סדר הינם הבינלאומי, למעט בהחלת החוק על הגולן ב-1981...יש לנו שכנה, שיותר מ-20 שנה ניהלה מלחמה בלתי פוסקת נגד מי שניסה ללכת לקראתנו. היא ניהלה נגדנו משא-ומתן קשוח, מתוך אינטרס של החזרת טריטוריה, ללא קשר למאזן הכוחות האמיתי. ועכשיו, אנחנו נכנסים למשא-ומתן, כאילו אנחנו החלשים, המבקשים להסיר את האיום הסורי, בעוד שהמצב הפוך.”

101. סוריה מנהלת קמפיין אגרסיבי להשגת הסכם שלום עכשיו – ומהר ככל האפשר – לפני שחלון ההזדמנויות שלה ייסגר. לפני שיתחלף השלטון לא רק בארה"ב אלא אף בישראל. אסד יודע היטב, שאם יעלה שלטון רפובליקאי באמריקה, או שלטון של הימין בישראל, כי אז עלול חלון הזדמנויות זה להיסגר, והמשטר הטוטליטרי שלו יעמוד בפני פשיטת רגל כבר בטווח הקצר. ואז לא רק שייאלץ לחתום על הסכם שלום עם ישראל בתנאים גרועים בהרבה מאלה שהוא יכול להשיג עכשיו – אלא אף עלול להתרחש הגרוע מכל: הפיכה צבאית של מתנגדי המשטר, או מהפכה איסלמית, שאירועי 1982 יחווירו לעומתם.

102. רטוריקת חלון ההזדמנויות של ברק ווייצמן אינה אלא הפנמה מוזרה של הדמגוגיה הערבית מזה שנות דור – תוך התעלמות

מההזדמנויות האמיתיות שנפתחו בפנינו, מאז קריסתו של הגוש המזרחי וסיומה של המלחמה הקרה. לא בפני ישראל נפתח חלון של הזדמנויות – אלא בפניו של אסד, שהבין שזו אולי ההזדמנות האחרונה שלו לכוון שלום בכוח. התעקשותם של הסורים על כל שעל באדמת הגולן גם היום, מבוססת על הנחתם, הנראית סבירה ביותר לאור חילופי השלטון בישראל, שהם יצליחו לקבל את הרמה בלי התנגדות כמעט מצידן של ארה"ב וישראל. סוברים הם, שנכון לעכשיו, אם תועמד בישראל הבחירה בין השלום לבין הגולן, כי אז יכריע רוב הציבור הישראלי בעד שלום ונגד הגולן.

103. כך צריך להבין את הרטוריקה הסורית והדחיפות שהם משדרים היום. להערכתם, כי שינוי פוליטי בישראל ו/או בארה"ב עשוי לטרוף את הקלפים האחרונים שהם מחזיקים, יש בסיס אובייקטיבי. זוהי אפוא משמעות השינוי שהתחולל בעמדה הסורית היום. אין הוא נובע משינוי בגישה האסטרטגית כלפי ישראל – אלא מחילופי השלטון בה בבחירות 1999. על פי הערכותיהם של מיטב המומחים לענייני המזרח התיכון, בחר אסד באופציה המדינית להפיכת השלום הקר דה-פקטו (כפי שהוא מתקיים מאז מלחמת יום הכיפורים) לשלום קר דה-יורה – לא מתוך רצון לעשות עמנו שלום בתום לב, אלא משיקולים אסטרטגים קרים לביסוס מעמדה של סוריה בסדר האזורי החדש המתגבש מאז קריסת ברה"מ, תום המלחמה הקרה ותבוסתה של עיראק במלחמת המפרץ. אסד חותר להשיב לסוריה את רמת הגולן; להשיג לגיטימציה לביסוס שלטונו בלבנון; לקבל מימון מארה"ב לשם חימוש צבאו ההולך ומתיישן (הפעם האחרונה שרכש ציוד צבאי חדש היה בעקבות מלחמת המפרץ כשקיבל ממדינות המפרץ סיוע נדיב של כמה מיליארדי דולרים בתמורה לתמיכתו בהן, אשר חלק ניכר ממנו הושקעו ברכש צבאי).

104. הרטוריקה המשיחית של ברק ווייצמן מצליחה לבלבל את המוני בית ישראל, כיוון שלא באה מפיהם של תמהונים אידיאליסטים – אלא מראש ממשלה ומנשיא בעלי עבר בטחוני מפואר. לרטוריקה הזו יש מקום אולי באמריקה – שלמן ראשיתה מצויה היא מחוץ

לפוליטיקת הכוח המסורתית של העולם הישן – אבל לא במזרח התיכון. אנחנו הרי בחרנו לחיות דווקא בעולם הכי עתיק; דווקא בעולם שטרם שמע על **"קץ האידיאולוגיה"** בנוסח פרנסיס פוקויאמה או על **"קץ הרעב והעוני"** בנוסח אלווין טופלר ונביאי טכנולוגיה מערביים אחרים. אנחנו קרובים יותר לראשית הימים מאשר לאחריתם, לפחות בכל הנוגע למה שמתרחש בעולם שמסביבנו. אנחנו עדיין לא ב**"קץ ההיסטוריה"**; אנחנו עדיין צריכים לנהל מדינה כמו צבא ולא כמו עסק כלכלי; עלינו עדיין מאיימים; בנו עדיין לא מכירים; אנחנו עדיין צריכים להוכיח שיש לנו זכות קיום. המהלך הכול כך מבריק של ברק, שנהנה מתמיכה כמעט מקיר אל קיר, מבית ומחוץ, משכיחה מאתנו לא רק דברים שהוא עצמו אמר כשעוד היה גנרל – אלא אף דברים שאך אתמול נשמעו מהמקורבים לו ביותר: **"סוריה היא מדינה ממוטטת כלכלית ואסם סמים מרכזי"**; **"שום טובה לא תצמח לנו מהעסק הזה איתם"**; **"מבחינה פוליטית, סירוף זו מילה צחורה כדי לתאר את הירידה משם, זה סירוף מכל הבחינות"** (שילה גל, יועץ ברק לענייני התיישבות בהקשר לשיחות השלום, מעריב 21.10.99). אך אתמול היה ברק מהמתנגדים התקפים ביותר לירידה מהגולן – ואילו עתה, במפתיע, שעה שלא חל כול שינוי ממשי בשטח, הפך הוא את עורו, ומטיף לנו לוותר על הגולן, תמורת שלום משיחי כאן ועכשיו.

105. זוהי אפוא בתמצית המציאות הפוליטית האמיתית, אותה מנסים ברק וויצמן להסתיר מאתנו, באמצעות רטוריקה וירטואלית, שכל קשר בינה לבין המציאות הוא מקרי בלבד; הכל כדי שנחתום – כאן ועכשיו – על הסכם שכלל לא ברור לנו מה תוכנו, אלה סיכונים אנו לוקחים באמצעותו, אלו ביטחונות נקבל להבטחת קיומו וכו'; הכל כדי שנסכים לחתום על עסקת חבילה המשווקת באגרסיביות על ידם, כאילו לא היו הם ראש ממשלה ונשיא – אלא סוכני פרסום ושיווק של המשטר הסורי: עסקת חבילה, הכוללת ירידה מן הגולן, תמורת שלום קר-דה-יורה במקום שלום קר-דה-פקטו.

106. הברירה שמציגים בפנינו ברק וויצמן היא אפוא כוזבת ושקרית, כיוון שהם יודעים היטב, לא רק את מה שהעותר יודע, אלא אף הרבה יותר מזה, בתוקף תפקידם הנוכחי ומכוח שרשרת התפקידים שמילאו בצה"ל ובממשלה. ואולם, אין להם אומץ להישיר מבט כלפינו ולומר את האמת: שהיום לא יתכן שלום אמת, ושכל הסכם שלום שיושג, לא ייתן אלא לגיטימציה לשלום הקר הקיים ממילא דה-פקטו. האמת היא, כמובן, ששום דבר אינו בוער לישראל – פרט לטיפול בבעיות הקשות מבית. אך בעיות אלו יש לפתור לגופן ולא על ידי חתימה על נייר בווישנינגטון. תחת הכותרת "מה בוער" כותב מור אלטשולר ("ידיעות אחרונות 5.7.1999):

אווירה של מכירת סוף העונה עומדת באוויר מאז נכנס אהוד ברק לתפקידו. מסעותיו והצהרותיו יוצרים תחושה ששארי הנכסים האסטרטגיים מניצחונותיה של ישראל במלחמת שש הימים חייבים להימכר תוך 15 חודשים. להיטותו של ראש הממשלה להתקדם במהירות-הברק הודגשה בבחירתו לדהור במסלול הסורי – שבו ניתן לכאורה להגיע להסכם תוך זמן קצר, בתנאי, כמובן, שניכנע לכל הדרישות הסוריות, כאילו אין מחר.

אולם בחירתו של ברק ב'סוריה תחילה' היא שגיאה אסטרטגית העלולה להכניס את ישראל למשא ומתן מעמדת נחיתות בלתי מוצדקת, וליצור מלכודת פסיכולוגית רבת עוצמה. הפלשתינים עקבו אחרי המשא-ומתן בשבע עיניים עד לרגע שבו ישראל – לכודה במיטת סדום של חתימה במהירות ובכל מחיר – תישבר מול הדרישה הסורית לשטחים שמעבר לגבול הבינלאומי ותתקפל לקווי הרביעי ביוני. תקדים זה, שאפילו המצרים לא השיגו כמותו ממנחם בגין, יהפוך לנשק בידי ערפאת כדי לדרוש – ולקבל – נסיגה ישראלית לקווים שלפני ששת הימים גם ביהודה ושומרון. מי שאינו מאמין בסיכוייה של תביעה פלשתינית מסוג זה, מחזן להיזכר

בתוצאות הבחירות האחרונות, שבהן אותה הרוב המותש כי הוא מוכן להעניק הכל, ובלבד שיניחו לו לנפשו.

כמה אירוני: שלושים ושתיים שנים החזקנו מעמד מול לחץ בינלאומי לנסיגה – ועכשיו, בבת אחת, מתפוגגת בישראל ההתנגדות לנוכחות סורית על שפת הכינרת, דווקא כשהתנאים באזור מתחילים להשתנות, ואפשר שהם משתנים סוף סוף לסובתנו. אסד, זקן וחולה, עתיד להשאיר סוריה מוחלשת, בשפל כלכלי, שהנטל הביטחוני מכרסם בה עד דק. אין לדעת אם בנו יצליח לרשת את השלטון, ואם המיעוט העלאווי ימשיך לשלוט ברוב הסוני – או שהמדינה תחזור למלחמות הפנימיות שאפיינו אותה בעבר. גם שלטון האייאטולות באיראן, בת בריתה של סוריה, אינו יציב כתמול-ששום – וספק מתחיל לכרסם בקשר לעוצמתו של הציר סוריה-איראן, שעד כה הציק לישראל בהצלחה מרובה. לעומת זאת, מתחזק הציר ישראל-טורקיה והוא מעמיד את הסורים בפני חידוש מטריד – ברית המאגפת אותם גם מצפון. אפשר להניח שאסד מודע לפער הכוחות המתרחב בינו לבין ישראל, אחרת קשה להבין מה דוחף את הסרבן הנצחי לחזר אחר אהוד ברק במחמאות נוספות דבש. אם יתעלם ברק לרגע מן המחמאות ויודה כי לקה בחיפון, יתכן שימצא כי אסד אינו נצחי וסוריה אינה בלתי משתנה. ייתכן שיגלה גם כי הפועל בתבונה ובזהירות, הזמן פועל לסובתו.”

פרק ט: המזרח הפרוע בצל האטום

107. האיום המרכזי הנשקף היום לישראל הוא מצד איראן. ואולם איום זה הוא בטווח הארוך, ואין הוא מכוון רק כלפי ישראל – אלא אף כלפי כל מדינות ערב, בלי הבדל של גוון וצבע, לרבות סוריה. הציר העכשווי של סוריה ואיראן הוא קונייקטורלי ועשוי להשתנות כהרף-עין, אם יחוש המשטר בסוריה שהדבר נוגד את האינטרסים שלו. דמשק אמנם משמשת היום כגשר בין הפונדמנטליזם האיראני לפונדמנטליזם בלבנון – אך היא עשויה לנתק אותו כהרף-עין אם תחוש שנשקף לה איום רב מדי מצד הפונדמנטליזם עצמו. זאב שיף, פרשנו הצבאי של עיתון הארץ, כותב, תחת הכותרת "היבטים אסטרטגיים סוריים וישראליים", כדלקמן ("הגולן בין שלום למלחמה", עמ' 161-160):

סוריה מנסה להיחלץ מבדידותה בעזרת קשרים שהיא קושרת מפעם לפעם, למשל עם איראן. קשר זה מהווה איזון אסטרטגי מסויים מול ישראל, בפרט לאחר שסאדאת חתם על הסכם שלום בין ישראל למצרים. בעזרת איראן יכולה סוריה להשיג את העומק ואת האיזון האסטרטגי מול עיראק של סאדם חוסיין, קל וחומר, לאחר שבדיה"מ נעלמה מהאופק. מובן שהקשרים הללו מאפשרים לאיראן לפעול ביתר נוחות בלבנון ולהגיש סיוע ניכר לחיזבאללה הלוחם בישראל בדרום לבנון. אבל ראוי לשוב להיבט מעניין נוסף, משום שביחסים בין סוריה לאיראן יש שיתוף פעולה ותחרות כאחד. לכן עושה סוריה הכל כדי שפעילות איראן בלבנון תתקיים תחת פיקוח מסויים. אסד אינו מעוניין בניצחון מוגזם או מופרז של של החיזבאללה בדרום לבנון, משום שהוא מבין שנצחון כזה עלול להעניק עוצמה גם לפונדמנטליזם שלו.

108. שינוי מזערי במפה האסטרטגית של המזרח התיכון יספיק כדי שהציר הנוכחי סוריה-איראן יסוב על צירו ויתהפך, ואת מקום

שיתוף הפעולה הנוכחי תתפוס תחרות עויינת. במקרה זה האיום הלא-קונבנציונלי של איראן יופנה לא רק כלפי ישראל (ומדינות אחרות הנמצאות בתחרות עם איראן) – אלא אף כלפי סוריה ה"ידידותית"; ואת זאת מבינים לא רק אסד אלא גם שאר שכניו במזרח התיכון. מבלי להיכנס לסבך השאלות האסטרטגיות במזרח התיכון – הנגזרות ממורכבויות היחסים בין מדינות ערב לבין עצמן, וביניהן לבין איראן ותורכיה – עובדה אחת ברורה: יחסים אלה הם לא רק יחסים של שיתוף פעולה (כפי שנהוג לחשוב אצלנו בהשפעת הסכסוך הישראלי-ערבי), אלא אף יחסי תחרות ועוינות הנתונים לתהפוכות והעשויים לשנות מהקצה אל הקצה את היחסים בין השחקנים העיקריים בזירה המזרח תיכונית. די בכך שנבין שהאיומים האסטרטגיים מצד איראן ועיראק, המחכים לנו מעבר לפינה, אינם רק לטווח הקצר אלא גם לטווח הארוך – כשם שאין הם מכוונים רק נגדנו אלא גם כנגד שכנינו, לרבות ובמיוחד כלפי סוריה.

109. אפשרות התפוצה של הנשק הלא-קונבנציונלי במזרח התיכון היא האיום האסטרטגי החמור ביותר שבפניו ניצבת היום מדינת ישראל. אין משימה חשובה יותר לממשלה אחראית אלא להסיר את האיומים הקיימים המרחפים עליה, ולהובילה לשלב חדש בתולדותיה. אך ספק רב באיזו מידה ישפיע בכלל הסכם שלום סורי-ישראלי כדי לבודד את הסיכונים האסטרטגיים הללו מצד איראן ועיראק. הטיפול בסיכונים אסטרטגיים אלו מצריך שיתוף פעולה לא בין ישראל לבין סוריה, אלא בין יצרניות הנשק הגדולות (המעצמות), שכולן נמצאות הרחק מהמזרח התיכון. לשם הצלחתו של כינון משטר אי-תפוצת נשק לא-קונבנציונלי, לא צריך הסכם ישראלי-סורי – אלא הסכם בין ארה"ב לבין הקהילה האירופית ורוסיה. המרחב הצפוני המתועש כולו צריך להיות שותף בתהליך שכזה – בדומה לקואליציה הרב-לאומית שכוונה ארה"ב כנגד סאדם חוסיין במלחמת המפרץ. למה שנעשה אנחנו עם סוריה אין כל חשיבות בעניין.

110. ההתמודדות עם איום ערבי-מוסלמי לא-קונבנציונלי היא ללא ספק האתגר הגדול ביותר הניצב היום בפני ישראל. מלחמת-המפרץ היא שהכניסה אותנו בבת אחת לעידן של המלחמה הלא-קונבנציונלית, בהכניסה לשימוש טילים בליסטיים ובאיימה לעשות שימוש בראשי-חץ לא-קונבנציונליים. ארבעים הלילות בחדר האטום החדירו לתודעתנו בצורה מוחשית ביותר, שמלחמות העתיד – אם תהיינה כאלה, חס וחלילה – לא ידמו למלחמות העבר. מעבר לקביעות השונות באשר לחוסנה של ההרתעה הישראלית, התברר במהלך מלחמת-המפרץ כי ניתן לשגר טילים לעבר ישראל ולפגוע באזרחיה ממרחק של מאות קילומטרים – מבלי לסכן אף לא חייל ערבי אחד. סוף סוף התגלתה, כך יכולים להסיק בבירות-ערב, נקודת התורפה של ישראל. מכאן ועד להחלטה להגדיל בצורה משמעותית את המשאבים המוקדשים להצטיידות בטיילים בליסטיים ובראשי-חץ לא-קונבנציונליים, הדרך קצרה.

111. השילוב הקטלני שבין טכנולוגיות צבאיות מתקדמות לבין משטרים פוליטיים אנכרוניסטיים, הוא הגורם העיקרי לעשיית המלחמה במזרח-התיכון. לא מקרה הוא שעיראק תחת שלטונו של סדאם חוסיין, מזכירה לרבים את המשטרים שקמו במחצית הראשונה של המאה ה-20 ביפן הקיסרית, ברוסיה הסטליניסטית ובגרמניה הנאצית. המכנה המשותף הרחב לכל המשטרים הללו, היה כושרם לאמץ טכנולוגיה מערבית מתקדמת – תוך דחייה מוחלטת של ערכי הליברליזם העושים אותה תועלתית ובת-פיקוח. בכל המקרים הללו נוצר מפגש הרה אסון בין טכנולוגיה מהפכנית, לידת הליברליזם, לבין תרבויות שאינן תואמות לה.

112. העריצויות הערביות והמוסלמיות אינן אלא גלגול נוסף של חלום הבלהות שיוצר המפגש בין טכנולוגיות מהפכניות ואינרציה חברתית. בהבדל יסודי חשוב אחד: היטלר (כמו סטלין וקיסר יפן) בנה את מכונת המלחמה האדירה שלו באמצעות כוחותיו הפנימיים של עמו וגיוס העוצמה החבויה של תעשייתו – ואילו מנהיגי מדינות-ערב בונים את עוצמתם הצבאית לא בכוחות עצמם אלא באמצעות סיוע חיצוני, ממזרח וממערב כאחד. אלמלא אספקה

מסיבית של נשק מבחוץ – לא היה נותר דבר מתאבונם של מנהיגים אלו, פרט לדברי הרהב המקובלים במזרח-התיכון.

113. מכונת המלחמה העיראקית היא ההוכחה המרשימה ביותר למה שעשוי להוביל הלינקג' האמיתי במזרח-התיכון: הקשר בין עושר אגדי של מדינות-נפט מושחתות לבין אטימות ותאוות-בצע מערביות – שלהן נוספו האינטרסים התוקפניים של הסובייטים. יכולת זו של המדינות מפיקות הנפט לרכוש לעצמן עוצמה צבאית, היא חלק מתופעה שהאנושות לא ידעה כמותה. לראשונה נוצר ריכוז של כוח קניה עצום בידי קבוצה של חברות לא-תעשייתיות, לא-מפותחות ולא-דמוקרטיות – כאשר המשך קיומן של החברות התעשייתיות, המפותחות והדמוקרטיות תלוי בסיפוק צרכי הנשק של חברות אלה. מכאן העלמת העין מאופיים של המשטרים, אי-ההתחשבות בטיב ההזמנות והציוד המבוקש, ואף קשר-השתיקה הגלוי. זו לא היתה הזנחה מקרית או פושעת – אלא הכרח קיומי של התעשייה המערבית. באופן דומה פעלו גם ברית-המועצות ובעלות בריתה, מיום שהתברר להן, שלעיראק ולאיראן אפשר למכור נשק תמורת מטבע קשה – במקום לספק תמורת אשראי שלא יוחזר לעולם, למדינות כגון מצרים, סוריה או אנגולה.

114. שבירת הלינקג' בין הכלכלה של המרחב הצפוני המתועש ליכולתם של משטרים מושחתים ומפוקפקים לרכוש עוצמה צבאית, היא אפוא האתגר החשוב והדחוף ביותר שצריך לעמוד על סדר-היום הבינלאומי הנוכחי. האיסור לתת נשק בידי רודנים צריך להיות מוחלט – אפילו כרוך הדבר במחיר כלכלי או פוליטי כבד בטווח הקצר. המזרח התיכון יותר משהוא חבית נפט (שהרי כדי ליצור אבק שריפה נחוצה תעשייה מודרנית, וזו כלל אינה קיימת במזרח התיכון) – הריהו צורה של קדחת שיש לצננה, ואת זאת ניתן לעשות, אם רק יובן שהמגיפת הטרור עלולה להתפשט גם לצפון המתועש. נשק בידי רודנים, גם כאשר הוא ניתן בשל שיקול הנראה לכאורה הגיוני וענייני, הוא נשק שאין לדעת לאיזו מטרה יכוון בסופו של דבר. מחר תהיה אתה – היצרן והספק – יעדו. חימוש עיראק הוצדק בעבר הקרוב בשל היותה הרע במיעוטו,

במלחמה העקובה מדם עם איראן. לפני כן הוצדק חימושה של איראן בכך שהשאה הפרסי היה נכס אסטרטגי. המלחמות בעולם השלישי מתנהלות כולן בידי רודנים המסכנים את נכסיהם הדלים של מדינותיהם כדי לרכוש נשק יקר, שבעזרתו הם ממייטים אסון על מדינותיהם. כל הנימוקים, הנראים נכונים בשעת קבלתם, מופרכים מאוחר יותר על-ידי המציאות.

115. ההבחנה המקובלת בין משטרים קיצוניים למשטרים מתונים אף היא אינה תקפה עוד. אפשר לחמש את המתונים מכף רגל ועד ראש – ועדיין לא יהיו להם שיניים כדי למנוע את שאיפות ההתפשטות של המשטרים הקיצוניים. יתר על כן: כל משטר מתון עשוי להיחפך לקיצוני משעה שתתחולל בו הפיכה צבאית. אמת זו התגלתה אף היא במלחמת-המפרץ. לאחר שנים שבהן סיפקו ארה"ב ומדינות אירופה ציוד צבאי מתקדם בשיווי של מיליארדי דולרים לערב-הסעודית ולכווית – לא סייע להן הדבר להגנתן כהוא זה. רק התערבות צבאית ישירה של ארה"ב ובעלות בריתה הצילה אותן מציפורניו של סדאם חוסיין.

116. מדיניות מכירת הנשק של המרחב הצפוני למשטרים הערביים המתונים יוצרת מצבורים אדירים של כלי משחית לשימושם של קנאי העתיד, העלולים יום אחד להדיח את השליטים הקיימים, כפי שעשה קדאפי למלך איריס הפרו-מערבי בלוב, חומייני לשאה של איראן והשייח אל-תוראבי לג'עפר נומיירי בסודן. עריצים ערביים יכולים גם להשיג נשק שצברו שכניהם על-ידי גזל ושוד – כמו שעשה סדאם חוסיין בכווית – או על-ידי לחצים שונים על שכניהם, שיאלצו אותם למסור לידיהם נשק זה. מכל זה נובעת בעיקר מסקנה ברורה: היעד שאליו מופנה כיום זרם אדיר זה של נשק אינו בהכרח היעד הסופי שבו ימצא נשק זה מחר – והמטרה שלשמה נועד הנשק היום אינה בהכרח המטרה שלשמה ישתמשו בו מחר.

117. המזרח-התיכון טרם חצה את הסף הגרעיני. פרט לישראל, שהצטרפה למועדון הגרעיני היוקרתי כבר בשנות ה-60 (אף

שמעולם לא הודתה בכך) – לשום מדינה במזרח-התיכון אין עדיין נשק גרעיני. יתירה מזו: לשום מדינה במזרח-התיכון, פרט לישראל, אין יכולת לפתח נשק גרעיני בכוחות עצמה. לפיכך, ההכרעה בשאלת גירעונו של המזרח-התיכון תיפול לא בין כתליו אלא מחוצה לו: במרחב הצפוני המתועש. מירון-חימוש גרעיני במזרח-התיכון עלול להיות מסוכן הרבה יותר ממרוץ-החימוש הגרעיני הבינוני. שכן, בהקשר הבינוני הושגה יציבות מסוימת, כתוצאה מקיומם של מספר אלמנטים מייצבים (יציבות פוליטית פנימית, סימטריה אסטרטגית וגיאופוליטית, דו-שיח רצוף וכו') – שאף לא אחד מהם מתקיים בזירה המזרח-תיכונית. בהעדר אלמנטים מייצבים שכאלה, עלול מרוץ-חמוש גרעיני במזרח-התיכון, לחצות את אותו קו-אדום שמעצמות-העל לא העזו מעולם לעבור – ואשר בעטיו נשארה המלחמה ביניהן קרה, ושום פיטריה אטומית לא התנשאה בתנאי אמת.

118. האפשרות שהפונדמנטליזם המוסלמי – השולט במעצמה אזורית דוגמת איראן – יצטייד בנשק לא-קונבנציונלי, הופכת בשלהי המאה ה-20 לחלום בלהות של ממש. נוסף על העידוד העצום שהתפתחות כזו תעשה למיליוני מאמינים, היא עלולה ליצור סיכון ממשי לקיומה של מדינת-ישראל ואף לאיים על שלמותן של שאר המדינות הסמוכות לה – לרבות מדינות-הנפט הערביות מדרום והרפובליקות המוסלמיות הסובייטיות-לשעבר עתירות המשאבים מצפון. שליטה איראנית במקורות הנפט עשויה לחולל זעזועים כבירים בכלכלה העולמית, כמו גם בסדר הבינלאומי הנשען עליה.

119. מכיוון שהמזרח-התיכון טרם חצה את הסף הגרעיני, יכולה ישראל להשיג הגנה מפניו של נשק זה בצורה יעילה יותר על-ידי מניעת תפוצתו, מאשר על-ידי כינון מערכת הגנה אסטרטגית כנגדו. מאחר שלמדינות הערביות והמוסלמיות (להבדיל מברה"מ), אין יכולת להצטייד בנשק לא-קונבנציונלי בכוחות עצמן, אלא רק באמצעות סיוען של מדינות המרחב הצפוני המתועש – הרי שקל וזול יותר למנוע את מרוץ-החימוש הלא-קונבנציונלי, מאשר להסלים אותו על-ידי אספקת נשק התקפי לא-קונבנציונלי למדינות הערביות

והמוסלמיות, ואחר-כך לצייד את ישראל בנשק הגנתי כנגדו. בניגוד לזירה הבינגושית שבה ההכרעה בסוגיה הבליסטית-גרעינית נפלה על-ידי הצדדים היריבים עצמם – הרי שבמזרח-התיכון תיפול ההכרעה על ידי צדדים שלישיים, כמפורט לעיל. לכן, במקום להשקיע משאבי עתק בפיתוח טכנולוגי אנטי-בליסטי, על ישראל להשקיע כוחה ותבונתה במאמצי הסברה ושכנוע, שיכוונו לדעת הקהל במרחב הצפוני – לשם מניעת מרוץ-החימוש הלא-קונבנציונלי כבר בראשית דרכו.

120. הביטחון הלאומי של ישראל היום קשור אפוא יותר מאי-פעם בעבר, בהכרעות שיתקבלו לא רק בממשלת ישראל אלא גם מחוצה לה. אמנם גם בעבר הייתה ישראל תלויה באספקת נשק מבחוץ – אך כושר ההרתעה שלה נבע לא רק בשל היתרון הטכנולוגי שהקנה לה הנשק האמריקאי אלא גם מן היתרון האנושי של חיילי צה"ל ביחס לחיילי מדינות ערב. לעומת זאת, בעידן הלא-קונבנציונלי מתבטלים לחלוטין הבדלי הכוח היחסיים, הנובעים במידה רבה מהמשקל שיש למרכיב האנושי במערך הביטחוני.

121. ההכרה בהבדל שבין העידן הלא-קונבנציונלי לכל העידנים שקדמו לו, פירושה, שבטחונה הלאומי של ישראל – לפחות מההיבט של האיומים הלא-קונבנציונליים – אינו מצוי רק בידיו, אלא גם בידי זרים. הפתרון לבעיית הביטחון הישראלית בעידן האטום איננו אפוא צבאי-טכנולוגי אלא פוליטי – ואינו נמצא במישור הלאומי בלבד אלא במסגרת הסדרי בטחון אזוריים. לכיוון זה צריך לרתום את המאמצים: תחילה בצורה של הסדרי ביטחון אזוריים, בחסות ארה"ב ובנות-בריתה – ומאוחר יותר אף בצורה של מוסדות פוליטיים וביטחוניים חדשים, אזוריים ועל-לאומיים, בעלי כושר הרתעה ואכיפה.

122. כל עוד התנהלה המלחמה הקרה הבינגושית, לא יכלו המדינות במרחב הצפוני המתועש לגבש מדיניות מוסכמת לגבי המזרח-התיכון. ואילו עתה, משרפה המתח ביניהן, הן יכולות, ואף חייבות, לעשות כן – אם חפצות הן לקיים את הסדר העולמי החדש שוחר-

השלום. העיקרון צריך להיות פשוט בתכלית: מניעה מוחלטת של תפוצת הנשק הלא-קונבנציונלי במזרח-התיכון, בד-בבד עם הטלת פיקוח על תפוצתו של הנשק הקונבנציונלי, לרמה שלא תאפשר לשום מדינה במזרח-התיכון לאיים על שכנתה.

123. מעורבות המרחב הצפוני במזרח התיכון היא הכרחית לפיקוח על הנשק הקונבנציונלי ולמניעת הפצתו של הנשק הלא-קונבנציונלי בזירה זו. כפי שהוכח במהלך המאמץ לטהר את עיראק מנשק זה, קשה יותר לשלול את השימוש בידע ובטכנולוגיה לייצור נשק לא-קונבנציונלי ממדינות שידע וטכנולוגיות אלו כבר מצויים בידיהן, מאשר ממדינות שאין ברשותן ידע וטכנולוגיה כאלו. הדרך היחידה למנוע את בואו של היום שבו תהיה למדינות-ערב ולאיראן היכולת להשמיד בלחיצת-כפתור את עריה של מדינת ישראל (ושל מדינות אחרות), היא להטיל איסור נחרץ ותקיף על מסירת טכנולוגיה גרעינית למשטרי העריצות במזרח-התיכון, ולאכוף איסור זה על-ידי עיצומים חמורים על המדינות שתפרנה אותו. רק ארצות-הברית יכולה להנהיג משטר עיצומים מעין זה. אם לא תינקט פעולה בינלאומית מתואמת בעניין זה, אין זו אלא שאלה של זמן עד שאיראן (או אחת מן המדינות הרודניות האחרות במזרח-התיכון), יניחו את ידיהן על הנשק הגרעיני ויסכנו לא רק את ישראל אלא גם את שלום העולם כולו. ארה"ב צריכה להוביל את המאבק הבינלאומי לא רק כמנהיגת המערב, אלא כמנהיגה של המרחב הצפוני המתועש כולו, וזאת במסגרת ארגון האומות המאוחדות. (ראה בהקשר זה גם דבריו של בנימין נתניהו, ב"מקום תחת השמש" עמ' 359-361).

124. היום, בעידן שלאחר המלחמה הקרה, משחל שינוי דרמטי במעמד של האו"ם והמשפט הבינלאומי בזירה הגלובלית; משחל האו"ם להצמיח לפתע שיניים והחל לנשוך; משעה שבתוך הכפפה הלבנה והרכרוכית של המשפט הבינלאומי תקוע היום אגרוף ברזל, המותך מרצונן ומחששותיהן של ארה"ב, הקהילייה האירופית, רוסיה, יפן וסין – יכולה ישראל לבוא ולדרוש ממוסד זה שיצדיק את לא רק את הכספים הרבים המושקעים בו, אלא אף

את הבסיס לקיומו, כפי שבא לביטוי במגילתו, ויעשה לכינונו של בטחון אזורי כללי.

125. כל מה שנדרש עתה הוא לא יותר מאשר לפנות לארה"ב ולדרוש ממנה שתפרע את השטר שנתנה לישראל, ערב מלחמת המפרץ, בתמורה להבטחתה של ישראל להתאפק ולא להגיב. משאך הסתיימה המלחמה הצהיר נשיא ארה"ב דאז, ג'ורג' בוש, שבכוונתו לכוון ביטחון אזורי במזרח התיכון. במרץ 1991 פירט בוש את ארבעת העקרונות של מדיניות החוץ האמריקאית לגבי אזורנו: (1) סידורי הביטחון משותפים במזרח התיכון, שארצות הברית ובעלות הברית שלחמו בצדאם חוסין ישמשו ככוח של שלום וביטחון באיזור; (2) פיקוח על הפצתם של כלי נשק להשמדה המונית, ובטילים המשמשים לשיגורם; (3) חיפוש דיפלומטי אחר שלום וייציבות במזרח התיכון, ובעיקר, סיום הסכסוך הישראלי-ערבי; (4) פיתוח כלכלי שיעודד את השלום, והקידמה באיזור. דבריו של בוש נאמרו למחרת נצחון בעלות הברית של עיראק, זמן קצר בטרם יצא שר החוץ ג'יימס בייקר למסעו במזרח התיכון (מבוסס על דיווח שהתפרסם במערב, 7.3.91).

126. לא נדרשות סיבות מיוחדות כדי לדרוש מארה"ב, שתפסיק את מסע הלחצים הנוכחי המשרת את אסד בלבד, ואף שתעמוד מאחורי הבטחות שנתנה לפני כ-10 שנים. פרעון השטר האמריקאי ישרת לא רק את ישראל אלא אף את ארה"ב, אירופה, מדינות מתונות במזה"ת, ובעצם כמעט את כולם – פרט לסוריה, עיראק ואיראן. להחלטה מעין זו עשוי להימצא רוב סוחף באו"ם, דבר שיעלה את יוקרתו, לאחר שבשנים האחרונות חזר מוסד זה לשגרה שקדמה לה הפכת גורבצ'וב, גם אם נעדרת ממנו הרטוריקה של המלחמה הקרה. יתירה מזו: האיסור על הפצת נשק לא-קונבנציונלי לאזור, עמו גם הדרישה לפקח באופן הדוק יותר על מכירת נשק למזה"ת – שני אלה עולים בקנה אחד עם המשפט הבינלאומי, האוסר לעשות מלחמה. שהרי, באנלוגיה למשפט הפלילי הפנימי, מי שמסייע לפושע, דינו כשותף לפשע. אספקת

נשק למשטרים התוקפניים במזה"ת אינה רחוקה בהרבה מסיוע לפשע.

127. כשם שהקהיליית הבטחון האירופית קמה לא כתוצאה מאהבת צרפת לגרמניה אלא מאימת הקומוניזם הסובייטי – כך גם הבית הקהיליית-הבטחון המזרח תיכונית לא תקום מאהבת ישראל, אלא מאימת הפונדמנטליזם המוסלמי והנשק הלא-קונבנציונלי. האפשרות שהפונדמנטליזם המוסלמי האיראני יצטייד בנשק גרעיני, שיאפשר לו להשתלט על המזרח התיכון – די בה כדי לדחוף ממשלות אחראיות בכיוון זה. כשם שהקהיליית הבטחון האירופית לא היתה קמה אלמלא הגנה עליה המטריה הצבאית האמריקאית – כך גם קהיליית הבטחון המזרח-תיכונית לא תקום אלא אם ארה"ב ובעלות בריתה ישמשו ככוח של שלום ובטחון במרחב זה (בדומה לברית נאט"ו). כבר במצב הנוכחי מתגבש ביטחון אזורי הלכה למעשה, שעה שצבא אמריקאי מפגין נוכחות מתמדת במדינות-המפרץ. את הנוכחות הזו יש למסד ולשלב בתוכה בהדרגה כוחות צבא נוספים – הן של המרחב הצפוני המתועש והן של מדינות-ערב המתונות, שביטחונן דה-פקטו מופקד זה מכבר בידי ארה"ב.

128. על כוחות הביטחון האזורי יהיה להמשיך בעיצומים נגד עיראק ובפיקוח עליה. כלפי עיראק – שלאחר איראן היא המסוכנת שבמדינות האזור – יש לנקוט מדיניות דומה לזו שננקטה כנגד גרמניה ויפן למחרת מלחמת העולם ה-2: שלילה טוטלית של החזקת כוחות צבא (למעט כוח קטן להבטחת ביטחון הפנים) ופירוק חימושה מנשק קונבנציונלי ולא-קונבנציונלי כאחד. אף בנקודה זו לא נדרש שינוי ניכר של המצב הקיים אלא מיסודו. שכן לאחר תבוסת עיראק במלחמת המפרץ, לא רק מכוונת המלחמה שלה נופצה לרסיסים אלא אף ריבונותה הפוליטית-צבאית. דה-פקטו לפחות נשללה מעיראק הריבונות הפוליטית לטובת ארה"ב ובעלות בריתה – לא רק בשל הסמכות שהוענקה להן לפקח על חימושה, אלא אף בשל יכולתן להטיל מגבלות חמורות על מדינית החוץ והסחר הבינלאומי שלה. סוגיית הביטחון האזורי עלולה

להיתקל בישראל בקשיים לא מעטים, לאור רגישותה המיוחדת בנושא. ואולם, ברגע שייתגבש הביטחון האזורי יימצאו גם בישראל הפתרונות הצבאיים להשתלבותה במערך חדש זה.

129. המכשול העיקרי בפני שלום חם במזרח-התיכון אינו הסכסוך הישראלי-ערבי, כפי שנהוג היה עד מלחמת המפרץ לחשוב – אלא המשטרים הפוליטיים-חברתיים מחרחרי המלחמה של מדינות ערב, שנוצרו מהאנרכיה שהשתררה באזור, לאחר התפרקותם המהירה של האימפריה העות'מנית והקולוניאליזם הבריטי-צרפתי. יציבות ושלום במזרח-התיכון יושגו לאו דווקא על ידי כיווצה והחלשתה של ישראל, כפי שנדרש עכשיו על-ידי ארה"ב בתמיכת הקהילה האירופית, רוסיה ויפאן – אלא על-ידי שינוי דרסטי של העולם הערבי, שיהפוך אותו מחברה טוטליטרית עושת-מלחמה ולהטטה לכיבושים, לחברה דמוקרטית, פלורליסטית ושוחרת שלום, דוגמת זאת האמריקאית או האירופית.

130. שלום פתוח במרחב המזרח-תיכוני מותנה בהפיכתו לאזור שיחיו בו חברות פוליטיות פתוחות. מהניסיון הארופי ניתן ללמוד שבטחון אזורי הוא המפתח להתפתחותן של חברות פתוחות – אם כי זה הינו תנאי הכרחי ולא תנאי מספיק. כדי שדמוקרטיזציה של חברות טוטליטריות תצליח, יש להבטיח לא רק ביטחון אלא אף יציבות פוליטית ופיתוח כלכלי. בהעדר שלושה מרכיבים אלה, סיכויי הדמוקרטיה במזרח התיכון אפסיים כמעט. אפילו במערב, ערש הדמוקרטיה, לא הושלמה הליברליזציה הפוליטית והכלכלית אלא משעה שכונן באירופה ביטחון אזורי. האצת הדמוקרטיזציה במערב-אירופה בכלל, ובגרמניה בפרט, התחוללה למעשה רק לאחר מלחמת העולם ה-2, בחסות המטריה האמריקאית והברית האטלנטית (נאט"ו), שהבטיחו את יציבותו הפוליטית של מרחב זה. מאזן-הכוחות הדו-קוטבי – שהיה יציב יותר ממאזן-הכוחות ששרר באירופה לפני 1945 – אף הוא תרם לגיבושה של קהיליית-העמים הדמוקרטית במערב-אירופה, במחציתה השנייה של המאה ה-20. ההגנה שסיפקה ארה"ב לאירופה המערבית – בד-בבד עם הסיוע הכלכלי המסיבי שהזרימה לה – יצרו את התנאים

האופטימליים לתהליכי הליברליזציה והפתיחות הכלכלית, המאפיינים כיום את אירופה המערבית. הדמוקרטיזציה המהירה שהתחוללה בשנות ה-90 במדינות מזרח-אירופה, אף היא תולדה של היציבות האזורית השוררת היום ברחבי אירופה – כמו גם של התחושה שלאחר התפרקות בריה"מ אין שום כוח ממשי המאיים עוד על קיומן וחירותן.

131. הסדרים ביטחוניים, טובים ככל שיהיו, לא יחזיקו מעמד אם לא יתלווה להם פיתוח כלכלי. אפילו באירופה, ערש המהפכה התעשייתית, לא ניתן היה להגיע לשיגשוג כלכלי אחרי מלחמת העולם ה-2, אלמלא הסיוע הכלכלי המסיבי מצד ארה"ב וכינון שוק אירופי משותף. קל וחומר שהמזרח התיכון, הנמצא בשלבי תיעוש ראשונים, לא יוכל להיחלץ מעוניו ונחשלותו בלא סיוע כלכלי של המרחב הצפוני המתועש וכינון שוק מזרח-תיכוני משותף. שיתוף פעולה בין מדינות הצפון דרוש אפוא לא רק כדי לכוון את הביטחון האזורי שיכון בחסותן (בדגש על הפיקוח על אספקת הנשק המזינה את מירון-החימוש המטורף במזרח-התיכון) – אלא גם כדי למנוע תחרות פרוצה ביו מדינות המערב על השווקים המתעוררים במזרח התיכון.

132. רק אם יחל לזרום מהצפון סיוע כלכלי וטכנולוגי מסיבי, לסקטורים האזרחיים של מדינות המזרח-התיכון – יוכל האזור להשתלב בסדר העולמי ההולך ומתנבש מאז תום המלחמה הקרה. פרט להיבטים הפוליטיים-צבאיים-כלכליים של סיוע זה, יש לכך אף היבט מוסרי ממדרגה ראשונה. בצורה זו יוכל המערב להחזיר למזרח את החוב ההיסטורי שהוא חב לו. שכן אם יערוך המערב ספירת מלאי של התכנים המהותיים שלו, הוא יגלה שמקור רובם אינו בו עצמו אלא במזרח. המזרח הוא ערש תרבות המערב – המקור לנשמתו, לתרבותו ואף לעצם קיומו. אלמלא שאל המערב תכנים אלה מהמזרח, לא יכול היה להגיע לאין שהגיע – ואילו עתה, משהשיג יתרון על המזרח יכול המערב להחזיר סוף סוף חלק, ולו זעום, ממה שקיבל בחינם בעבר. על ישראל לכוון אפוא מערכת הסברה שתבטיח לא רק את הפיקוח הצבאי על המזרח

התיכון – אלא אף את זרימת הכספים (הנחסכים כתוצאה מקיצוץ תקציבי הביטחון הענקיים של המזרח והמערב לאחר תום המלחמה הקרה) הנחוצים להבראתו הכלכלית של המזרח התיכון. זאת כמובן בנוסף להפניית הפטרו-דולרים של מדינות ערב מהספירה הצבאית לספירה האזרחית, ולחלוקה שוויונית יותר של כספים אלו בין דייריו של הבית המזרח-תיכוני. תיעושן של מדינות-ערב והעלאת רמת החיים של אזרחיהן, הם תנאי מוקדם והכרחי לכל ליברליזציה במשטרים אלה – ומאליו גם להמרת מאזן-האימה ביחסי-אמון בין הצדדים.

133. המעבר משלום קר לשלום חם במזרח התיכון תלויה כאמור, הרבה פחות בנו והרבה יותר במה שהערבים, הפרסים והתורכים יעשו. תלויה היא גם בחידוש הדו שיח ההיסטורי בין המרחב הנוצרי המתועש לבין המרחב המוסלמי הבלתי-מתועש. משקלנו היחסי בכל התמורות האזוריות והגלובליות האלה קטן בהרבה ממה שאנו חושבים – אף אם גדול הוא מאוד ביחס לגודלנו האמיתי. אסטרטגיה של שלום חם (שלום פתוח), תלויה ביכולתם של שני המרחבים ההיסטוריים הגדולים – הנוצרי והמוסלמי – למצוא דרך חדשה להידברות ביניהם, להמשיך **"הפולמוס הגדול"** בין הנצרות לאיסלם שלא באמצעות כוח אלא בדרכי המשפט הבינלאומי. אף שלא עלינו להגיד לאחרים לעשות, חייבים אנו לסייע (ולו במקצת, לפחות בכל מה שנוגע לנו) להתקרבות בין שני זירות היסטוריות מפוארות אלו.

134. צניעות וענווה, אף שאין הן מהתכונות הבולטות שלנו, עשויות להועיל לנו בבואנו לעסוק לא רק בענייניו של העולם הגדול שמסביבנו – אלא אף בעולם הקטן יותר של המזרח התיכון. עובדת היותנו שקועים במשך אלפיים שנות גלות באוהלה של תורה, לא סייעה לנו בשעה שנדרשנו פתאום לקחת חלק במשחקי הכוח המסוכנים של העולם הזה. ואולם, אם עצמאותנו המדינית כה חשובה לנו, אין לנו ברירה אלא להסתגל לתפיסה המרחבית המאפיינת את החשיבה הגיאופוליטית.

135. הפרובינציאליות שלנו באה לביטוי בהנחה שאנו לא רק מרכזו של היקום אלא אף של המזרח התיכון. מסיבה זו אין אנו מסוגלים להבין לא רק את שכינונו אלא אף את ערביי ארץ ישראל החיים לצדנו. מסיבה זו אין אנו יכולים להתייחס אליהם כשוויים לנו, אלא רק כרעים או טובים. ערבי טוב הוא ערבי מת, ערבי רע הוא זה שחי ורוצה להרוג אותנו. הנורוזה הלאומית שלנו אינה מאפשרת לנו לראות את הערבים כפי שהם באמת: גם שונים מאתנו בתרבותם, במורשתם, בדתם, בשפתם וכו' – אך גם בני אדם היודעים לצחוק, לבכות ולכאוב כמונו. ומה שחשוב לא פחות: יש להם בעיות משלהם, הרבה מאוד בעיות, שאינן קשורות בנו.

136. אף שלא קיים כמעט מרחק גיאוגרפי בינינו לבין הערבים – פעורה בינינו לביןם תהום שאין עמוקה ממנה, ואשר סיבתה הבורות. הציבור הרחב בישראל כמעט שאינו מודע למתרחש בזירה המזרח תיכונית – ואילו מקצת המידע שאנו מקבלים הוא תמיד חלקי, תמיד חד-צדדי ותמיד מוטע פרשנות "ישראל-צנטרית" – כאילו אין המזרח התיכון קיים אלא באספקלריה של הסכסוך הישראלי ערבי. תפיסה ישראל-צנטרית זו גורמת לנו לראות את חזותו של המזרח התיכון – אזור גדול, מורכב, מגוון, תוסס ומשתנה – כאילו אינו אלא סכסוך אלים של הערבים עם ישראל.

137. בכך אשמים לא רק הטלוויזיה והעיתונות הפרובינציאליים שלנו אלא אף העסקנים הפוליטיים הקרתניים שבהם בחרנו, ומעל לכל – מערכת החינוך. מחדל זה גדול בהרבה מהמחדל של מלחמת יום הכיפורים. לאחר 50 שנות עצמאות במזרח התיכון, הערבית עדיין אינה שפת חובה בביה"ס; לימודי המזרח התיכון הם לא יותר מכמה מחלקות בלתי חשובות באוניברסיטאות שלנו; עדיין אין לנו תוכניות טלוויזיה העוסקות במזרח התיכון (למעט חצי שעה של "ערבסקה" ביום שבת בבוקר כשכולנו ישנים); עדיין לא קיים כמעט שום פורום ציבורי העוסק בשאלות המזרח התיכון וכו'.

138. מאחר שאנו מנותקים כמעט לחלוטין מכל הנעשה מסביבנו, יכולה הרטוריקה המשיחית והמתלהמת של פוליטיקאים קרתנים

לעצב את הכרעותינו – לא רק בשאלות של אבטלה ואיכות הסביבה, אלא אף בשאלות של חיים ומוות, שלום ומלחמה. קולם של המזרחנים – אותם מומחים לענייני המזרח התיכון – נשמע רק לעיתים רחוקות, משל לא היה מדובר בשכנים, אלא בשבטים נידחים ביערות אפריקה או דרום אמריקה. המידע שיש בידי הציבור הרחב בישראל הוא כה זעום, כה חלקי וכה מגמתי, שקשה להעלותו על הדעת. כל זאת, שעה שיש לנו אין ספור של ערוצי טלוויזיה, כבלים, אינטרנט ומה לא.

139. נכון, אומנם, שהמשטרים סביבנו, שהם טוטליטריים וסגורים, עושים הכל כדי להפיץ מידע חלקי ומגמתי המשרת את יעדיהם; נכון אומנם שיש לנו המון בעיות אחרות – אך בה במידה נכון שלו רצינו לדעת יותר, היינו יודעים יותר, במיוחד לאור קצב ומהירות זרימת המידע בעידן התקשורת הגלובלית. את קשר השתקה הזה בנושא, פרי התעמולה המכוונת של מדינות ערב והפרובינציאליות של האליטות הישראליות הפוליטיות, התקשורתיות והכלליות, יש לשבור – ומיד.

140. על כולנו, לא רק על ערבי ישראל, לדעת לדבר ערבית שוטפת; לימודי המזרח התיכון צריך שיהיו שיעורי חובה בביה"ס; עלינו להקים פורומים ציבוריים שיעדם לימוד המזרח התיכון; עלינו ליצור קשר אינטימי יותר, אינטנסיבי יותר, עם ערביי ישראל – במאמץ להבין את ערכיהם, תרבותם, לא מתוך יהירות והתנשאות, אלא מתוך הקשבה לתרבות זרה, עשירה ותוססת מאין כמוה. רק כך ישבר הקרח לא רק בינינו לבין הסורים – אלא אף הקיפאון ביחסים בינינו לבין המצרים, הירדנים, הפלסטינים וערביי ישראל.

141. דרושה לנו "מהפכה קופרניקית", שתעתיק אותנו ממרכזו של היקום המזרח תיכוני אלי מעגליו החיצוניים. ברגע שנעשה כן, שוב לא יוכל עוד מצעד האיוולת של הגנרלים שלנו, מימין ומשמאל, להלך עלינו אימים ולהפחיד אותנו בדחליל: **"שלום עכשיו – או לעולם לא!"**; **"שלום עכשיו – או מרחץ דמים מחר"** וכו'. אין אני מבקש להפחית ממשקלם של האימים הקיימים במזרח התיכון –

אלא להעמידם בפרספקטיבה מאוזנת יותר, ביקורתית יותר ופוליטית פחות. יש להציג קשת רחבה של בעיות-היסוד במזרח התיכון – אשר רק היכרות טובה עימן תוכל להקנות לציבור הישראלי הרחב את המידע הדרוש להבנת האזור ומקומנו בתוכו. אסטרטגיה חלופית להשגת שלום כולל מושתתת על לא רק על השימוש במשפט הבינלאומי ובמוסדות הבינלאומיים – אלא אף הכרה אמיתית של האזור, התעניינות אמיתית בנעשה בתוכו, מתוך ראייה שאינה ישראלו-צנטרית בלבד.

פרק י': שלום ובטחון עם הגולן

142. את הסכם השלום הסורי-ישראלי יש אפוא לבחון קודם כל לגופו, במערכת היחסים האסטרטגיים בין ישראל לסוריה, ורק אחר-כך בהקשר המזרח תיכוני הכולל. המבחן העיקרי שלו צריך להיות, מבחינת ישראל, באיזו מידה הוא מחזק את בטחונה ביחס לאיומים מצידה של סוריה, בטווח הקצר ובטווח הארוך. בהקשר זה אף שחלוקות הדעות בין המומחים השונים, רב משקלם של אלה הסוברים שהזמן פועל לטובתנו, בשל מסכת של שיקולים, שהחשוב ביניהם הוא יתרוןנו המדעי-טכנולוגי. בויכוח הציבורי בסוגיה, המתנהל ברובו מחוץ לכותלי התקשורת האלקטרונית המעצבת את תודעתנו – מצטרף העותר לאלה הטוענים, שהסכם שלום המותנה בויתור על הגולן, רק יחליש את בטחונה של ישראל. במאמר שפורסם על ידי דורי גולד תחת הכותרת "יתרון זמני" נכתב (ידיעות אחרונות, 17.12.99):

“לנטינונו של ברק להשיג פריצת דרך עם הסורים יש חשיבות רבה, אך כאשר מודדים את המחיר המלא של הויתורים – אובדן רמת הגולן והרס הישובים – אל מול היתרונות שישראל אמורה להשיג, אין ספק כי ברק חייב להיאבק על הישארות בגולן. ישראל לא תהיה חזקה יותר בלעדי רמת הגולן. בעוד שאובדן הגולן יהיה לדורות – הדבידנו של השלום שתרוויח ישראל יהיה נתון לתהפוכות איזוריות רבות.”

143. דורי גולד לא ביטא אלא את מדיניותה הרשמית של ממשלת ישראל בתקופת שלטונו של בנימין נתניהו, כפי שבאה לידי ביטוי בשורת נאומים וכתבים של בנימין נתניהו ובמיוחד בספרו “מקום תחת השמש”. היום מוליך קו זה אריאל שרון שתחת הכותרת “מצעד הקצינים” הוא כותב (ידיעות אחרונות, 17.12.99):

“יועצי ההסברה והתדמית של ברק כבר מצעידים גלריה של קציני צבא בכירים בדימוס, ואף כאלה שעדיין במדים,

שיטבירו לעם כי אין סכנה בירידה מרמת הגולן מכיוון שיהיו לנו "סידורי בטחון מתאימים" ונשק מתקדם שיפצו על אובדן העומק והתוואים השולטים ברמה. האם ניתן לסמוך על סידורי הבטחון האלה? האם ניתן "לסמוך" על דעתם המקצועית של מומחים אלה ולשכוח מה שאמרו רק תמול שלשום אבירי השלום האלה? "מצעד האיוולת" של המומחים הצבאיים הוא חלק מאותו מסך עשן שאינו יכול לכסות או להסתיר את העובדה הבסיסית: בירידה מרמת הגולן ישראל מתקפלת ומוותרת על נכסים אסטרטגיים שאין להם תחליף. כדאי לחזור על דברים שאמר פעם דוד בן גוריון: "אין לתלות תקוות גדולות בהצהרות. יש הבדל אם ההצהרה היא הצהרה בלבד, או שיש כוח צבאי לבצע את תוכנה של ההצהרה". בירידה מהגולן ישראל שומרת לעצמה את הכוח להצהיר, כפי שמיטיבים לעשות המומחים הצבאיים, אך היא מאבדת את כוחה הצבאי לבצע."

144. עמדה זו, שלפיה הסכם שלום אינו תחליף להרתעה אסטרטגית המבוסס על רמת הגולן, איננה גחמה של פוליטיקאים מן הימין דוגמת בנימין נתניהו ואריאל שרון. דעה דומה משמיע ד"ר אברהם סלע (גלובס, 6.1.2000):

"ברור שמרגע שישראל הסכימה לנסיגה, כל שנותר זה להסדיר את סידורי הביטחון, שכולם תולים בהם כל כך הרבה תקוות, אבל זה לא תחליף של ממש למחיר שנשלם... וכך, מי שקבע את כללי המשחק זה אסד. הוא קבע את הפרמטר העיקרי, שהוא נסיגה מטריטוריה, בעוד שכל סידורי הביטחון על הנייר, בדמות כוחות זרים או פירוח, ניתנים להפרה הדרגתית, בלי שיש לפגוע יכולת להגיב בכל כוחותיו. כלומר, אם הסורים לא ירצו לקיים את ההסדר, ייצא מכך שאנחנו נתנו משהו ממשי ובתמורה קיבלנו התחייבות, שאינה שוות ערך. האירוני מכל הוא שאנחנו מנסים להציג את זה כאילו התמורה הזו טובה

יותר מטריטוריה. סידורי הביטחון אינם מהווים חלופה לטריטוריה ולעומק טריטוריאלי. הגולן זה לא סיני. רמת-הגולן היא שטח שכבשנו כבר לפני 32 שנה, וסוריה לא הפגינה מאז כל רצון טוב. אנחנו עושים הסכם עם בריון הכפר הכי אלים, ונותנים לו תנאים כמו למצרים, המדינה הראשונה שפרצה את הדרך. זו הסעות שלנו. אין שום סיבה בעולם להחזיר את רמת-הגולן. אין כאן עיקרון של שטחים תמורת שלום. אין לחץ בינלאומי ואין איום סורי.”

145. המזרחן הבריטי ברנרד לואיס, במאמר שפירסם ביולי 1969 בכתב העת Foreign Affairs, תחת הכותרת “מלחמת ערב ישראל – תוצאת התבוסה” (צורף כנספח לספרו “המזרח התיכון והמערב”, מערכות ת”א 1972) כותב (עמ’ 126):

‘חשובה יותר דעתה של ישראל כי כל פשרה העשויה להתקבל בין ארבע המעצמות תהיה על חשבונה של ישראל. אמנם החלטת מועצת הבטחון מחודש נובמבר 1967 דורשת ויתורים משני הצדדים, אך מישראל נדרש ויתור טריטוריאלי ואסטרטגי, שאפשר לבטלו רק באמצעות ניצחון במלחמה נוספת – ואילו ומן הערבים נדרש רק ויתור דיפלומטי שאפשר לבטלו בהצהרה בלבד. לישראל נראו הקורבנות והסיכונים בלתי שקולים.”

146. עד שיבשילו התנאים במזרח התיכון לכינון שלום חם, על ישראל להתמודד עם מצבים של שלום קר. בטווח הקצר והבינוני, העשוי להימשך מספר רב של שנים, ישרור באזור שלום קר בלבד, ובמסגרת זו על ישראל לפעול, פוליטית וצבאית. היום נדרשת ישראל לבחור לא בין “מלחמה עם הגולן” לבין “שלום בלי הגולן”, כפי שמציג זאת ברק – אלא בין “שלום קר בלי הגולן” לבין “שלום קר עם הגולן”, כפי שהדבר מוצג כאן. הפוליטיקה הישראלית – השופטת דברים פחות לגופו של עניין, ויותר לגופו של אדם או של מחנה פוליטי – נדרשת להשתחרר מהמחנאות המפלגתית המפלגת אותה. בעניינים של שלום ובטחון על ישראל

להתאחד ולהעזיז לומר, בלי הבדל בין ימין לשמאל, בקולו הרם של עם אחד: ישראל מציעה לסוריה **"שלום עם הגולן"** – לא **"שלום תמורת הגולן"**. תחילה מציעה ישראל לסוריה **"שלום קר"** תמורת **"שלום קר"**. רק משעה שישתנה המשטר בסוריה ויהפוך לדמוקרטי ולמתועש יותר – תציע ישראל לסוריה **"שלום חם" תמורת "שלום חם"**.

147. האובססיה של ישראל בענייני ביטחון מובנת לא רק לאור האיומים האסטרטגיים המלווים אותה למן לידתה – אלא אף בשל מבנה גופה, ובייחוד המותניים הצרות שלה. לישראל נחוצים שטחים לא רק כעומק אסטרטגי להגנה מפני התקפה – אלא אף כשטחי אימונים וכבסיסים צבאיים של חטיבות ואוגדות. אף שהנושא של שטחי אימונים ובסיסים צבאיים זוכה רק לעתים רחוקות לתשומת הלב העירונית שלנו, עשוי להיות לו משקל מכריע לגבי עתידו של הגולן ואף לגבי יהודה ושומרון. כך, למשל, אם יוחלט לוותר על הגולן, לא ברור בכלל אם הגליל יכול לשמש תחליף הולם לו, בעיקר לנוכח הצורך בשטחים ריקים מאדם שאינם מצויים כמעט. העברת בסיסים צבאיים לגליל עלולה ליצור סיכונים ובעיות בלתי צפויים. עלולים להיווצר לא רק מאבקים על האדמות בגליל – אלא אף מאבקים בעלי אפיונים אתניים, שעה שפריסה מחדש של צה"ל בגליל תביא לעימות עם ערביי ישראל, הגרים בצפיפות בשטחים אלה. הוא הדין, כמובן, ביחס לבסיסי צבא ולשטחי אימונים ביהודה ובשומרון. בלהט המשיחי של **"שלום עכשיו ושלום לגולן"**, שוכחים ברק ווייצמן את האלף בית שעליו חינוכו דורות של קצינים ולוחמים.

148. אף אם הביטחון שמקנה רמת הגולן, במסגרת הסכם הפסקת האש, הוא חלקי וזמני בלבד – עדיף הוא על פני סידורי ביטחון חליפיים, אפילו יעוגנו בהסכם שלום פורמלי. במיוחד עתה, לאור התנאים בזירה המזרח-תיכונית, השונים תכלית שינוי לטובת ישראל – בהשוואה לתנאים ששררו בה לפני 20 שנה, שעה שנחתם השלום עם מצרים.

פרק י"א: קלקלת השלום

149. רטוריית השלום המשיחית של ברק ווייצמן עושה שימוש ציני לא רק באיומי מלחמה אלא אף בסוכריית השלום. נוטלת היא אותנו, כבמטה של קסם, מן הגיהינום של העבר וההווה – לעבר אחרית הימים של גן העדן הכלכלי המזרח תיכוני. חזון **"המזרח התיכון החדש"** של פֶּנְס – שאליו התייחסו בחשדנות לא רק מימין אלא גם משמאל – הפך עם נצחונו של ברק לריאל-פוליטיק. עם ההודעה על חידוש השיחות בין ישראל לסוריה, הזדרזו ברק ווייצמן לבשר לנו, כי הסכם השלום עם סוריה יזרים באחת חיים חדשים לכלכלת ישראל המדשדשת.

150. כל נפלאותיה של כלכלת השלום נפרסו לפנינו: כביש טראנס יבשתי שיחבר אותנו לאירופה דרך סוריה ותורכיה; רכבת **"האוריינט אקספרס"** שתחבר את אסיה עם אירופה; פרויקטים כלכליים אזוריים; תיירות מזרח תיכונית, שבה רשת של מלונות תתפוס את מקומה של רשת המוצבים; תותחים שיהפכו לחמאה; טנקים שיהפכו לבנקים וכו'. ברק עוד לא יצא לבית הלבן, וכבר התבשרנו שהסכים ווייצמן יהיה הראשון לנחות בדמשק. אופוריית שלום שכזו, אורגיית שלום שכזו, איך ניתן לקלקל בכלל?

151. אף בנושא כלכלת השלום – כבנושא איומי המלחמה – לא אומרים לנו ברק ווייצמן את האמת. ברק ווייצמן יודעים, שבמזרח התיכון אין כלכלה אלא רק נפט; שפרט לאפריקה השחורה אין עוד מקום בעולם שהוא כה עני, כה נחשל, כה מתפוצץ מבחינת האוכלוסייה; שהתעשייה היחידה שלו היא הפונדמנטליזם; שאין בו מסחר אלא בסמים; שהיצוא היחידי הוא טרור וכו'. ברק ווייצמן יודעים שלישראל לא תצמח כמעט שום תועלת מהשלום; שפרט ליבוא של עבודה זולה ומוצרים במחירי היצף לא נייבא דבר בעל ערך; שתועלת תפיק רק האוליגרכיה הכלכלית שלנו היונקת מעטיני השלטון; שרווחים יפיקו רק המפעלים עתירי עבודה שיעתיקו את מקומם לא רק לירדן אלא אף לסוריה ולבנון וכו'. ברק ווייצמן

יודעים שאם יפרצו הגבולות בינינו לבין סוריה, שעה שהכלכלה הישראלית היא כלכלת "הגל השלישי" – ואילו הכלכלה הסורית עודנה שרויה ב"גל הראשון" – כמעט רק נזק יכול לצמוח מהשלום, והראשונים שייפגעו הם החלשים שבינינו. לא 300,000 מקומות עבודה חדשים ייצור השלום – אלא מספר דומה של מובטלים שיתווסף ל-200,000 הנוכחיים.

152. ברק ווייצמן יודעים, לא רק שעבודה זולה היא משחיתה ובלתי יעילה – אלא גם שפינוי הגולן יהיה יקר כפליים ושבעתיים מהאומדנים הנוכחיים. ככלות הכל ברור, כי העברת המערכות האזרחיות והצבאיות מהגולן לגליל ולמקומות אחרים, תעלה הון עתק, הרבה יותר מכל ההערכות הרשמיות. בעוד שאת המחיר של העתקת התושבים ניתן לאמוד בקירוב, בהיותה השקעה חד-פעמית – הרי שהוויתור על הגולן כחומה טבעית, יצריך לא רק השקעה חד-פעמית אלא הוצאה שוטפת לאורך שנים. ההוצאה עבור רכישת הטכנולוגיות הצבאיות המודרניות ואחזקתן השוטפת, תגדיל את תקציב הביטחון לאין שיעור ביחס לעבר – כשם שתפנה משאבים מהמגזר האזרחי למגזר הצבאי. מהלך שכזה עלול לפגוע במשק ואף לשתקן במידה גדולה יותר ממה שהפסימיסטים שבקרבתנו סוברים.

153. להורדת צה"ל מהגולן והצבתו בגליל, עשויות להיות לא רק השלכות ביטחוניות אלא גם כלכליות. הפקעת קרקעות של תושבי הגליל – כפי שיתחייב מתפיסת שטחי קרקע גדולים לצורכי ביטחון – עלולה לגרור עמה לא רק תסיסה גוברת בקרב המגזר הערבי אלא אף עומס תקציבי נוסף לביטחון הפנים, שיבוא, כמו תמיד, על חשבון רווחתן של השכבות החלשות. העתיד הוורוד, שברק ווייצמן מבטיחים לנו, עלול להתברר כענן סמיך של כוזבים ושקרים, שלא רק יסתיר את האור המדיני והאישית אלא אף יביא לחנק כלכלי.

154. את החשבון מתכוונים ברק ווייצמן להגיש לארה"ב ואף לקהילייה האירופית. אך ספק רב אם פרט להבטחות כלליות, שהן מטבע

ברייתן מעורפלות, רב משמעויות ובלתי מחייבות – תקבל ישראל דבר מה ממשי. קודם תידרש ישראל לספק את הסחורה – פינוי הגולן – ורק אחר כך את התמורה. אך מכיוון שמדובר בעסקה מתמשכת, הרי גם אם האמריקאים והאירופים יהיו נדיבים ברגע הראשון (ההיסטורי, הגדול) – מי יערוב לישראל שהסיוע יתמשך לאורך שנים. ישראל, שבשנים האחרונות עשתה צעדים חשובים לקראת עצמאותה הכלכלית – עלולה לחזור שנות דור אם המשך קיומה יהיה תלוי בחסדי אחרים, אפילו הם ידידים.

155. מי שסובר כי ארה"ב או הקהילה האירופאית יישאו ברוב הנטל, שוכח את הקושי הרב בו נתקל הממשל האמריקאי כדי לחלץ סכומים קטנים בהרבה, להם התחייב במסגרת **"הסכמי ויי"**. האפשרות למימון אירופאי קלושה עוד יותר. החברות אירופאיות מפיקות רווחי-עתק מאספקת נשק לעולם הערבי – ולכן ספק אם איזושהי מדינה אירופית תהיה מוכנה לסכן רווחים אלה תמורת כלכלת שלום פילנטרופית, שתחייב מימון במיליארדי יורו-דולרים לחימושה של ישראל (תמורת ויתורה על הגולן). סיוע צבאי אירופי לישראל, על חשבון הערבים, עלול להתפרש באור שלילי לא רק על-ידי הערבים – אלא גם על-ידי האמריקאים, העלולים לראות בכך ניסיון להגברת ההשפעה המדינית האירופאית בזירה המזרח תיכונית, על חשבון השפעתם. ומאידך, אם יחייב ההסכם עם סוריה אספקה מערכות-נשק חדישות אמריקאיות לצבא הסורי וחזקו (כפי שהיה במקרים של השלום עם מצרים וירדן) – הרי שהסכומים הנדרשים לביצור בטחונה של ישראל ירקיעו לשחקים גבוהים אף יותר. לא אמריקה ולא אירופה ישימו את כספן על קרן הצבי הסורי-ישראלי, במיוחד לנוכח התוצאות הכלכליות הדלות של ההסכמים עם מצרים ועם ירדן (ראה בהקשר זה גם את מאמרו של מרטין שרמן, **"גולן יקר"**, מעריב, 13.12.99).

156. את אותו הון עתק אמריקאי ואירופי, שברק ווייצמן רוצים לגייס במסגרת **"שלום בלי הגולן"**, ניתן להפנות – במסגרת **"שלום עם הגולן"** – לפיתוח אזורי, שסוריה, כמו שאר המדינות חסרות הנפט, כה זקוקה לו. מאז איבדה סוריה את הסיוע הכלכלי הסובייטי ולא

רק את הגיבוי הצבאי אסטרטגי שלו, מצויה היא על סף פשיטת רגל כלכלית, ואין שום סיכוי שתוכל אי פעם להחזיר את חובותיה. על פי נתוני קרן המטבע הבינלאומית נאמדים חובותיה של סוריה היום על כ-52,000,000,000 דולר, שהם כ-320% מהתוצר הלאומי שלה. (ראה, גלובס, 17.12.99).

157. בהושיטה לסוריה יד "שלום עם הגולן" – שבמסגרתו יזרימו לה ארה"ב והקהילייה האירופית סיוע אזרחי נדיב – עשויה ישראל למנוע ממנה לא רק פשיטת-רגל אלא אף פשיטת-יד. "שלום תמורת הסדר חובות וסיוע כלכלי" – זו נוסחת השלום שמציעה "ישראל עם הגולן" לסוריה. במקום כבוד לאומי מפוקפק, שיעניק לסוריה הגולן (המהווה לא יותר מאחוז אחד של שטחה), תזכה היא בדבידנד הכלכלי של השלום, שרק ישראל יכולה להשיג בעבורה.

158. סוריה זקוקה לשלום עם ישראל, אף יותר משזקוקה ישראל לשלום עם סוריה. אילו רק יכולנו להסתכל על המזרח התיכון ממבט לא ישראל-צנטרי, היינו מגלים שבצד השני יושבים לא רק חיילים אלא אף אזרחים, הרוצים בשלום לפחות כמונו, אף אם אין המשטר מאפשר להם לומר זאת בגלוי. לא רק סוריה אלא גם כל שאר מדינות ערב זקוקות היום לשלום וליציבות כאוויר לנשימה. השלום עשוי להיות החמצן של האזור, שבלעדיו לא תוכל שום מדינה באזור להתקיים במילניום הבא. סוריה זקוקה היום לשלום יותר מאי פעם לפנים, ובבואנו להעריך את סיכוייו של השלום עמה, עלינו לשנן זאת אין ספור פעמים. אם רק נגלה נחישות מדינית ואורך-רוח פוליטי, כי אז תעשה סוריה שלום עם ישראל, גם בלי לקבל אף שעל ברמת הגולן. היא תעשה זאת, משום שאין לה ברירה אחרת, אם היא להשתלב בסדר העולמי החדש. הגולן, שרוב הישראלים כבר הקריבו אותו על מזבח השלום המדומה של ברק, עשוי אפוא להיות המפתח לשלום בין סוריה לישראל. גני תעשייה פורחים בנוסח סטף ורטסימר, שבהם יעבדו סורים וישראלים תחת קורת גג אחד, אף אם לא יכוננו מחר אלא רק מחרתיים, עשויים ליצור את השלום החם שאנו כה שואפים לו.

פרק י"ב: הגולן אינו נדל"ן

159. על סדר היום שלנו לא עומד אפוא הצורך לבחור בין שלום למלחמה – אלא הצורך להכריע בין **"שלום בלי הגולן"** לבין **"שלום עם הגולן"**. לא השלום הוא העומד למבחן אלא הגולן. ההבחנה בין **"שלום קר"** לבין **"שלום חם"** מגדירה את המהויות השונות של השלום – ואילו ההבחנה בין האסטרטגיה להשגת שלום קר בטווח הקצר לבין האסטרטגיה להשגת שלום חם בטווח הארוך, מגדירה את הדרכים ולוחות הזמנים של תהליך השלום. בהקשר זה יש לבחון את היחס לגולן לא רק כמרכיב של יחסי השלום עם סוריה ולבנון – אלא אף ביחס לשטחי יהודה ושומרון כמרכיב הטריטוריאלי של זהותה הלאומית של ישראל. סוגיית השטחים היא לא רק ביטחונית (גבולות ביטחון) או דתית ("קדושת הארץ") – אלא גם פוליטית ומשפטית.

160. הביטחון, חשוב ככל שיהיה, אינו אלא היבט אחד של השלום – ובעתיד לבוא עשוי משקלו ללכת ולפחות ביחס למרכיבים האחרים של החברה. גם לגולן ערך לא רק ביטחוני אלא אף כלכלי, מדיני ואף מוסרי. לפיכך על ישראל להמשיך לדבוק ולהחזיק בגולן גם לאחר שהשלום הקר בגבול הצפוני יהפוך, בהדרגה, לשלום חם. לגולן יש ערך לאומי ואישי החורג מעבר לשיקולי בטחון. שיקולים אלו הינם משפטיים ומוסריים כאחד. לא רק מנקודת המבט של ישראל יש לנו את הזכות להחזיק בגולן – אלא אף מנקודת המבט של המשפט הבינלאומי. לישראל יש זכות קניינית שבדין בגולן וזאת לאור המשפט הבינלאומי הקנייני – ואילו לתושבי הגולן יש זכויות קניין בגולן על פי המשפט החוקתי של ישראל ואף לפי דיני הקניין שלה. שתי סוגיות אלו, של העם והאדם, נגזרות מזכויות בעלות אופי דומה, שעיקרן: כבוד העם ועצמאותו, כמו כבוד האדם וחירותו.

161. העובדה, שהדיון בנושא הטריטוריאלי בויכוח ציבורי לא חורג מעבר להכרעה בעד או נגד ירידה מהגולן, מעידה לאיזה שפל הגיע

מי שבעבר הייתה גאוותו על היותו עם הספר. כל מה שיודע השמאל זה לטעון שיש לוותר על השטחים כיוון שהם "כבושים" – וכל מה שיודע הימין להגיד זה שיש להחזיק בהם בשל היותם "משוחררים". פרשנויות אלו משקפות עמדות אידיאולוגיות, דתיות ומוסריות – לא שיפוט רציונלי, המבוסס על מידע עובדתי ומשפטי. השאלה "כיצד רוכשת מדינה טריטוריה", רק לעיתים רחוקות זוכה לדיון ציבורי. מבלי להיכנס לסבך ההסברים הפסיכולוגיים והסוציולוגיים שבהם ניתן לתרץ את המצב, העדרו של ויכוח מסוג זה הוא מחדל שאין למעלה ממנו. היותנו מורגלים לחשוב בצורה אידיאולוגית דתית ומוסרית, מונעת מאתנו לבחון את הבעיה מבחינה משפטית. דיונים אין סופיים על זכותנו ההיסטורית, המוסרית והדתית על ארץ-ישראל – משכיחה מאתנו את העובדה הפשוטה, שאת גבולותיה של מדינת ישראל יש לבחון במושגים משפטיים ופוליטיים, יותר מאשר במושגים מוסריים והיסטוריים. את החלל הריק שנוצר ברב-שיח הציבורי, מנסה עתירה זו למלא בתמצית ככל האפשר ובמגבלות הקיימות.

162. מסירת רמת הגולן לסוריה עלולה לפגוע לא רק בזכויות-יסוד של תושבי רמת הגולן, על פי המשפט החוקתי שלנו – אלא אף להשמיט את הקרקע, תרתי משמע, מתחת לזכויות הקניין שרכשה ישראל כדת וכדין, בהתאם למשפט הבינלאומי; משפט המסדיר, כאמור, את יחסי הקניין הטריטוריאליים הבין מדינתיים. שבוים ברטוריקה הערבית, מזה שנות דור, אין אנו מודעים לכך, שהשטחים שנכבשו על ידינו במלחמת ששת הימים שייכים, על פי המשפט הבינלאומי, לישראל ולא לערבים. ההיגיון המשפטי, המקנה לישראל את הזכויות ברמת הגולן, ביהודה ושומרון, אף ששטחים אלה נתפסו בכוח – נעוץ בהבחנה שבין כיבוש שטח כתוצאה מ"מלחמת מגן" לבין כיבוש שטח על ידי תוקפנות.

163. אם בעבר נקבעו הגבולות וההסדרים הטריטוריאליים על ידי יחסי הכוחות בלבד – הרי שכיום נקבעים הם על ידי המשפט הבינלאומי בלבד. נכון אומנם שבמקרים רבים אין המשפט הבינלאומי אלא מנציח הסדרים טריטוריאליים קודמים, שהוכרעו קודם לכינונו על

ידי יחסי כוח – אך בה במידה נכון שרוב ההסדרים הטריטוריאליים המודרניים כוננו על ידי המשפט הבינלאומי. שטחי רוב המדינות באפריקה ובאסיה, שהוקמו לאחר מלחמת העולם ה-2, נקבעו אומנם קודם לכן, בהיותן יחידות מנהליות תחת הכיבוש הקולוניאלי – אך רק משהשתחררו מעולה של אירופה והפכו מדינות עצמאיות זכו גבולותיהן להכרה בינלאומית, והכרה זו מכוח מרותו של המשפט הבינלאומי באה. אם יש בכלל משמעות לביטוי “גבולות חוקיים”, הרי שמשמעות זו צומחת מתוך משפט זה. מדינות ערב, כמו גם ישראל, הן הסדרים טריטוריאליים שגבולותיהם נקבעו תחילה על יד המעצמות האירופיות, ואשר לאחר מכן זכו לעצמאות ולהכרה בינלאומית מכוחו של המשפט הבינלאומי.

164. לטענתה של סוריה, שרמת הגולן היא “**אדמה סורית**”, אין שום בסיס משפטי ואף לא מוסרי. שכן, אותה סוריה, הזועקת להשבת הגזל מידי ישראל, מעולם לא הכירה בזכות קיומה של ישראל כשם שלא הכירה בזכות קיומה של לבנון. מסיבה זו לא קשרה קשרים דיפלומטיים עם לבנון, ובהזדמנות הראשונה אף נטלה את אותה מידה זעומה של עצמאות, שהייתה ללבנון קודם לכן. בבואה לטעון לזכויותיה ברמת הגולן לא רק שאין לה עילה שבדין – אלא אף שאינה באה בידים נקיות. גבולותיה של ישראל עשויים היו שלא לכלול את רמת הגולן, יהודה והשומרון – אילו קיבלו הערבים את גבולות החלוקה שבהחלטת האו”ם. ואולם, מרגע שסוריה לא כיבדה את פסק דינו של המשפט הבינלאומי ובחרה לצאת למלחמות נגד ישראל, נטלה היא את הסיכון שתפסיד אף את מה שכבר היה בידה. מרגע שנטלה את החוק לידה והכריזה מלחמה על ישראל, הוציאה עצמה מגדרו של משפט זה – ולכן אין היא זכאית לשטחים שנתפסו על ידי ישראל. סוריה, כשאר מדינות ערב שהתקיפו את ישראל, נחשבת לעבריינית מבחינתו של המשפט הבינלאומי, בעברה על האיסור המוחלט לעשות מלחמה, מאז הוכרזה המלחמה כפלילית, בכפוף לשני החריגים עצמית ובטחון קולקטיבי. ישראל, לעומת זאת, הפכה לבעלת הקניין שבדין

בשטחים אלה מאחר שהם נכבשו במלחמת מגן. מכאן יוצא כי **"חוק רמת הגולן התשמ"ב-1981"** לא הוא שיצר את זכויות ישראל בגולן – אלא המשפט הבינלאומי. חוק זה לא בא אלא ליתן תוקף מכוח המשפט החוקתי הישראלי להחלת הריבונות הישראלית על שטח רמת הגולן ואף להגדיר את גבולותיה. אף שסוגיה זו שנויה במחלוקת בין המשפטנים, ניתן למצוא לסימוכין – לפחות באשר לזכויות שהוקנו לישראל מכוח היות מלחמת ששת הימים מלחמת מגן – בספרו של פרופ' יורם דינשטיין **"המשפט הבינלאומי והמדינה"** (עמ' 122-123):

"המלחמה עדיין מותרת לפי מגילת האומות המאוחדות בשני מקרים חריגים: הגנה עצמית וביטחון קולקטיבי (לעילן, ס"ש 11). כאשר המדינה, שנחלצה להגנה עצמאית, יוצאת מנצחת במלחמה, אין שום פגם בכך, שכתוצאה מן הניצחון היא תזכה בחלק מן הטריטוריה של המדינה העבריינית; אסור שהעברייני ייהנה מפירות פשעו, אבל אין פסול בכך, שקורבן הפשע ייצא נשכר.

אכן סעיף 75 של "אמנת האמנות" קובע במפורש לאמור: "הוראת הסכם זה אינן גורעות מכל חובה ביחס לאמנה, שעשוייה לנבוע לגבי מדינה תוקפנית כתוצאה מאמצעים, אשר ננקטו בהתאם למגילת האומות המאוחדות ובקשר לתוקפנותה של אותה מדינה". משום כך, אם תעשה אמנת-שלום בין ישראל לבין מדינות ערב, אשר תשקף בתיחום גבולות ישראל את ניצחונה במלחמת ששת הימים – שהיתה מלחמה הגנה עצמית – אמנה כזאת יכולה להיות כשרה למהדרין.

ההחלטה המפורסמת מס' 242, מנובמבר 1967, של מועצת הביטחון של אירגון האומות המאוחדות, אמנם מדברות גבוהה-גבוהה במבוא שלה על **"the inadmissibility of acquisition of territory by war" – אך נוסח זה**

**(שאין לו תוקף משפטי מחייב) מערבב בעצם בין המעמד
המשפטי של הפושע וקרבתו.**

165. הגולן אינו נדל"ן – לא נדל"ן לאומי ולא נדל"ן פרטי; הוא אינו מטבע עובר לסוחר. שום אומה, בשום זמן, לא מסרה נכסים טריטוריאליים לזולתה מרצונה החופשי. כך היה אף בשעה שהמשפט הבינלאומי טרם נולד; קל וחומר, משעה שהמשפט הבינלאומי הפך למשפט החוקתי של היחסים הבינלאומיים. בחברה שבה הרטוריקה המסחרית שלטת, קל לעשות דה-לגיטימציה של כל זכות, ולהופכה למטבע עובר לסוחר. כשם שאין אדם חופשי ממסחר את גופו וחירותו, האישית – כך גם אין עם ריבוני ממסחר אם עצמאותו ואדמתו. עמדה ברוח זו השמיע, זמן קצר לפני שנפטר, העיתונאי ברוך הכשרון שמואל שניצר, במאמר שפרסם תחת הכותרת "אדמה תמורת דולרים" (מעריב, 23.7.99):

"ביקורו של ראש ממשלת ישראל בארצות-הברית אישר אמת הידועה זה כבר: קיימת נוסחה פשוטה ההופכת פוליטיקאי ישראלי, תוך ימים ספורים, לילד השעשועים של העולם המערבי, לחביבם של מדינאים, לצעצועו החדש של ביל קלינטון. די שהצהיר על נכונותו העקרונית לסגת משטחים (או בלשון הדיפלומטים המתקתה: לחדש את תהליך השלום), ומיד הוא זוכה בכל השבחים, כל המחוות, כל הכיבודים.

טובה יותר מסתם הבעת נכונות לסגת, היא קשירת הנכונות הזאת בלוח זמנים מסוים, כגון תוך 15 חודש. אם המועד גם תואם עד תום כהונתו של נשיא המעוניין מאוד בהישג פוליטי גדול, לפני שהוא נפרד ממשרתו החשובה, הרי יבורך הוותרן כפל-כפליים. אפשר היה לחשוב שאישיותו הקורנת של ברק כבשה את לבו של קלינטון בסערה. אליבא דאמת, יותר משפעלה כאן האישיות, פעלה ההסתגלות המפליגה של ראש הממשלה לציפיות המדיניות של נשיא, שהקריירה שלו קרובה לסוף. גם

בממשל האמריקני וגם בחצרות השליטים הערבים הלכה ונוצרה ההרגשה שבמשא-ומתן עם אהוד ברק וממשלתו הדגש יהיה על המתן. ככל שרמזיו של ברק לגבי יחסיו עם אסד נעשו שקופים יותר, הקשיחה דמשק את התבטאויותיה והבהירה שלא תהיה מוכנה להסכים לשום פשרות וחלוקות, לא של שטח ולא של ריבונות. יש לאסד יסוד להאמין שאמריקה תסייע לו להשיג את כל חפצו במועד המוסכם מראש. למה אפוא עליו להתפשר על מה שכבר מונח בכיסו?

ארצות-הברית מחויבת לביטחונה של ישראל. הפוליטיקאים האמריקנים אינם חדלים להכריז על כך. ואולם בעיניהם מחויבות לביטחון אינה זהה עם גבולות שאפשר להגן עליהם, או עם מרווח אסטרטגי. בעיני האמריקנים ביטחונה של ישראל הוא עניין המתבטא בכסף. לפיכך הנוסחה "אדמה תמורת שלום" כבר נתחלפה מכבר בנוסחה "אדמה תמורת סיוע". אתה נסוג, ואת חשבון הנסיגה אתה מגיש לקונגרס האמריקני. אמריקה שקנתה את לואיזיאנה, שרכשה את אלסקה, בכסף, סבורה שגם את הערך ששמו מולדת ניתן לתרגם לדולרים.

אין לשכוח שאנחנו האומה שהצליחה לחשב במדויק שישנה מליון הרוגים מאחינו אירופה, כמה זה במארכים גרמניים. גם את הסכם וויי קשרנו אל פיצוי כספי, ואם נוצרת כאן מראית עין שהישראלים מוכנים לסחור במולדתם ולמכור חלקים ממנה במחיר, זה כנראה הרבה יותר מפרי דמיון בלבד. בנסיבות אלה לא אתפלא אם יתברר גם כי 32 שנים של עשייה ציונית ברמת-הגולן ניתן לתרגם לפי פיצוי דולרי. אנחנו העם שהמציא את הקרדיט המסחרי, את שטר החוב ואת חנות הכולבו. אין זו מידה מהוללה להאמין שכסף יענה את הכל, אך היא כנראה תכונה יהודית מאוד, לדאבון הלב. למה כל האדמה הכבושה בידי יהודים היא בחזקת גולה שצריך להחזיר? ולמה מושכל ראשון הוא

שמדינת ישראל מחזיקה באדמות שהם של פלשתינים ושל סורים? בכל שאר מקומות בעולם כיבוש משנה את זכות הקניין. באיזה "שולחן ערוך" בינלאומי כתוב הדבר שסינים יכולים לכבוש את טיבט ואיש לא דורש מהם לסגת משם; ורוסים יכולים לכבוש את פרוסיה המזרחית; ואמריקנים את פורטו-ריקו; והודים את קשמיר – אבל אנחנו היהודים איננו רשאים לכבוש שום דבר, ואפילו לא את השטחים שמהם הטרידו אותנו וירדו לחיינו במשך שנים, בלי שתהיה ציפייה כללית מצד העולם הנאור שבאחד הימים נתנדב להחזיר את כל האדמות הכבושות בידינו.

בעוד כ- 18 חודש נהיה מדינה יותר קטנה, ולא-דווקא יותר חכמה. מדינה חכמה באמת איננה יוצרת מצב של תלות גמורה במעצמת-על, ואפילו היא ההגונה שבכל מעצמות-העל, וגם איננה קובעת את גבולות הביטחון שלה על-פי קונצנזוס בינלאומי. היא יודעת, שבכל פעם שהיא מפקירה (או הורסת) חבל התיישבות ציוני תמורת מחזמים ומחיאות-כפיים בינלאומיות – היא גורעת משהו בצידי הקיום שלה ומזכותה המוסרית לצפות שאזרחיה הצעירים ימסרו את נפשם על כיבושם של שטחים, שאחר 32 שנה יימסרו לידי זרים בלי שתיירה אף ירייה אחת, אך ורק מפני שהדיפלומטים שלה סבורים שראוי לחלוש על פחות שטח עם קצת יותר שביעות רצון בינלאומית."

166. הגולן אינו נדל"ן – סיסמה זו מן הדין שלא רק נשווה לנגד עינינו אלא אף נחרוט על לוח ליבנו, שעה שאנו נדרשים להכריע בשאלה, "ישראל עם הגולן" או "ישראל בלי הגולן". זו היא השאלה העיקרית העומדת על סדר היום הציבורי שלנו. שלום קר עם סוריה יש לנו כבר ממילא מאז תום מלחמת יום הכיפורים; מלחמה לא תפרוץ כל עוד ישראל תבטיח את עליונותה הצבאית והטכנולוגית – ואילו לשלום החם נידרש לחכות עוד הרבה זמן, עד שישתנו המשטרים שמסביבנו. לעומת זאת, אם תוותר ישראל על הגולן

היום, לא תוכל עוד להשיבו אליה לעולם. אלו הם שיקולים מוסריים ראשונים במעלה, שעתה, לאור התפתחותו של המשפט הבינלאומי והמשפט החוקתי הישראלי, נמצא להם ביטוי משפטי הנותן בידיו של בית משפט נכבד זה כלים משפטיים אותם ניתן לאכוף כדין.

פרק י"ג: כבוד האדם וחירותו

167. הרטוריקה הצבאית משכיחה מאתנו את העובדה, שמדינה, אפילו היא חשופה לאיומים מתמידים, אינה צבא – אלא משהו הדומה יותר לעיר גדולה, שכפרים ועיירות סביב לה. הרטוריקה הצבאית הושרשה בתודעתנו כה עמוק, עד שאין אנו יכולים כמעט לחשוב בלעדיה. אנחנו כובשים לא רק שטחים – אלא גם את העבודה, את השווקים, את השלום ומה לא. אנחנו מנהלים מלחמות לא רק בשדה-הקרב – אלא גם בעבודה, בשווקים ואף להשגת השלום (אוקסימורון). ואף שהעברית עשירה דיה כדי לתאר את מה שאנו עושים גם במונחים אחרים, תמיד תצליח השפה הצבאית להשתלט – לא רק משום שהיא מוחשית יותר לעם במצור, אלא אף משום שהיא בעלת רייטינג גבוה יותר מבחינה תקשורתית. לעליונותה של הרטוריקה הצבאית על פני צורות דיבור אחרות, יש השלכות מכריעות גם על סוגיית רמת הגולן ותושביה. כשם שאצלנו שטחים יכולים להיות רק **"כבושים"** או **"משוחררים"**, כך גם תושבי רמת הגולן אינם אלא **"מתנחלים"**, **"מתיישבים"**, **"חלוצים"** וכו' – אך לעולם לא **"תושבים"** סתם, כמו אחיהם בתל אביב, בחיפה ובערים אחרות. אפילו בתודעתם העצמית נתפסת ישיבתם בגולן לא כצורה של בניית בית לגור ולחיות בו – אלא כמוצב או מחנה צבאי.

168. השיח הציבורי המתנהל היום סביב פינוי רמת הגולן טעון דימויים צבאיים כה מובהקים, עד שאין אנו יכולים לתפוס שהמגורים ברמת הגולן כמוהם כמגורים בתל אביב או בכל מקום אחר בארץ. להצדקת דרישתם להישאר בגולן מגייסים תושבי הגולן את העובדה, שהם אינם סתם מתנחלים קנאים כאחיהם ביהודה ובשומרון – אלא **"חיילים בשירותן של כל ממשלות ישראל עד כה"**. בעשותם שימוש ברטוריקה הצבאית, משחקים תושבי הגולן לידיהם של כל שוחרי שלום עכשיו, המצטופפים על רצועת החוף. אנחנו, תושבי נתניה ותל אביב, אזרחים בעלי זכויות – ואילו הם, תושבי הגולן, אף לא אזרחים ממדרגה שנייה (כערבני הארץ), אלא

חיילים בצבא ההתיישבות העובדת, בשירות ממשלות ישראל וכו'. בתור חיילים לא חל על תושבי הגולן המשפט האזרחי אלא רק המשפט הצבאי – משמע, אין הם זכאים אף לאותן זכויות שהן נחלתם של כלל אזרחי ישראל.

169. לאחר שנעשתה לתושבי הגולן דה-לגיטימציה, המתמשכת מזה שנים רבות, אין עוד שום קושי לראות בהם קורבן שהחברה הישראלית צריכה להקריב אם רצונה בשלום. כך יכול היה ברק לעלות על דוכן הכנסת ולהזיל דמעות תנין של שלום, בקוראו להם להקריב עצמם על מזבח השלום. הריטואל הלאומי סביב קורבנות השלום אינו שונה בהרבה מהטכסים האליליים הקדומים, שרווחו במזרח התיכון, בטרם הופיע עם ישראל על בימת ההיסטוריה, וקרא להכריעם מן הארץ, בהיותם תועבה וחילול השם. צורה אטביסטית זו של העלאת קורבנות אדם למען מטרות מופשטות התגלגלה מתרבות לתרבות, והיתה הבסיס לכל אותם אינספור מלחמות ושפיכות דמים. העלאת קורבנות אדם על מזבחו של עם, שבעבר היתה רק לא מוסרית, היום אף הינה בלתי חוקתית. ניסוח מלוכד של הרעיון בא בעבר לידי ביטוי באימרתו השנונה של הפילוסוף הצרפתי בנג'מין קונסטאן: **"אתה מקריב לאיש המופשט אנשים בשר-ודם, ואתה מציע לעם בהמוניו את השמדת העם ביחידיו"** (ישעיהו ברליון, "ארבע מסות על חירותה" ע' 9). ניסוח דומה ניתן למצא אצל הוגה הדעות הרוסי אלכסנדר הרצן (ישעיהו ברליון, "הוגים רוסיים" ע' 50) :

"כניעת היחיד לחברה, לעם, לאנושות, להמון – היא המשכם של קורבנות אדם.. מהי תכליתו של הקורבן, שאלה זו... אפילו לא נשאלה מעולם."

170. נכון, אמנם, שיש הבדל בין מות קדושים על מזבח מלחמות האומה, לבין עקירתם מבית של אזרחים על מזבח השלום – ואולם הבדל זה הוא כמותי בלבד ולא איכותי. לאדם שבנה בית וגידל בו ילדים ואף נכדים, משמעותו של פינוי כזה אינו רחוק ממוות. פינוי כזה אינו רק **"עקירה"** (ביטוי המתאים יותר לצומח מאשר לאדם)

ואף לא רק **"גירוש"** (ביטוי פוליטי השגור במשטרים טוטליטריים, אשר לצרכים פוליטיים מוכנים לעקור אוכלוסיות שלמות ולהעבירן למקום אחר) – אלא אף **"טרנספור"** באותה משמעות נוראה מההיסטוריה הקרובה שלנו, אף אם אין היא מסתיימת במחנות השמדה. לפחות את אותה רגישות שאנו מגלים כלפי הפלסטינים – ואשר בעטיה לא הצליח ח"כ גנדי לעשות נפשות לרעיון הטרנספור שלו – צריכים אנו לגלות כלפי אזרחי ישראל המתגוררים ברמת הגולן ואף ביהודה ושומרון.

171. בסופו של דבר יוכרע המאבק על רמת הגולן לא לפי רמת הביטחון, שהיא תמיד מופשטת ותמיד רב משמעית – אלא לפי הרמה המוסרית והאישית של כל אחד מיחידיו עם ישראל. כל אחד מאיתנו יצטרך לשאול עצמו, כיצד היה הוא מרגיש, אם משהו אחר היה כופה עליו לעזוב את ביתו. הדרישה, להקריב את תושבי רמת הגולן על מזבח השלום, אינה עולה בקנה אחד לא רק עם ערכיה הנעלים של מורשת ישראל לדורותיה – אלא אף סותרת את המשפט החוקתי של ישראל המודרנית, ואשר מצאה את ביטויה הנעלה ביותר בחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו.

172. מעמדו של חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו הינו מעמד-על במשפט החוקתי הישראלי, ויוצר את מה שהוגדר על ידי נשיאו של בית משפט נכבד זה, כבוד השופט אהרון ברק, כמהפכה בפוליטיקה הישראלית, בהופכו אותה לפוליטיקה חוקתית. (ע"א 6821/93 בנק המזרחי המאוחד בע"מ נגד מגדל כפר שיתופי פ"ד מס (4) עמ' 221). בפסק הדין הנ"ל קובע כבוד הנשיא אהרון ברק כי **"חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו הוא בעל מעמד חוקתי-על-חוקי"**. (שם, עמוד 447) על אופיה של המהפכה החוקתית, הנגזרת מחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו אומר כבוד הנשיא כדלקמן (שם, עמוד 448) :

"109. עם חקיקתו של חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו התרחשה מהפכה חוקתית במעמדן של זכויות האדם בישראל. מספר זכויות הפכו לזכויות חוקתיות-על-חוקיות. הפוליטיקה הישראלית הפכה, בכל הנוגע לזכויות האדם,

לפוליטיקה חוקתית. התרחשה קונסטיטוציונליזציה של המשפט הישראלי. זכויות האדם החוקתיות מקרינות עצמן לכל ענפי המשפט (הציבורי והפרטי) ומשפיעות על מהותם. אם בעבר נגזרו זכויות האדם מההסדרים בענפי המשפט השונים – הרי מעתה ייגזרו ענפי המשפט השונים מזכויות האדם החוקתיות. אך מעבר לכך: חל שינוי ברטוריקה החוקתית. אם, בעבר, הרטוריקה המשפטית התמקדה בסמכות, בכוח ובשיקול הדעת (החקיקתי, המינהלי והשיפוטי) – הרי מעתה נעבור לרטוריקה של זכויות וחירויות. לא הכוח השלטוני באיזונו הראוי הוא שיקבע את זכות האדם – אלא זכויות האדם, באיזון הראוי, הן שתקבענה את הכוח השלטוני. שינוי חוקתי זה נעשה על-ידי הכנסת, אשר הטילה מגבלות על עצמה ועל הרשויות השלטוניות האחרות. כל אלה מטילים אחריות כבדה על כל רשויות השלטון, החייבות לכבד את זכויות האדם. מצויים אנו בתקופת מעבר לא קלה של הסתגלות למבנה החוקתי החדש. קיימת אי-ודאות וקיימים חששות. ניצבים סיכונים, אשר על חלקם עמד חברי, הנשיא שמגר. אכן, נדרשת התאפקות מרבית של הרשות השופטת. עליה להבין כראוי את תפקידה במדינה דמוקרטית. תפקיד זה אינו כרוך בקביעת המדיניות החברתית של המדינה. הרשות השופטת אינה קובעת את סדרי העדיפויות הלאומיים. התפקיד השיפוטי הוא בפיקוח על חוקיותה של המדיניות שהגורמים הפוליטיים קובעים. תפקיד השופט הוא בשמירה קפדנית על האיזון העדין בין שלטון הרוב לבין ערכי היסוד וחכויות האדם. תפקיד השופט הוא בשמירה על החוקה ובהגנה על זכויות האדם. אמת, להכרעה החוקתית השלכות פוליטיות. עם זאת, היא אינה נעשית מתוך שיקולים פוליטיים. שיקוליו של השופט הם משפטיים-חוקתיים. אני משוכנע כי במשך הזמן נגבש לעצמנו, כרשות שופטת, אמות מידה להפעלת שיקול-דעתנו החוקתי. חוסר הוודאות יקטן. החששות יפחתו.

בגיבוש הניסיון השיפוטי שלנו נפעל באובייקטיביות, בענווה ובמלוא האומץ השיפוטי הנדרש. איננו הראשונים שנעמדו במבחנים דומים. כשם שמדינות אחרות עמדו בכך, יש להניח כי גם אנו נוכל לקשיים, וכי בסופו של דבר הדמוקרטיה הישראלית תצא מחוזקת. אכן, נוצר סיכוי כי השינוי החוקתי יופנם. כי זכויות האדם יהפכו ללחם חוקם של כל נערה ונער וכי המודעות לזכויות – לזכויות הילד, הנכה, הקשיש, החולה, העובד, המיעוט והאישה – תגבר, וכן כי נהיה רגישים יותר לזכויות האדם באשר הוא אדם. הסיכוי הוא בהשתתת השלטון על החוק – ולא בהשתתת החוק על השלטון. הסיכוי הוא בהגברת מודעותה של הכנסת לתפקידה החוקתי ובחיזוק הוקרת העם למעמדה המרכזי כמעניקה חוקה לישראל. הסיכוי הוא בהכרה בתפקידו החוקתי של בית המשפט כשומר החוקה, כמאזן בין ערכים חוקתיים הקבועים בחוקה וכמפקח על חוקיות פעולותיהן של הרשויות השלטוניות. הסיכוי הוא בהעלאת קרן זכויות האדם ובקירוב הלבבות בין בני אדם, שכולם נבראו בצלם הבורא.”

173. פינוי תושבי הגולן מאדמתם, אפילו יוצע להם תמורתו פיצוי נכבד – שספק אם יהיה נכבד במצב הנוכחי, לאור דלותה של הקופה הציבורית במאבק הבלתי פוסק על חלוקתה בין השכבות השונות של הציבור – הוא בלתי חוקי בעליל, בהיותו סותר את חוק יסוד כבוד האדם וחירותו, ולא רק את זכויות הקניין של תושבי הגולן. בית אינו נדל”ן עובר לסוחר, אלא אם כן מחליט אדם מרצונו להחליפו. לכל אדם זכות יסודית להישאר על אדמתו, אשר עליה בנה בית, אשר עליה גידל ילדיו ואשר בה רוצה הוא למות.

בנוסף להיותם אזרחי מדינת ישראל, הזכאים לכל זכויות היסוד של אזרחי ישראל, מוגנות זכויות הקניין של תושבי הגולן לגבי הקרקע שבה הם מחזיקים מוגנות – הן מכוח דיני הקניין של המשפט הישראלי והן מכוח סעיף 3 לחוק יסוד כבוד האדם וחירותו הקובע לאמור “אין פוגעים בקניינו של אדם”. זכות זו הוכרה בפסיקה

כזכות יסוד עור קודם לעיגונה בחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, ואילו עתה, משהועלתה לדרגת זכות חוקתית, זכתה זכות הקניין, להגנה מוגברת. פגיעה בזכות הקניין המוגנת בחוק יסוד זה ניתנת לעשות אך ורק במיגבלות שהתוו המשפט והפסיקה באשר לפגיעה מעין זו. בכל מקרה, לראש-הממשלה ולממשלה אין כלל סמכות לפגוע בזכות זו, אפילו תתחייב פגיעה מעין זו מכוחו של הסכם שלום – קל וחומר מתוקף הסכם שלום שמלכתחילה יהיה בלתי חוקי בעליל, כפי שהובהר קודם. כותב השופט (בדימוס) חיים כהן, כי פגיעה בקניינו של אדם מהווה פגיעה בכבודו, משום שהיא "פוגעת (או עלולה לפגוע) באוטונומיה של רצונו: לא הוא עוד המחליט על מה שייעשה בשלו – אלא השלטונות מחליטים במקומו." (ערכיה של מדינה יהודית ודמוקרטית, עיונים בחוק-יסוד כבוד האדם וחירותו" (ספר היובל של הפרקליט, תשנ"ד, ע' 40).

פרק י"ד: שלום עם לבנון

174. במסגרת הסדרי בטחון אזוריים ניתן יהיה לפתור גם את סבך היחסים שנוצר בין ישראל ללבנון, כתוצאה מהתערבותה של סוריה ביחסים אלו, על ידי הפיכתה של לבנון למדינת חסות שלה. ניתן יהיה לכרות הסכם שלום בין ישראל לבין לבנון – בלא שהסדר זה יהיה מותנה בהכרח בהסדר מקביל עם סוריה ובלא לשלם את המחיר הטריטוריאלי שהיא דורשת בעדו. כל אותן דילמות חסרות פתרון, שהועלו במסגרת הויכוח הציבורי בישראל מאז מבצע ליטאני – ובייחוד לאחר מלחמת לבנון – מקורן אף הוא בחשיבה הצרה והחד מימדית המאפיינת את הימין והשמאל כאחד. השאלה, האם יכולה מדינת ישראל להמשיך ולהחזיק ברצועת הביטחון שבדרום-לבנון עד להסדר עם סוריה (שיכלול בתוכו הסדר מקביל עם לבנון) – או שמא עליה לסגת ממנה באופן חד-צדדי בלא הסדר שכזה, היא כוזבת – באשר אין לה מקום אלא במסגרת השלמה עם סיפוחה דה-פקטו של לבנון על ידי סוריה. לעומת זאת, על פי ההשקפה המוצעת כאן, יש צורך לנתק את הקשר הגורדי שבין השילוש הלא קדוש ישראל-לבנון-סוריה. ניתוק הקשר הגורדי נחוץ לא רק מטעמים של אינטרסים – אלא אף מטעמים מוסריים ומשפטיים. מרגע שריבונותה של לבנון הוכרה על ידי המשפט הבינלאומי, שוב אין לשום מדינה את הזכות לשלול ממנה את ריבונותה.

175. לבנון, בדומה לשאר מדינות-ערב, הוקמה באופן מלאכותי במסגרת חלוקת המזרח-תיכוני בין הבריטים והצרפתים – בעיקר כדי לשרת את מטרותיהם הקולוניאליסטיות – ואינה תוצר טבעי של האזור. מלכתחילה היתה לבנון, כשאר מדינות-ערב, בלתי-יציבה, לא רק מחמת המתחים החברתיים שחוללה המודרניזציה במפגשה עם חברה מסורתית – אלא גם מחמת המבנה המלאכותי והפיצול הפנימי שלה. בלבנון שמורה נאמנות תושביה קודם כל לקבוצות דת וקרבה משפחתית. רק בעזרת איזון

קפדני של עמדות כוח אפשר היה להבטיח את קיומן יחד של קבוצות אלו בתוך המדינה. מה שקרה לאחר מכן ידוע היטב. סוריה ניצלה את האנרכיה ששררה בלבנון, ובאמצעות שילוב של כוח ודיפלומטיה לא רק סיפחה אותה – אלא גם הפכה מדינה זו לכלי שרת בידה במאבק נגד ישראל. נכון להיום אין לבנון מדינה עצמאית, אלא מדינת-חסות של סוריה. אף שסוריה הצליחה להסוות את הפיכת לבנון למדינת חסות שלה – על ידי כריתת שורה של הסכמי ידידות כביכול – אין מחלוקת בין המזרחנים שבפועל סופחה לבנון לסוריה, דה-יורה, אף אם לא דה-פקטו. כותב ד"ר אייל זיסר בספרו "סוריה של אסד" (עמ' 146, 147):

"אחד מהישגיו המובהקים – ועם זאת, הבדדים – של הנשיא אסד בעשור האחרון הנו כינונו של "סדר סורי" בלבנון. הסורים הביאו לסיומה של מלחמת האזרחים העקובה מדם שהתנהלה במדינה זו מאז שנת 1975, וכוננו בה מחדש את מוסדות השלטון שהיו משותקים לאורך המלחמה. תודות להישגים אלו עלה בידי הסורים להפוך את לבנון למדינת חסות הנתונה בשליטתם המלאה. ביטוי סמלי למעמד הבכורה של סוריה בלבנון ניתן עם חתימת ההסכם "לאחוזה, לשיתוף פעולה ולתאום" בין שתי המדינות ביום ה-22 במאי 1991. הסכם זה, עליו חתמו נשיאי סוריה ולבנון, נועד לעגן ולמסד את מעמדה המיוחד, מעמד הבכורה, שממנו נהנית סוריה בלבנון. אף שההסכם לא הביא לשינוי כלשהו של המציאות בלבנון, אלא נתן לה תוקף פורמאלי בלבד – נועדה לו חשיבות רבה בעיני הסורים; שכן, היה בו עבורם משום סגירת מעגל שהחל עם ראשית מעורבותם בלבנון בשנת 1976. בשנותיה הראשונות נתפסה מעורבות זו ככישלון חרוץ – אך סופה שהביאה את סוריה למימוש מטרותיה ארוכות-הטווח במדינה זו. מבחינות רבות מהווה ההסכם הלבנוני-סורי מן ה-22 במאי 1991, סיומו של פרק חשוב ומרכזי בתולדות מערכת היחסים הלבנונית-סורית.

במהלכו הצליחה סוריה לממש את יעדיה האסטרטגיים – כמו גם שליטה סורית מלאה על הנעשה במדינה זו....לבנון של אמצע שנות התשעים היא מדינת-חסות סורית, ואולם, התפקיד שממלאת בה סוריה אינו שונה במהותו מן התפקיד שמילאו בלבנון צרפת ובריטניה בתקופה שבין מלחמות העולם ואף לאחריה.”

176. העמדה הישראלית הנוכחית, המשותפת לברק ולוייצמן, לפיה לא ניתן להגיע להסדר עם לבנון שלא במסגרת הסדר כולל עם סוריה – נותנת לגיטימציה לסיפוחה של לבנון, אף אם אין הדבר עולה בקנה אחד עם עיקרון ההגדרה העצמית, העומד ביסוד תפיסת העולם המודרנית, שהמשפט הבינלאומי הוא ביטוי במישור האובייקטיבי. גורלה של לבנון הנוצרית הוא דוגמא מובהקת לצביעות הפוליטית השוררת במזרח-התיכון, לפיה למדינה שאינה מוסלמית אין זכות קיום באזורנו. עיקרון ההגדרה העצמית, אשר בשמו נלחמים הערבים למען הקמתה של מדינה פלסטינית עצמאית, הוא משהו שהם תובעים להעניק לעצמם, אך מסרבים בתוקף לתת לעמים אחרים השוכנים במרחב המזרח-תיכוני שאינם ערבים או מוסלמים – בין אם הם נוצרים, יהודים, כורדים, ארמנים או שחורים.

177. מתן לגיטימציה לכיבוש הסורי בלבנון, שולל את האפשרות להגיע להסדר עם לבנון בלא לשלם את מחיר הנסיגה מרמת-הגולן, הנדרש על-ידי סוריה כתנאי לכל הסדר עמה והמסכן את ביטחונה של ישראל. אם ברצונה של ישראל לעשות עם לבנון שלום אמת, עליה לנתק כאמור את הקשר הגורדי הנ”ל ולנקוט שורה של צעדים מדיניים ומשפטיים על מנת לסייע ללבנון להשתחרר מחיבוך הדוב הסורי. סיפוחה של לבנון לסוריה פוגע, כמובן, קודם כל בריבונותה של לבנון עצמה, אך לא פחות מכך פוגע הוא ביחסיה עם ישראל. שלילת ריבונותה של לבנון מונעת ממנה ומישראל להתקשר בהסכם שלום על בסיס המשפט הבינלאומי ההסכמי, על יסוד חופש ההתקשרות וחופש העיצוב.

178. הסכם שלום בין ישראל ללבנון, שיכרת במנותק מההקשר הישראלי סורי, עשוי להיות שלום אמת בדומה לשלום בין ישראל לירדן, ואולי אף חזק ממנו וחם ממנו – בשל המורשה התרבותית המשותפת ליהודים ולנוצרים. אף שהאיסלם נולד מתוכה של היהדות, הרי שתמיד היה בו משהו רחוק וזר יותר מהיחס שבין היהדות לנצרות. מסכת היחסים בין הנצרות ליהדות, היתה תמיד דו-ערכית, טעונה מתח ורגשות – מערכת המאפיינת יחסים בין משפחתיים, שהובילו ליצירה משותפת אך גם לשואה וחורבן. בלא קשר להיסטוריה הדו-ערכית המאפיינת את יחסי היהודים עם סביבתם הנוצרית באירופה, היה הקשר בין הציונות לבין לבנון קרוב הרבה יותר מהקשר שבין הציונות ליתר מדינות ערב, בשל הזיקה הדתית. יחסי הידידות בין ישראל לבין העדה הנוצרית-מרונית נקשרו עוד בטרם הקמת המדינה, ולמעשה לא הופרעו אלא משהתמוטט האיזון הדק בין העדות השונות בלבנון, בשנות ה-70, עת פרצה שם מלחמת האזרחים, שבסופו של דבר הוליכה לא רק להסתבכותה המיותרת של ישראל בלבנון אלא אף לסיפוחה בפועל על ידי סוריה. ואולם גם היום, שעה שסוריה שולטת למעשה בלבנון, ניתן ליצור קשר עם הכוחות הפוליטיים המצדדים בהסכם עם ישראל.

179. ניסיונה של ישראל לכרות הסכם שלום עם לבנון לאחר מלחמת לבנון נכשל מסיבות רבות, שהחשובה שבהן היא התנגדותה הנחרצת של סוריה להסכם חד-צדדי. נכון להיום שונו לא רק יחסי הכוחות הבין ערתיים בלבנון לטובת האגף המוסלמי על חשבון האגף הנוצרי, אלא במידה מסוימת אף לטובת החלק השיעי על חשבון החלק הסוני בתחרות בין הפלגים המוסלמים השונים בלבנון – שינוי שלבטח עלול להכביד על מאמצי ישראל לעשות שלום אמת עם לבנון. ואולם, אף שאין ישראל צריכה לחזור על הניסיון האומלל של מלחמת לבנון – שמטרתה הייתה לכוון סדר לבנוני חדש, על פי האינטרסים של ישראל – יכולה היא לנקוט בשורה של צעדים שיאפשרו לסייע בידי לבנון להשיב לעצמה לא

רק את ריבונותה, אלא אף את המשטר הפרלמנטרי שאפיין אותה בטרם הפכה למדינת חסות.

180. שלום עם לבנון לא באמצעות כוח יעשה – אלא בדרכי המשפט הבינלאומי. ישראל יכולה להשתמש בכוחה הפוליטי וההסברתי על מנת לפעול על דעת הקהל העולמית, כדי שזו תלחץ על סוריה לסגת מלבנון ולהשיב לה את ריבונותה. מאבקים קודמים להשגת עצמאות בלבנון נכשלו בעיקר בשל העדר תמיכה אזורית ואף בינלאומית. כך למשל, נכשל המאבק אותו הוביל מפקד הצבא הלבנוני, הגנרל המרוני מישל עאון, לאחר שקיבל לידייו את סמכויות השלטון מאמין ג'מייל, משהסתיימה תקופת כהונתו כנשיא בספטמבר 1988. בתקופת שלטונו הקצרה זכה מישל עאון לתמיכה עממית נרחבת שחצתה גבולות עדתיים – למשל בקרב שיעים רבים – הגם שעיקרה של התמיכה בא לו מן העדה המרונית. הגנרל עאון נתפס בעיני רבים, בני כל העדות בלבנון, כמייצגה של הלגיטימיות הלבנונית בשל היותו מפקד הצבא. המאבק לשחרור לבנון, אותו הוביל הגנרל עאון, היה מלכתחילה חסר כל סיכוי בהעדר תמיכה בינלאומית. (כותב ד"ר אייל זיסר (שם, עמ' 154):

“הגנרל עאון) בזבז עד מהרה את האשראי הציבורי הנרחב שעמד לרשותו. הוא יצא לקרב אבוד מלכתחילה נגד מרבית גורמי-הכוח בתוך לבנון, ובראשם נגד “הכוחות הלבנונים”. בנוסף, במרץ 1989 הכריז על “מלחמה לשחרור לבנון” מידי הסורים, אותם הגדיר כאויב העיקרי של לבנון ושל הלבנונים. עאון לא דאג, עם זאת, להבטיח לעצמו תמיכה אזורית או אף בין לאומית של ממש. היחידה שהתייצבה לצדו של עאון הייתה עיראק – אלא שהתמיכה העיראקית הייתה שולית וחסרת משמעות, ולכל היותר היה בה להניע את הסורים לפעול ביתר נחרצות נגד הגנרל המרוני. נראה שכל שביקש עאון היה להבעיר אש בלבנון מתוך תקווה שהתקלחות מחודשת, עזה מבעבר, תסב תשומת לב בין לאומית לנעשה בה ותאלץ את המעצמות הגדולות להתערב ולהביא לסיום מלחמת

האזרחים הממושכת שהתנהלה בה. אלא שאת מחיר ההתלקחות לה הביא עאון שילמו מאות אלפי לבנונים, בעיקר במחנה המרוני-נוצרי. על רקע מצב זה של כלאחר יאוש אליה נקלעה המדינה הלבנונית החלה סוריה נתפסת בעיני לבנונים רבים, ואף בעיני גורמים שמחוץ ללבנון, כגורם היחיד שמסוגל להתיר את הסבך הלבנוני ולסיים את מלחמת האזרחים שאיימה עתה יותר מתמיד למוטט מדינה זו אחת ולתמיד.

181. רק משעה שתושב ריבונותה של לבנון, ניתן יהיה לכוון איתה שלום אמתי. עד אז תאלץ ישראל לא רק לגלות אורך רוח ונחישות מדינית – אלא אף לנקוט בשורה של מהלכים מדיניים והסברתיים כפי שפורט לעיל. אם תיזום ישראל מהלכים כאלה עשויה היא לגלות, שלבנון עצמאית היא לא רק אינטרס לבנוני וישראלי – אלא אף אינטרס של הקהילה הבינלאומית ובייחוד של המרחב הצפוני המתועש כולו. המסורת הנוצרית המשותפת למרחב הצפוני וללבנון; הלובי הלבנוני בקונגרס האמריקאי; הלובי הלבנוני המסורתי בצרפת ואף גורמים אחרים – כל אלו עשויים לשמש משקל-נגד להתנגדותה של סוריה, ולהוביל בסופו של דבר להשבת עצמאותה של לבנון. לבנון אחרת זו – שלה הסכם שלום עם ישראל, ואשר תיקח חלק בפוליטיקה איזורית מהסוג שהוגדר קודם לכן – עשויה להפוך לא רק למרכז הפיננסי והכלכלי של המזרח התיכון, אלא אף לשמש גשר בינו לבין הקהילייה האירופית וארצות-הברית.

182. בשלב הנוכחי, עד שיתחוללו השינויים האיזוריים – שמשקלה של ישראל בהם חשוב כל שיהיה, לא הוא שיקבע – נדרשת ישראל להשאיר את הסטטוס-קוו, תוך נקיטת מדיניות צבאית בדרום לבנון, שתפחית, עד כמה שרק ניתן, את מחיר הדמים שהיא משלמת, בשל מהלכים שאין לה שליטה עליהם. בכל מקרה אסור לישראל לסגת מלבנון באופן חד-צדדי שלא במסגרת הסכם שלום עם לבנון. נסיגה חד-צדדית עכשיו, כפי שמכתיב ברק, עלולה להתברר כטעות הרת דמים בדיעבד. נוכחות ישראל בלבנון היום,

כפויה היא על ישראל מכוח המצב הפוליטי באזור. עד שיישתנה המצב עצמו, אין לישראל ברירה אלא להמשיך בהחזקת כוחותיה בדרום לבנון, ואף לסייע לצד"ל בשמירת הסדר במקום, וזאת תוך נקיטת כל האמצעים לחסכון בחיי אדם. שינוי הסטטוס קוו עכשיו, כפי הצהרותיו של ברק, עלולה להתברר בדיעבד, כשגיאה הרת קורבנות, כואבת בהרבה מהכאב הנוכחי. תחת "אשליית הנסיגה החד-צדדית" כותב יהושע פורת ("מעריב", 5.12.99):

נושא הנוכחות הצבאית של ישראל בדרום-לבנון אינו מעורר ויכוח סועד, ואין הוא כרוך ברגשות עזים. אין מדובר כאן בשאלה רעיונית. ספק אם יש מישהו בישראל, הטוען כי ישראל צריכה לספח את דרום-לבנון, לשלוט בה לאורך זמן או להתנחל בשטחיה – שהרי אין מדובר ב"נחלת אבות", אין שם "קברי-אמהות" ואין אזור זה חלק מ"המולדת ההיסטורית". הוויכוח הזה נושא אופי פרגמטי. כיצד להבטיח את בטחון יישובי הצפון מפני הפגזות וחדירות מחבלים לשם פיגוע או חטיפת בני-ערובה. הקולות שהגיעו מלבנון נשאו בדרך כלל אופי דו-משמעי. היו דברים מסוימים של השיעים, אשר נשבעו כי יילחמו בישראל גם אם תיסוג מדרום-לבנון, וכי לא יניחו את נשקם עד לשחרור פלסטין כולה והנפת דגליה הערביים-אסלאמיים על קודשי האסלאם בירושלים. קולות אחרים, מפורשים פחות, זה נכון, הניחו לישראל להבין, כי לאחר שתיסוג מדרום-לבנון, ישקוט גבולנו הצפוני, שהרי מאבק השיעים בנוכחות צה"ל בדרום-לבנון אינו אלא מאבק לאומי לבנוני בכובש זה. לכשיחלוף הכיבוש הזה מן העולם, תחדל ההתנגדות לו. ואם קולות אלה לא היו מפורשים כל-כך, היו מי שהסבירו לנו, כי בעולם הערבי אין אפשרות לבטא בבהירות ובמפורש עמדות מתונות. אל הוויכוח הזה הצטרפו לאחרונה הסורים. הללו החלו להזהיר את ישראל מפני נסיגה חד-צדדית מדרום-לבנון, ויותר מאשר ברמז אמרו, כי אם יקרה כדבר הזה, לא תדע

ישראל שקט ושלווה בגבולה הצפוני, אלא יימשך המאבק בישראל. אם יסרבו השיעים להמשך במלאכה, תדאג סוריה כי יימצאו ארגוני טרור פלסטיניים, מבין אלה הסרים למרותה או הנתונים להשפעתה, אשר יחזרו לעשות את מה שעשו ארגוני הטרור הפלסטינים לפני כעשרים שנה מדרום-לבנון כנגד ישראל. גם הצרפתים הצטרפו למקהלה הזאת. אנשי משרד החוץ הצרפתי טרחו להסביר לעיתונאים ולאנשי אקדמיה ישראלים, אשר פגשו בהם "במקרה", כי סוריה לא תאפשר לישראל ליהנות משקט אם תיסוג מדרום-לבנון ללא הסכם כולל עם סוריה. והסכם כזה ייתכן רק אם ישראל תסכים לנסיגה מכל רמת הגולן ותחזיר לסוריה את כל מה שהיה ברשותה עד חמישה ביוני, 1967 – לרבות השטחים ממזרח לכינרת ובחמת-גדר, אשר סוריה כבשתם מישראל בשנים 1952-1949. יש לי הרושם כי צה"ל השתכנע, כי הסורים מתכוונים ברצינות למה שהם אומרים. מכל מקום, במסגרת הכנותיו לאפשרות נסיגה חד-צדדית מלבנון, פרסם צה"ל תכנית מפורטת לביצור יישובינו בגליל בממדים כאלה, שיהפכו מיישובים אזרחיים למבצרים צבאיים המצויים בתוך-תוכו של שטח עוין. כלומר, לאנשי התכנון בצה"ל ברור, כי נסיגה חד-צדדית מדרום לבנון לא תביא לשקט, אלא להסגת קו החזית דרומה, ובמקום להתכתש עם ארגוני טרור בדרום לבנון, יצטרך צה"ל לעשות זאת לאורך קו הגבול עם לבנון ואולי אפילו בתוך הגליל. בנסיבות כאלה, כל מחשבה בזכות נסיגה חד-צדדית כמוה כשטות גמורה וכנסילת סיכון חסר-אחריות. האם יש חלופה? יש ויש. יש להמשיך בנוכחות הצבאית בדרום לבנון עד שהסורים ישתכנעו כי אין בדעתנו להחזיר להם את מה שאיבדו בעקבות תוקפנותם כלפי ישראל, וכי ישראל מסוגלת להחזיק מעמד במערכה כזאת, הגובה ממנה פחות קורבנות מאשר מערכותיה בעבר בחזיתות אחרות. יש לקוות כי גם המייללים והמייללות והמקוננים

**והמקוננות מבינינו יבינו, כי ללא נחישות וכוח עמידה
אין שום סיכוי להחזיק מעמד, לא רק בגליל אלא גם
בשפלת החוף."**

183. על העובדה, שניתן לנהל נוכחות צבאית בדרום לבנון כמעט בלא לשפוך דם ישראלי, ניתן ללמוד מאירועי שנת 1999, עת פחתה בצורה קיצונית נפילתם של חיילים ישראלים בדרום לבנון. אפילו וייצמן, לא רק בתוקף תפקידו כנשיאה של מדינת ישראל – אלא אף מכוח יוזמה ברוכה שגילה במשך כל שנות כהונתו בעשיית מצווה של ביקור משפחות הנופלים ואף של ביקור פצועים בבתי החולים – הודה שבשנה האחרונה יש לו הרבה פחות עבודה, בכיוון זה. בראיון עיתונאי שנתן וייצמן ל-מעריב (31.12.99) מתורדה הוא שהוא מעודד מהרגיעה היחסית בלבנון:

**"אני רוצה להגיד משהו שלא אמרתי בפורומים רחבים:
כבר 5 חודשים לא ביקרתי בבית החולים רמב"ם. יכול
להיות שצה"ל מצא פתרונות. אני מקווה שלא פתחתי את
הפה הגדול שלי ומחר יקרה משהו."**

184. הדחיפות שמשדר ברק על הצורך לצאת מלבנון, מיד ועכשיו, איבדה למעשה את הסיבה המקורית שלה – הקזת הדם המתמשכת של חיילי צה"ל בלבנון. השנה האחרונה הוכיחה בעליל, שמדיניות צה"לית נבונה – העושה את מלאכתה במנותק מהפוליטיקה המפלגתית, בד-בבד עם שימוש נכון ביכולת הצבאית המוכחת של ישראל – עשויה לאפשר לישראל להמשיך את נוכחותה בדרום לבנון, ככל שידרש עד שיבשילו התנאים המתאימים להסגת הסכם שלום עם לבנון ריבונית; הסכם שבמסגרתו יובטח לא רק שצה"ל יחזור לגבול הבינלאומי עם לבנון (שלגביו כלל אין מחלוקת) – אלא גם שצבא לבנוני בעל כוח ישלוט בשטח, כפי שמקובל בשלטון סוברני. ראה בהקשר זה את מאמר הנושא את הכותרת "מה בוער בלבנון" שנכתב על ידי חגי סגל (מעריב, 28.12.99):

**"הצאר ניקולאי הראשון ראה פעם משהו מחר באחד
מסיולי הבוקר שלו: חייל ניצב בעמידת דום ליד נקודה**

סתמית באמצע פארק מוסקבאי. לאף אחד ממלווי לא היה מושג מה בדיוק עושה שם החייל, וגם החייל עצמו לא ידע להסביר. רק בתום בירור מקיף התברר, כי יובל שנים קודם לכן ציוותה הקיסרית יקתרינה הגדולה להציב זקיף ליד הפרח האביבי הראשון שבצבץ מתוך השלג, פן ירמסו אותו עוברי אורח. הפרח כבר נבל, יקתרינה מתה, אבל משהו שכח לבטל את הפקודה.

מה שקורה עכשיו עם תוכניות הנסיגה מלבנון מזכיר קצת את הזקיף של יקתרינה: אהוד ברק התחייב לפני עידן ועידנים, במושגי זמן ישראליים, להוציא את צה"ל מלבנון. מאז חל מהפך בתמונת המצב בחזית ההיא, אך פקודת הנסיגה הישנה עדיין בתוקף. לא רק שברק לא ביטל אותה, הוא ממשיך להתייחס אליה באותה מידת בהילות כדאשתקד, כאילו שום דבר לא השתנה שם בינתיים לטובה. מתחילת '99 נפלו ברצועת הביטחון 13 חיילים, רובם במחצית הראשונה של השנה. הלב דואב על כל אחד מהם, אך המספר הזה נמוך משמעותית בהשוואה למספר החיילים שנפלו בלבנון בכל אחת משבע השנים הקודמות. הוא אינו שונה באופן מובהק מכמות האבדות בגבול הצפון בשנים שקדמו למלחמת לבנון. ב-1970, למשל, הרבה לפני כינון רצועת הביטחון, היה לנו בצפון מספר זהה של חללים בקרב חיילי צה"ל. מלבדם נרצחו באותה שנה 12 ילדי אביבים וממטולה נחטף שומר יהודי. הרבה דם זרם שם גם בשנים '74, '78 ו-'79, טרם מלחמת לבנון. כמות האבדות העכשווית שלנו באותה גזרה נמוכה מכמות האבדות בתקופה ההיא. זה קרה מפני שצה"ל שינה סוף סוף את הכללים. מאז תחילת הקיץ ממירים סייסנו את חיי החיזבאללה. במקביל שוכללו השיטות לאיתור מוקדם של מטעני צד, וסוכלו רוב ניסיונות הפיגוע בחיילינו. הפצצת תחנות הכוח ליד ביירות, בשלהי שלשון נתניהו, אילצה את המחבלים לזנוח את תחביב הקטיושות.

למעשה, צה"ל הכריע אותם אל-הקרשים. רק אילוצי מנווה וחששות מעינא בישא גורמים לו להצניע את ההישג המרשים הזה. בישראל של עידן השלום לא נעים לנצח במלחמות. מצד שני אין עדיין חוק שמחייב אותנו להיכנע תמיד. ההצלחות של צה"ל בלבנון מבטלות את הצורך בנטישה חפוזה של רצועת הביטחון. הן מעניקות לממשלת ברק הזדמנות לבחון מחדש בנחת את הגיון הנסיגה. פג תוקפן של הנסיבות שגרמו להמר על בטחון תושבי הצפון, ולהוציא מיליארד שקלים על מיגון ישובים והקמת קו מוצבים חדש. בסכום האדיר הזה אפשר להאכיל מיליון עניים במשך שנה, או לפחות לממן את "אל המעיין" ארבע קדנציות רצופות. הצרה היא שנטישת לבנון הפכה למצווה בפני עצמה, מין צורך אובססיבי של ראש-הממשלה ושאר חוגי הנטישה. שלומם של היישובים והבנים פחות חשוב, העיקר לסגת. נשי "ארבע אמהות" אפילו התחילו להסביר בזמן האחרון שנסיגה מלבנון היא לא רק אינטרס בטחוני, אלא גם כורח מוסרי. הן וברק ממש יתאכזבו אם אסאד יגרש את החיזבאללה לגבול תורכיה, ויתחנן שנישאר בלבנון עוד שנתיים-שלוש."

פרק ט"ו: הדרך השלישית

185. בישראל, כבמדינות המערב ובייחוד במדינות האנגלו-סכסיות, קיים כוח פנימי לפעול על פי עקרונות מוסריים, או לכל הפחות להשתכנע כי אכן פועלים כך. כאשר בנסיבות מסוימות אנו נאלצים לשאת ולתת עם משהו המתנגד לנו, אנו חשים כורח לראותו כמוסרי יותר משהוא באמת, כדי להצדיק את המו"מ עמו מבחינה מוסרית. גישה זו, המאפיינת את רוב חלקיו של הציבור הישראלי, היא הרת סכנות בפוליטיקה המזרח-תיכונית, המבוססת על כוח – לא על עקרונות מוסריים. נכון אמנם שאין לנו מנוס מלהלך מו"מ עם משטרים טוטליטריים – אך איוולת היא לשגות באשליות ביחס למהותם וליעדיהם של משטרים אלו.

186. ברק ווייצמן חיים בעבר, ואילו הפוליטיקה עוסקת בהווה ובעתיד. שלום לא עושים בכוח; שלום לא עושים בהצהרות דיפלומטיות; שלום לא עושים בקדנציה אחת ואפילו לא בשתיים. שלום עושים בעבודה קשה המתנהלת שנים ארוכות. שלום שיחזיק זמן ארוך – צריך להשיג בזמן ארוך, ארוך מאד. שלום הוא תהליך. הוא צומח במשך שנים, שבמהלכם מסתגלים הצדדים למגבלות כוחם, להבנה שאין צד אחד יכול להשמיד את זולתו או לשעבדו למטרותיו. שלום לא עושים בכוח – אלא בחוץ. שלום לא עושים בין אמיצים – אלא בין נבונים. שלום עושים לא כאשר שני הצדדים מתעייפים מהמלחמה – אלא כאשר הצד התוקפן לומד את מגבלותיו של הכוח, לאחר שהשכיל להבין ששום דבר חיובי לא ניתן לעשות בכוח. שלום עושים כשמבינים שבדברים החשובים באמת הכוח הוא חסר-אונים. שלום עושים, כאשר מבינים שבמלחמה כמעט שלא משיגים דבר – אלא רק בכלכלה ובמסחר, בחילופים של חומר ורוח. שלום אמיתי מתחיל כאשר מנהיגים מפסיקים לחשוב כמו גנרלים ומתחילים לחשוב כמו סוחרים. תן וקח. שלום אמיתי מתחיל כאשר שני צדדים מחפשים את התועלת משותפת – לא בכשר החזק מנצל את יתרון כוחו ביחס לחלש. הסכם שלום עושים

כאשר מתקיים הכלל הבסיסי של דיני חוזים – חופש ההתקשרות וחופש העיצוב של תנאי ההסכם. שלום לא עושים בכוח – אך גם לא בצדקנות מוסרית המאפיינים את חלקים רבים בציבור הישראלי.

188. **ציון לא בנשק תיפדה, אך גם במוסר מופשט – אלא במשפט בינלאומי ובאמצעות מוסדות.** במשך אלפי שנה חי העם היהודי מחוץ להיסטוריה הפוליטית, ולכן יכול היה לוותר על השימוש בכוח. בתודעה ההיסטורית שלו חיו עדין גיבורי המלחמה נוראי ההוד של ימי בית ראשון ושני – אך אלה היו זכרונות עמומים ובלתי-מוחשיים. בחיי היומיום שלו היה היהודי סוחר ואיש רוח. המהפכה הציונית שינתה מצב זה כמעט בין לילה, אך לא הצליחה לעקור את שנורע, נבט וצמח במשך אלפי שנים – הכרה בעליונותם של ערכי רוח ומוסר על פני הכוח. אפילו המאה ה-20, רוויית האלימות – שבעטיה דמם של ששה מליון יהודים הותר והופקר למנגנון של רצח המוני ממוסד – לא הצליחה לעקור מורשה מפוארת זו, המעמידה אותנו כתופעה חד-פעמית בהיסטוריה האנוברסלית, שעם שהנחיל את הרעיון של **"לא בחיל ולא בכוח כי אם ברוח"**. בזה ייחודנו: מעבר לרצון הקיום הלאומי ולאנטיטרסם של כול עם הרוצה לשרוד, השכלנו לשלב את המורשה המוסרית שלנו גם כשיצאנו למלחמות-מגן שנכפו עלינו מעת לעת (**"טוהר הנשק"**).

189. המהפכה הציונית שינתה את המצב שבו חי עמנו אלפיים שנה, ויצרה את מדינת ישראל, שכל טעם קיומה הוא בהקמת סכר בפני האלימות הרצחנית המודרנית. בעשותה כן תבעה מאיתנו הציונות מחיר עצום, בהופכה אותנו – בעל כורחנו ובניגוד לאופיינו – למעייין לשותפים במשחקי הכוח הבינלאומיים. התקומה הלאומית העמידה אותנו בפני ברירה חסרת פתרון כמעט: **כיצד לעמוד על נפשנו בכל האמצעים – מבלי לאבד את נשמתנו.** הניגוד הזה – שבין מורשה מוסרית עתיקה לאילוציה של המציאות הגיאו-פוליטית – יצר את הקיטוב האידיאולוגי המפריד בין שמאל לימין.

עמדת השמאל מייצגת תפיסה הומניסטית (**"רוויה מוסר נביאים עם ליברליזם נאור"**, כדברי עמוס עוז) – הגורסת שעלינו לקבל את הסכמתם של ערביי ארץ-ישראל למפעלנו, ובלי הסכמתם, הציונות היא לא מוסרית וגם לא אפשרית. חברי אגודת **"ברית שלום"** ותומכיה (ארתור רופין, יהודה מאגנס, מרטין בובר, שמואל הוגו ברגמן ואחרים) – כמו גם יורשיהם ויורשי-יורשיהם בזמן הזה – גרסו (ועדיין גורסים) כי במידה של סבלנות וחוכמה דידאקטית נצליחו לשכנע את ערביי הארץ (לפחות את הנכונים שביניהם) כי הציונות יש בה צדק, וכי היא תביא ברכה גם לערבים. לשם השגת השיכנוע הזה מוכנה היתה תנועת **"ברית שלום"** – ומוכנים אחדים מיורשיה בהווה – להתפשר ולוותר על אספקטים חיצוניים של שיבת-ציון, ולהינזר מיסודות העשויים להרגיז בלי צורך את הערבים (כגון עצמאות מדינית מלאה עם סמל ודגל וגייסות), ולחתור לנוסחה דו-לאומית, פדראטיבית, קונפדראטיבית; כל מה שיתקבל על דעת ערביי הארץ מבחינה פוליטית ומוסרית – ובלבד שייאותו להסכים לתהליך של שיבת-ציון

הימין, לעומת זאת, גרס שהשמאל הוא נאיבי, תמים, תבוסתני, מתרפס, גלותי. גישה לאומנית זו גרסה כי הערבים יצטרכו להשלים את המציאות הציונית, ואם לא ישלימו מרצונם – ישלימו לאחר שייווכחו בעוצמת-כוחנו (**"לא יפחידונו"**). לא לנו לבקש מהם חסד או הסכמה, כדעת **"ברית-שלום"**; לא לנו להראות להם שאומנם יכולים אנו לחיות גם בלעדיהם, אך יש לנו עניין אמיתי להגשים את מפעלנו בשלום ובשותפות עימם, כדעת **"הפועל הצעיר"** ואחרים. אנו באנו ארצה לרשת אותה בדרכי שלום או בכוח הנשק. כאשר תיווצרנה כאן די עובדות, ייאלצו הערבים להשלים (ולו גם בחירוק-שיניים) עם המפעל הציוני. אם נתמיד וניצור עובדות, נתמיד ונדבר אל הערבים בשפה של עוד עז ועוד דונאם ועוד עוזי ועוד פאנטום – הם ייאלצו סוף-כל-סוף להשלים עם העובדות. עד אז, אנחנו בשלנו: בעוד ידנו האחת עושה במלאכה – ידינו השנייה אוחת באפרכסת וממתנת לטלפון מאת הערבים שנפקחו עיניהם (על-פי ניסוחו של משה דיין). במסגרת

הזרם הזה תססו גם שולי-טירוף קנאיים אשר גרסו שהמתודה הזאת יפה לא רק ביחס לערבים כי אם גם ביחס לכל הגויים: צריך לשבור את עצמות הרוסים – ואם ניאליץ, נצפץ גם על האמריקאים (ניתוח עמדות השמאל והימין מבוסס עלמאמרו של עמוס עוז "דעות על המצב", שפורסם בקובץ המאמרים באור התכלת בעזה. ספריית הפועלים 1979 עמ' 93, 94)

190. הימין והשמאל מבטאים הלכי רוח קיצוניים, שבפוליטיקה אין מסוכנים מהם – הם מסוכנים כפליים כאשר אין הם מבטאים הלכי רוח של אנשים שונים, אלא מצבי רוח של אדם אחד. אותן אדם יכול לומר בנשימה אחת דבר והיפוכו: "יכולים אנו לכבוש את קהיר בשעות ספורות" וגם "אם יחדרו הסנקים לצואר הבקבוק שמצפון לתל-אביב בישראל שלפני יוני 1967, נישמד תוך מחצית השענה". שעטנו זה של יהירות וחרדה משקף מצב נפשי של אנשים לא מאוזנים, והוא עלול להתפרץ כתגובה למצבים קיצוניים. על מצב הרוח הלאומי שלנו, שאינו יודע אלא קיצוניות, כתב בשנות ה-70 ההיסטוריון יעקב טלמון את הדברים הבאים ("בעידן האלימות", עם עובד, 1977, ע' 339-340):

"שעטנו זה של יוהרה ויראה פושה בחברה הישראלית כולה... בהתייחסות דו-ערכית זו מקופלת הסיטואציה האנושית בכללותה מאז הומצא והופעל הנשק הגרעיני, אך היא מבליטה ביתר שאת את דו-המשמעות האופפת את הגורל היהודי בכל התקופות. תו קבוע ומתמיד בהיסטוריה היהודית הוא ההידרדרות במדרון תלול – מהוד-והדר מסנוור אל אומללות אין-קץ. זה טעמן של החרדה הטורדנית, המידבקה, של החשדנות העצבנית ושל התגובות ללא פרופורציה. מן המפורסמות הוא שהפחד הנברוטי מפני תקלה ואסון דוחפים את אחז-האימה לקרבם, להגשימם."

191. אין אולי דוגמא מובהקת יותר למהפכים קיצוניים המתחוללים בליבו של אדם אחד מאשר הגלגול שעבר וייצמן מנץ קיצוני ליונה

קיצונית. מ"דק מלחמה" ל"דק שלום", בלי גווני ביניים. על עזר וויצמן, שכבר שכחנו, ניתן להיזכר באמצעות ההיסטוריון יעקב טלמון. בבוחנו את הלכי הרוח שאפינו את הימין הקיצוני בימים הרחוקים ההם, מביא הוא את עזר וויצמן כדוגמא לנציות של אז. תחת הכותרת "וכיתתו אתים לחרבות" כותב יעקב טלמון (שם עמ') (349-348):

"מכל מקום, לא נפריז כמדומה אם נאמר שבציבור נפוצה ההשקפה או ההרגשה שאכן הכוח יענה את הכל. ולנו הזכות המלאה והחובה הקדושה להזדקק לו, למירב הכוח. יש בארץ יחס של ביטול כלפי דעת-הקהל העולמית, ובח למוסדות בין-לאומיים, אשר אמנם משבעים אותנו מרורים. רבים נהנים מדברי-לגלוג על "יפי-הנפש" המטיפים מוסר, על "פרופסורים" אסטיניסטיים ובטלניים. יהיה זה מוגזם לסעון שהלך-הרוח "ריאליסטי" זה כמוהו כקיצוניות מדינית מגובשת, עקשנית ועקבית, וכסירוב מוחלט להתחשב בשיקולי מוסר וזהירות ולהגיע לאיזו-שהיא פשרה מתקבלת על הדעת. הסכנה האמיתית המדינית והחינוכית היא בהיעדר יכולת נפשית אצל רוב לעמוד בפני הבטחתם העצמית התוקפנית, המחרישה-אזנים, של הקיצוניים. ההיסטוריה מראה כי נצחונם של קיצוניים בא להם בדרך-כלל לא משום שהם נהפכו לרוב באומה – אלא משום שהרוב לא מצא עוז בנפשו להתנגד לקבוצות מיליטנטיות ולעמוד בפרץ, ונשאר פסיבי או נכנע להן. בכל סיטואציה של מתח הקיצוניים הם חשדנים מועדים, והם זורעים מבוכה, אי-ודאות, ואימה על-ידי העלאת חשדות ופחדים אשר כה קשה להפריכם בהוכחה עובדתית או רציונלית. צדקנותם העצמית הנחרצת מביכה ומשתקת את הההססנים ואת הנוטים לראות את שני צדי המטבע.

ב"הארץ" מ- 29.2.72 נתפרסם מאמר קצר, אך סימפטומטי ביותר, "בלא תסביכים" מפרי-עטו של מר עזר וויצמן. המחבר מתרעם על הטענה השגורה שיצאנו למלחמה

ושאנו עומדים במלחמה כדי להגן על קיומנו, להינצל מסכנת השמדה המהלכת עלינו אימים, ולהיאבק "בלית ברירה", לשם השגת בטחון למדינתנו. רק לפני זמן לא רב היו מטיפי מדיניות "אף שעל" זועקים שאם חס וחלילה נסוג כמה קילומטרים מסואץ או מאיזה מקום אחר, יקיץ הקץ על המדינה. אלה שהבחינו בתבוסתנות היסטורית המסתתרת מאחורי הסענה הזאת, או חשדו שהיא רציונליזציה של יצר-כוח וביקשו לבחון את אמיתותה ולהעמיד את הציבור על הסכנה שבהצגה כזאת של בעיית קיומנו – היו שקולים למטרפסיהם או מסתכנים בחרס ונידוי.

בהפליגו לתחום הפילוסופיה המדינית וההכללה ההיסטורית מצהיר מר וייצמן: "מדינה אינה יוצאת למלחמה רק כאשר סכנה מידית של השמדה מרחפת עליה... אלא (כדי לשים לאל) כל הפרעה חיצונית למאמץ הלאומי, ובדיק-יתר: כל איום בכוח על האינטרסים הלאומיים החיוניים... מימוש זכויות היסטוריות". "כל אומה בריאה ונורמלית – למדים אנו – מחליטה בנפשה... להבטיח מצב בו נוכל לנהל בעצמנו וכראות עינינו את חיינו כאן, בלי לחצים חיצוניים... כדי להגן על דרך-החיים הבריטית (ציטוט מצ'רצ'יל)... הישגים גיאוגרפיים שיוכלו להקנות לנו את מירב הסיכויים וחופש הפעולה". לבסוף אומר לנו הטייס האמיק, שבעמדה כזאת "טמונה גם הערובה הודאית ביותר לצמצום סיכוייה של מלחמה חדשה". נדמה לי שלא אחטא בחוסר דיוק או בהיעדר הגינות ואובייקטיביות אם אפרש את הדברים כמבטאים הכרה שהכוח, הכפיה, האלימות, בריכזם המירבי ובהפעלתם המתוכננת ביותר – לשון אחר: במלחמה – יענו את הכל".

192. לעומת הקיצוניות האידיאולוגית משמאל ומימין, שומה על כל ממשלה אחראית בישראל ללכת בדרך האמצע, במיוחד כאשר

משתנים הזמנים. ממשלה אחראית היא תמיד במרכז, לא חשוב מאין צמחו מנהיגיה; היא תמיד דרך שלישית; היא תמיד דרך מתונה וזהירה. פרגמטיזם של מכסימום מוסר ומשפט ומינימום של כוח הוא שאפיין את הציונות המדינית בטרם הקמת המדינה, ולאחר מכן גם את מדיניות החוץ הישראלית, ביוצרו בה רציפות חרף המהפכים הפוליטיים. מדיניות זו גרסה בערך כך: הציונות אינה צריכה להמתין להסכמה מאת הערבים והיא רשאית להקים את מפעלה בארץ. עליה לצאת לדרך ולהקים את מפעלה בארץ. אלא מה? הכל בזהירות עצומה. לא להרגיז את הגויים יותר מן ההכרח; להשתדל שאחדים מן הגויים החזקים יהיו, ליתר ביטחון, לצידנו; ליצור עובדות – אבל להשתדל להשיג לגיטימציה לקיום העובדות האלה; להשיג לגיטימציה – אבל לא להסתפק בה, אלא למהר ולתרגם אותה ללשון עובדות בשטח; לא להמתין לברכת הערבים – אבל גם לא לוותר על כל סיכוי של פשרה והידברות. (ניתוח **"הדרך השלישית"** מבוסס עמוס עוז, באור התכלת העזה, עמ' 94).

193. הלכי הרוח הקיצוניים של הימין והשמאל צריכים להשאיר תמיד בשוליים – ואילו הפוליטיקה מעשית צריכה להיות תמיד במרכז, לא רק במדיניות החוץ אלא אף במדיניות הפנים. מסיבה זו אינני חושב שהעם מפולג בין ימין לשמאל – אלא רק שפוליטקאים מסויימים נוטים ליצור קיטוב שכזה. כך גם אינני סבור שחלק מאיתנו שייך למחנה הלאומי – ואילו חלקו האחר למחנה השלום. בלב כל אחד מאיתנו פועמת גאווה לאומית וכולנו רוצים בשלום. ההתפלגות הפוליטית יותר משהיא משקפת קרע בעם – מצביעה היא על דמוקרטיה בריאה שאיננה יכולה להרשות לעצמה לחיות ללא אופוזיציה. מלחמת אחים לא תהיה אצלנו – ואילו התחרות הפוליטית חייבת להמשך, לא רק לשם הבטחת תקינותו של המינהל הציבורי, אלא גם לשם הבטחת המשכו של הרב-שיח הציבורי, הדיאלוג הפוליטי, שרק באמצעותו מתבררות האפשרויות הפתוחות בפנינו. בלא תחרות פוליטית לא יבואו לכלל מיצוי

וביטוי הדרכים השונות להשגת המטרות שהן משותפות לכולנו: חירות אישית, שגשוג כלכלי, צדק חברתי ושלום איזורי.

194. הויכוח הנוכחי איננו על הצורך בשלום, המשותף לכולנו – אלא על מהות השלום, על הדרך להשגתו, על לוחות הזמנים והקצב שבהם ניתן לממש אותו. מסיבה זו בדיוק, הצורך הדחוף ביותר הוא להפוך את התחרות הפוליטית לצורה של הידברות במקום עימות. ברב-שיח הציבורי חייבים להשתתף כל חלקיה של החברה הישראלית, כדי שכל נקודות המבט השונות יבואו לידי ביטוי. כל המידע שברשותנו, כל הפרשנויות – כל אלה צריכים למצוא דרך אל המון בית ישראל, כדי להבטיח שלא ייווצר עוד מצב שבו ציבור מסוים יכתיב את האמונות והדעות; כדי למנוע את אותה חד-צדדיות וחלקיות של מידע המאפיינת את מצבנו היום. הידברות פירושה הכרה בעליונותם של ערכים כגון סובלנות, פתיחות רעיונית, הגינות והגינה ציבוריים. על מנת שהויכוח יהיה פורה עליו לעשות שימוש בחשיבה ביקורתית, בניתוח שיטתי של רעיונות מדיניים – המבוסס על מידע רחב ככל האפשר. ערוצי התקשורת, שפותחת בפנינו הטכנולוגיה החדשה, מאפשרים לנו להחליף רעיונות ומידע בכמות ובמהירות גדולים בהרבה מכל תקופה אחרת בעבר. אם רק נשכיל להמיר את התעמולה, הסיסמאות ותקשורת התדמיות במידע וביקורת – נוכל להתקדם יחד, כעם אחד, לקראת שלום לא רק בחוץ אלא אף בבית.

פרק ט"ז: דמוקרטיה ושלו

195. עם קריסתה של ברה"מ החל מסתמן לא רק סדר עולמי חדש אלא אף סדר איזורי שונה. העובדה החשובה ביותר בעידן שלאחר המלחמה הקרה, היא השינוי הדרמטי שחל במעמדם שם האו"ם והמשפט הבינלאומי בזירה הגלובלית. האו"ם הצמיח לפתע שיניים והחל לנשוך. בתוך הכפפה הלבנה והרכרוכית של המשפט הבינלאומי תקוע היום אגרוף ברזל, המותך מרצונן ומחששותיהן של ארה"ב, רוסיה, הקהילייה האירופית וסין. בתקופת המלחמה הקרה היה לזלזול באו"ם על מה לסמוך. במשך כמה עשרות שנים היה הארגון הבינלאומי משותק למעשה, וכתחליף לעשייה פוליטית, שימש הוא זירה לדמגוגיה ולתעמולת-סרק. מועצת הביטחון הייתה מנוטרלת במרבית הנושאים החשובים – כשבעצרת הכללית שלטה הדמגוגיה של מדינות העולם השלישי. כישלוננו של האו"ם ליישם את מטרתו המוצהרת – כינון מערכת ביטחון כללי – נבע בראש ובראשונה מאי-רצונן של מעצמות-העל לתמוך בו. כתוצאה מהיריבות ביניהן, הרי שחרף עוצמתן הצבאית הגדולה, הכמעט בלעדית, היו ארה"ב וברה"מ נטולות-כוח כמעט. מדינות קטנות ובינוניות בעולם השלישי (הוא חלק ממנו), המשיכו לתמרן בחללים שנוצרו עקב האנרכיה שהשרה המאבק הבינוגושי. הכוח הצבאי הגס – ולא משפט הבינלאומי – הוא שהסדיר את היחסים הבינלאומיים.

196. אך כל זה השתנה מאז הפך גורבצ'וב את סדרי-העולם הישנים, והמיר את יחסי היריבות עם המערב ביחסים של שיתוף פעולה עימו. המשמעות היותר עמוקה של מהפכת גורבצ'וב חורגת כאמור מעבר ליחסים בין מזרח למערב, בכוננה דפוסים חדשים במכלול היחסים הבינלאומיים. מעתה ואילך אף אם האינטרסים והכוחות הפוליטיים אינם מתייצבים תמיד מאחורי האו"ם והמשפט הבינלאומי – הרי שלפחות נעשים מאמצים בלתי מבוטלים בכיוון זה, ויש לכך השלכות מרחיקות לכת על המזרח-

התיכון. האו"ם והמשפט הבינלאומי הופכים לכוחות ממשיים הפועלים בזירה הגלובלית. המשפט הבינלאומי חדל להיות משאלת-לב חסודה ונעשה לאינטרס חזק ומוחשי של המרחב הצפוני המתועש. מלחמת-המפרץ היתה המשבר הראשון בסדר גודל עולמי, שבו הצליחה קואליציה בינלאומית לכפות החלטות בינלאומיות, בתמיכתן של רוב מדינות העולם. הצלחתה של הפעולה הזאת היתה תלויה בראש ובראשונה בבינלאומיות שלה, שבאה לידי ביטוי בכך, ששום מעצמה לא התנגדה לה. אפילו סין, שפסחה על הסעיפים, החליטה לבסוף להימנע בהחלטת מועצת הביטחון, שאישרה את השימוש בכוח.

197. בזירה הבינלאומית נפתח פרק חדש – ולכן גם בפנינו נפתחו סיכויים חדשים. השלום במזרח התיכון הוא עתה לא רק חלום ציוני וחזון אמריקאי – אלא אף אינטרס של הקהילייה האירופית, של רוסיה, של סין, ואף של המזרח התיכון. העולם כולו חותר ליצירת חברה חדשה, שוחרת שלום – ולכן נוטה מאזן-הכוחות בעולם לטובת השלום. אם עד שלהי שנות ה-80 נדמה היה שהליברליזם-שוחר-השלום עשוי להיות לא יותר מתאונה היסטורית – הרי שהחל משנות ה-90 התברר, שכל מה שאינו ליברליזם-שוחר-שלום, עשוי להיראות בטווח הארוך רגע חולף.

198. על מדינת ישראל להמשיך בדרך שבה הלכה הציונות מראשית דרכה – הסתמכות על כוחו ותושייתו של העם היהודי, תוך ניצול הזדמנויות בינלאומיות טובתה. ההכרה הבינלאומית הראשונה בציונות כתנועה פוליטית, וכן חדירתה למזה"ת, הושגו כתוצאה מהתמוטטותה של האימפריה העות'מאנית ומכניסתם של הבריטים לאזור. כך גם החלטת האו"ם בעד הקמת מדינת ישראל לא הייתה מתקבלת, אלמלא ירח הדבש הקצר בין בריה"מ לארה"ב, ערב המלחמה הקרה ביניהן. ואילו עתה, משתממה המלחמה הקרה והמאבק הבין-גושי הסתיים – יכולה ישראל להשתלב בסדר העולמי החדש, ואף לתרום באורח משמעותי ליצירתו של סדר זה.

199. אף אם אין עדיין לישראל רוב בזירה הבינלאומית ובארגונים העל-לאומיים, ודאי שאין היא נמצאת עוד באותה בדידות שלה הסתגלה במשך שנות דור. בזירה בינלאומית ידידותית יותר, עשויה ישראל להצליח במאבקה להשיג שלום אמת בר-קיימא – אם רק תשכיל להציג נכון את עמדותיה, ותדע להציג פתרונות אמיתיים לבעיות השוררות במזרח-התיכון. הסיכויים לשלום כולל מצד אחד, וסיכויי המלחמה מצד שני – את שני אלו צריך להציג בחדות ובבהירות רבה ככל האפשר. ישראל, שידעה לנצח בשדות-הקרב בזכות כוחו הצבאי של צה"ל וכושר ההקרבה של לוחמיו – חייבת עתה לרכז את מיטב עוצמתה המדינית והרוחנית כדי לזכות במאבק על דעת-הקהל העולמית.

200. ניתן לכונן שלום כולל במזרח-התיכון – אבל כדי ששלום זה יתקיים לאורך זמן, עליו להבנות על יסודות אתניים של בטחון, של צדק ושל אמת. שלום שיבנה על מיתוסים ושקרים, סופו להתנפץ אל מול סלעיה האכזרים של המציאות המזרח-תיכונית. שלום אמת בר-קיימא, חייב לקחת בחשבון את טיבו האמיתי של האזור, את המבנה הפוליטי-כלכלי-חברתי הנוכחי שלו, ואת האיכות המיוחדת השוררות בו. לא די בכך שנצביע על השינוי הדרמטי שמתחולל בעולם הסובב אותנו. העובדה שבאזורים אחרים של העולם אכן חל שינוי מסוים, אין בה כשלעצמה כדי להוכיח, ולו במקצת, שתהליך דומה עובר על המזרח-התיכון. להפך: מה שבולט יותר מכל הוא, שחייתן של רוב מדינות-ערב נגד זרם הליברליזציה, המציף חלקים אחרים של העולם, כגון: מזרח-אירופה, הרפובליקות הסובייטיות לשעבר ואמריקה הלטינית. אותו הגיון ברזל, שדוחף בשלהי המאה ה-20 מדינה אחר מדינה ממלכודת העריצות לחיקה החם של הדמוקרטיה, נעצר על סף מפתנו של המזרח-התיכון – וזהו ללא ספק הגורם העיקרי שמעכב את התקדמותו של המזרח-התיכון.

201. השלום, שבעבר נתפס כמשהו חד-ממדי, קיבל בתקופתנו מספר ממדים והפך למגוון מעין כמוהו. שוב אין אנו מדברים רק על "שלום" או "מלחמה" – אלא אף על "מלחמה קרה", "שלום קר",

"שלום חמוש", "שלום חם", "שלום פתוח", "שלום אמת", "שלום קבע" וכו'. בעבר לא היה השלום אלא קר וחולף – ואילו היום הוא מתחיל להתחמם ואף להפוך מצב של קבע. השלום הקר, החמוש, אינו אלא הפסקת-אש ארעית בין מלחמה אחת לבאה אחריה; השלום הקר מעוגן בהסדרים משפטיים פורמליים, המוגדרים כ**"הסכמי שלום"**. הסכמי שלום בהיותם מאופיינים על ידי ההיבטים המשפטיים שהם הם תמיד פורמליים, מאחר שטיבו של המשפט הוא להיות פורמלי – אף אם פורמליות זו משתנה אף היא עם הזמנים עם עלייתו של הממד הערכי במשפט. שלום חמוש הינו לא יותר מהסכם בין מדינות והוא נעשה בין ממשלות – ואילו שלום חם נעשה בין עמים. שלום חם הוא יותר צורה של הידברות בין עמים – מאשר הסכם בין ממשלות. שלום קר הינו חלק מהמלחמה – חלק אינטגרלי של חברה אנושית עושת מלחמה. שלום קר אינו אלא העדר זמני של מלחמה – דבר מה שלילי, שאין לו תוכן חיובי משל עצמו.

202. **"שלום חם"** שונה מהות תכלית מ**"שלום קר"** – הוא דבר-מה חיובי, בעל ערכים ותכנים ייחודיים משלו, החורג הרבה מעבר להעדר מלחמה ולהסדרים משפטיים פורמליים המעגנים אותו. **"שלום חם"** הוא מצב חברתי שבו שוררים הרמוניה ושיתוף פעולה בין הקבוצות האפקטיביות המרכיבות את החברה האנושית – מדינות, קבוצות אתניות, מעמדות חברתיים וכו'. במצבים של **"שלום חם"** אין עוד מקום לשימוש בכוח פיזי בכלל, ולמוסד המלחמה בפרט. **"שלום חם"** הוא מצב של סובלנות הדדית (**"חיה ותן לחיות"**), של אחווה (**"שבת אחים גם יחד"**) וכו' – להבדיל מ**"שלום קר"** שאינו אלא דו-קיום בין אויבים, על יסוד מאזן הכוחות ומאזן-האימה שביניהם, בעל כורחם ובליט ברירה.

16. 203. **"שלום חם"** היינו צורה חברתית לא-קונבנציונלית, בעלת מבנה פוליטי חדש (חברה דמוקרטית-ליברלית), כמו גם מבנה כלכלי חדש (חברה מסחרית ומתועשת, המושתתת על תקשורת ומדע) – להבדיל מהחברה הקונבנציונלית שהייתה טוטליטרית, נחשלת ועושת-מלחמה. **"שלום חם"** מאפיין חברה שפניה לא לגזל

ושוד באמצעות כיבושים צבאיים – אלא לייצור מרבי באמצעות מחקר ופיתוח, מדע וטכנולוגיה. חברה שאינה מבוססת על יחסי-כוח – אלא על יחסי משפט וצדק. **"שלום חס"** היינו מצב חברתי לא קונבנציונלי, שניתן לממשו רק בהקשר של חברות מודרניות, דמוקרטיות ומתועשות. את מאפייניו של ה**"שלום חס"** צריך לתפוס יותר במונחים סוציול-פסיכולוגיים, מאשר במונחים משפטיים או פוליטיים גרידא – באשר משקף הוא תודעה קיבוצית מסוג חדש, כמו גם אידיאלים וערכים חברתיים חדשים. בחברה החדשה, ההולכת ומתהווה מאז תום המלחמה הקרה, השלום הוא מצב קבע – לא מצב של הפסקת-אש ארעית, בין מלחמות אינסופיות. ה**"שלום חס"** הוא מימושו של האידיאל הנבואי שבו על **"לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה"**; **"וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ...ופרה רוב תרעינה...ואריה כבקר יאכל תבן"**, **"שלום חס"** איננו סידור של נוחות בין הבריות – אלא הוא בעל ערך מטפיזי-קוסמי-דתי. שלום זה נחשב לבעל תוכן חיובי, כמבטא מצב של שלווה, צדק, אחוה ודרכי נועם – ולא כמצב שתוכנו שלילי: העדר מלחמה ותו לא. **"שלום חס"** הוא אותו מצב של שלום שחז"ל הרבו לדרוש בשבחי: **"אין כלי מחזיק ברכה יותר מן השלום"**; **"השלום לארץ כשאוור לעיסה"**; **"חותמו של הקב"ה - שלום"**; **"ה' עושה שלום במרומיו"** וכו'. שלום שיוסדר לא רק על-ידי הרתעה משפטית – כמו השלום האזרחי שאותה כופה המדינה בתחומה, או השלום בין מדינות שאותו כופה המשפט הבינלאומי (המבוסס על פחד מהסנקציות המשפטיות) – אלא שלום שיבוא כתוצאה מהתבגרותו המוסרית והמדינית של המין האנושי.

204. **"שלום חס"** – בדומה לחירות – הוא תהליך חברתי, ולא הליך פורמלי. מכאן גם שהשלום אינו מצב סטטי אלא דינמי. ככול שמתהדקים היחסים האנושיים; ככול שמתרבים ההרמוניה ושיתוף הפעולה הבינלאומי והבינמעמדי – כך גדול יותר שיעור השלום בחברה האנושית (אף שלא בהכרח נותן לכמת שיעור זה). השלום כצורה של תהליך חברתי (**"תהליך השלום"** במובן המדויק של

המילה, – ולא כשם של תהליך המכוון לכוון את ישראל בדרך להשמדתה) – נבדל משלום המוסדר על-ידי הסכמים בילטרליים גרידא, בכך שלעולם אין הוא מגיע אל קצו, אלא הוא הולך ומתמשך עד לאין סוף; ואף אם יגיע אי פעם לסיום כלשהו, כי אז ידרשו מאמצים בלתי פוסקים כדי לשמור עליו ולתחזק אותו.

205. מבחינה היסטורית עבר השלום שני שלבים, שנגזרו מהמשטרים הפוליטיים והכלכליים שהתפתחו בחברה האנושית. אף שהזמן ההיסטורי אינו ניתן לתיחום מדויק, ניתן להצביע על שני עידנים בהיסטוריה הארוכה של המין האנושי: בעידן הראשון – שנמשך משחר ההיסטוריה ועד המאה ה-19 – שרר בעולם מצב של מלחמה, שנבע מכך שבעולם התקיימו משטרים טוטליטריים בלבד. היו אומנם הבדלים לא קטנים בין משטרי העריצות השונים, אך אלו היו הבדלי-דרגה ולא הבדלי-מהות (גם המשטרים המעין-דמוקרטיים, שהתקיימו ביוון העתיקה ובאי אילו מקומות באירופה בימי-הביניים, לא היו משטרים דמוקרטיים במובן המודרני של המילה). בין משטרים טוטליטריים המלחמה היא מצב של קבע, אפילו כשהן שותפות לאותה דת או אידיאולוגיה. מדינות נוצריות נלחמו במדינות נוצריות, מדינות מוסלמיות נלחמו עד היום במדינות מוסלמיות, והיותן של סין ובריה"מ קומוניסטיות (לפני התפרקותה של בריה"מ) לא מנע מהן מלהימצא ביחסי עוינות חריפים ובסכסוכי גבולות בלתי פוסקים. משטרים טוטליטריים פותרים סכסוכים בינלאומיים באותה דרך שבה הם מיישבים סכסוכים פנימיים: בכוח פיזי בלבד – ולכן המלחמה היא מצב של קבע. השלום בעידן שקדם להופעת המשטרים הדמוקרטיים בעולם, היה שלילי בלבד – הפסקת-אש ארעית בין מלחמה אחת לבאה אחריה. הבריה של השלום הקר, החמוש, הוא הפחד. שלום חמוש אינו יכול להחזיק מעמד אלא שעה שקיים איזון כוחות (מאזן אימה) בין מדינות ריבוניות. משהופר מאזן הכוחות על ידי שינויים טכנולוגיים, כלכליים, פוליטיים וצבאיים – יוצאת המדינה החזקה יותר (או הסבורה שהיא חזקה יותר) למלחמה, מכניעה את יריבותיה ומכוננת אימפריה.

206. העידן השני, שהחל במאה ה-19, שבעיצומו אנו נמצאים כעת, מאופיין על-ידי הופעת משטרים דמוקרטיים בחלקים מסוימים של המרחב הצפוני המתועש – שעה שביתר חלקי-העולם ממשיכים להתקיים משטרים טוטליטריים מסורתיים ומודרניים כאחד. במצב זה נוצרו יחסי שלום בינלאומיים משני סוגים: (1) **“שלום חס”** בין חברות פתוחות (ואשר מוטב לכנותו **“שלום פתוח”** בהיותו מאפיין יחסים בין חברות פתוחות); (2) **“שלום קר”** בין חברות סגורות או ביניהן לבין חברות פתוחות. **“שלום חס”** מאופיין על ידי מאזן-אמון – ואילו **“שלום קר”** מאופיין על ידי מאזן-אימה.

207. **“שלום חס”** – שלום פתוח, שלום אמת, שלום קבע וכו’ – הינו חסר כל תקדים היסטורי ולכן כה קשה לתארו. לתאר דבר מסוים ניתן רק אם הוא כבר ישנו – ואילו דבר שטרם נוצר (או שטרם הגיע לכלל מימוש), לא ניתן לתאר אלא לכול היותר לדמיין (ואף זאת בצורה מעורפלת בלבד). לכו כשאנו אומרים שהשלום האירופי הוא דגם של **“שלום חס”** אין אנו מדייקים בלשוננו. השלום באירופה היום יותר משהוא מודל לחיקוי, הריהו הוכחה שניתן לממש **“שלום חס”** בעולם הזה ובזמן הזה. השלום האירופי יוצר קווי-המתאר של **“שלום חס”** – אך את התוכניות המפורטות יעצב כל אזור בפני עצמו, וישכלל אותו בהתאם להסטוריה הייחודית שלו.

208. **“שלום חס”** באירופה מאופיין על ידי מדינות-לאום בעלות משטרים דמוקרטיים המתארגנות במסגרת אזורית קונפדרטיבית. שלום זה מוצא ביטוי בכך שבני האדם במרחב זה, אינם עוד סגורים ומסוגרים מאחורי סורגים, מסכי-ברזל, מכסים, גבולות-מגן וחומות אחרות למיניהן – אלא הם חיים בעולם גדול ופתוח; עולם שבו תנועה חופשית של אנשים, סחורות, שירותים, הון ומידע. השלום במרחב זה בא לביטוי בהכרה שאת הסכסוכים וחילוקי-הדעות בין בני-האדם, קבוצות כיחידים, לא ניתן ליישב באמצעות כוח פיזי – אלא באמצעות מנגנונים משפטיים ודיפלומטיים, בדרכי שלום ובאמצעות נוהלים דמוקרטיים. זהו שלום המאפיין חברה, שבה היחסים הבינלאומיים אינם מבוססים עוד על מאזן-אימה אלא על יחסי-אמון; חברה שבה אין עוד מלחמות או סכסוכים גדולים

בין לאומים ומעמדות; חברה שהפרוייקט הנשגב ביותר שלה אינו אלא "יצירת שוק משותף"; חברה שבה אין עוד **"מלחמות-דמים"** אלא רק **"מלחמות מדפים"**; חברה שבה אין כמעט צורך בצבאות ובגנרלים, אלא רק במשטרות מקומיות להסדרת בטחון-פנים. מה שנשאר, הוא בעיקר פעילות כלכלית ומסחרית.

209. השלום במרחב זה מוצא את ביטויו גם בכך שהמדינות הלאומיות ההיסטוריות – לרבות מדינות שהיו בעבר הקרוב מעצמות עולמיות דוגמת אנגליה, צרפת וגרמניה – מתארגנות במסגרת **קונפדרציה אזורית על-לאומית**, שאליה הן מעבירות, מרצונן החופשי, סמכויות כלפי מעלה ומטה כאחת: (1) כלפי מעלה מעבירות הן סמכויות בענייני בטחון, חוץ, כלכלה, אקולוגיה וכו' (עניינים המשותפים לכולן); (2) כלפי מטה מעבירות הן סמכויות בענייני חברה, חינוך, תרבות וכו' (עניינים בעלי אופי מקומי). מדינות-הלאום ההיסטוריות במרחב הצפוני אינן מתפוררות אומנם – אך הן מאבדות הרבה מהכוח שהיה להן עד לפני זמן קצר. השלום בין הדמוקרטיות המערביות הוא שלום קבע – וזאת משום שהמשטרים הדמוקרטיים פותרים סכסוכים בינלאומיים, באותה דרך שבה הם מיישבים סכסוכים פנימיים: בדרכי שלום ומשפט.

210. **"השלום החם"** – או ליתר דיוק, השלום ההולך ומתחמם במרחב הצפוני – עלול להפוך לאפיזודה חולפת באם לא יינתן לו ביסוס רעיוני וצידוק אידיאולוגי. די במשבר כלכלי, אקולוגי, פוליטי או אחר – כדי שהקונפדרציה האירופית תתמוטט ותחזור ללאומנות תוקפנית, שבה המעצמות האירופיות יכניעו את שכנותיהן הבינוניות והקטנות ואף יערכו למלחמה ביניהן. לא מתוך אהבה נוצרה הקונפדרציה במערב-אירופה – ואשר מאז מהפכת ג'ורבצוב מרחיבה את גבולותיה מזרחה – אלא מאימת האימפריאליזם הסובייטי ומוראות האטום. אם לא יהפוך המשפט הבינלאומי לברית-התיכון של החברה האנושית; אם לא יהפוך המשפט החוקתי-דמוקרטי לברית-התיכון של מדינות-הלאום – כי אז צפויים לחברה האנושית סכנות איומות לאין שיעור מבעבר.

פרק י"ז: יעשה משפט צדק לשלום

211. שלום אמת, כמו נישואין של אמת, מקודש בשלושה: תום לב, חופש ההתקשרות וחופש העיצוב. משלא התקיים תנאי אחד, או יותר, יש לבטל את החתונה – אפילו החופה כבר מוכנה, האורחים הוזמנו, המדשאות הירוקות של הבית הלבן קושטו, והשולחנות עמוסים מכל טוב. הכלה, בהבינה שהחתן המוצע לה היום אינו אלא בריון אלים וחסר מעצורים; בהבינה שלא שלום-בית מצפה לה, אלא אונס ברוטאלי כבר בלילה הראשון; בהבינה שלמחרת יום החתונה צפויה היא לאיומים בלתי פוסקים, באם לא תיכנע לדרישות ולקפריזות של החתן המיועד; בהבינה שצפוי לה גיהינום בנישואים אלה; בהבינה שלנישואים אלה אין כל עתיד – בהבינה את כל אלה, צריכה ישראל להעזי ולומר בקול רם, שאין היא חפצה בחתונה מעין זו, ולכן רוצה היא לבטלה, אף אם יהיה עליה לשלם בטווח הקרוב מחיר בקרירות היחסים עם הדוד מאמריקה ועם מספר ידידי משפחה אחרים. על ישראל יהיה לחכות עד שישתנו הדברים בבית השכן; עד שזה יפסיק להיות פטריארכאלי ואלים; עד שזה יחל להיות דמוקרטי, ליברלי ושוחר שלום. או אז תוכל ישראל להיכנס לחופה כשרה למהדרין, ולחיות עם חתן שיסכים לעשות עמה שלום אמת ולטווח ארוך.

212. שלום אמת בר-קיימא במזרח התיכון, שעד לפני כעשור נידמה היה שאינו אלא חלום של אחרית-הימים – עשוי להתממש במהרה בימינו, אף אם לא מייד ועכשיו, כפי שגורסת משיחיות השקר של הממשלה הנוכחית בראשות ברק. שלום אמת לא יהיה פרי של הסכם למראית עין – אלא התוצאה של מסכת תהליכים גלובליים ואזוריים, שראשיתם בשלהי שנות ה-80 עם תום המלחמה הקרה הבינוגרשית. אף שמשקלנו היחסי בתהליכים אילו לא יהיה מכריע, לבטח יהיה רב ביחס לגורלנו האמיתי. שלום אמת חייב לכלול בתוכו לא רק מרכיבים פרוצדוראליים מתחום המשפט הבינלאומי ההסכמי – אלא אף ערכים מתחום המוסר היהודי-נוצרי כגון: קדושת החיים, חירות, צדק (בדגש על כבודם של כל בני האדם ובמיוחד של החלשים

שבהם). הגולן הינו לא רק סמל למאבקם ההיסטורי הצודק והמתמשך של העם היהודי, של הציונות ושל מדינת ישראל – אלא גם בית לרבבות אזרחים ישראלים, שאת קניינם יש לכבד.

213. בבואו להכריע בסוגיה, מתבקש בית משפט נכבד זה להתערב במדיניות החוץ והפנים שמנהלים ברק והממשלה בגיבוי הנשיא ורשות השידור. לא את השיקולים הפוליטיים של מדיניותם מתבקש בית המשפט לפסול (שחזקה שהם בלתי שפיטים) – אלא את ההיבטים המשפטיים שלה, הן בתחום המשפט הבינלאומי והן בתחום המשפט הפנים מדינתי. את השיקולים המשפטיים, המנחים אותו בבואו לדון בסוגיות של המשפט האזרחי, מתבקש בית משפט נכבד זה ליישם על סוגיות שמתחום המשפט החוקתי והמשפט הבינלאומי. אקטיביזם שיפוטי בענייני-חוץ חשוב לפחות כמו אקטיביזם שיפוטי בענייני פנים. המגמה של עליית הערכות במשפט הישראלי ביחס לפורמליזם המשפטי – המאפיינת את פסיקתו של בית משפט נכבד זה בעניינים מבית – צריך שתשתקף גם בעניינים שמחוץ. מעמד רמת-הגולן הוא יותר עניין של פנים, מאשר של חוץ. את הגולן, כמו את ירושלים, יש להשאיר מחוץ לכותלי הויכוח הציבורי. הגולן אינו יכול להיות נושא למקח וממכר פוליטי ויש להוציא אותו מסדר היום המפלגתי שלנו.

215. בטרם נחקק חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו לא היה בידי מערכת המשפט בישראל כלי הולם להתמודד עם בעיות ייחודיות מסוגן של אלו המועלות בעתירה זו – שעיקרן שמירה על כבוד האדם וחירותו ואף על כבודו של עם ועצמאותו. ואילו עתה, משנחקק חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, אין עוד צורך ללכת בשבילים צדדים כדי לשמור על הזכויות של ישראל כמדינה ושל אזרחי ישראל כיחידים. עתה ניתן ללכת בדרך המלך, בדרכו הסלולה של המשפט הבינלאומי הקנייני ואף המשפט החוקתי הישראלי, שחוק יסוד כבוד האדם וחירותו הוא הנדבך המרכזי שלו. אין עוד צורך להיזקק לפיקציות משפטיות וניתן להשיג אקטיביזם שיפוטי באמצעות כלי רב עוצמה זה, שהמחוקק הישראלי העמיד לרשותה של מערכת המשפט, במטרה שתוכל לפקח פיקוח אדוק יותר על הרשות המבצעת ואף על

הרשות המחוקקת בעצמה. **חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו** נועד לתת לבית משפט נכבד זה כלי פרשנות ליחסים מורכבים, כדי שיוכל למצוא פתרונות מקוריים למצבים ייחודיים. חוק זה חולל מהפכה בפוליטיקה הישראלית בהופכה אותה לפוליטיקה חוקתית – ולחוקה החולשת על היחסים בין השלטון, על כל רבדיו לאזרח על כל גווניו. חוק זה מפלס דרך בפני בית משפט נכבד זה כדי שיכול לצעוד ביתר ביטחון בבואו להתמודד עם בעיות סבוכות ורגישות, והוא אינו נותן אלא לגיטימציה למגמה קודמת בפסיקה הישראלית שבית משפט נכבד זה הוביל, במיוחד בשנים האחרונות. (ראה בהקשר זה את ספרו של מנחם מאוטנר "ירידת הפורמליזם ועליית הערכים במשפט הישראלי", הוצאת מעגלי דעת, 1993, שייקרא להלן לשם הקיצור "מאוטנר").

216. עליית הערכיות במשפט הישראלי על חשבון הפורמליזם המשפטי, משקפת גישה אקטיביסטית של בית משפט נכבד זה, בנוטלו על עצמו תפקיד של מחנך (ולא רק פוסק), בקובעו את הערכים שישררו במדינה (מאוטנר עמ' 9). הדגשת המימד הערכי של מערכת המשפט, ביחס למימד הפורמלי שלה, משקפת מגמה של השתחררות מקטגוריות של מדעי-הטבע, ואימוץ של מתודות ייחודיות למדעי החברה (מאוטנר עמ' 20-21). עליית משקלו היחסי של המשפט הערכי ביחס לפורמליזם המשפטי, משקפת תפיסה חדשה של המשפט כמכשיר חינוכי ולא רק כמכשיר להכרעה בסכסוכים וכמכשיר לתכנון משפטי (מאוטנר עמ' 35). עליית הממד הערכי היחס לממד הפורמלי משקפת אף את הרחבת קהל היעד של הפסיקה, מקהל המשפטנים לחברה בכללותה. הרחבה זו באה לביטוי בהסתמכות על הערכים המוכרים בתרבות הכללית של החברה, תוך שימוש בשפה ודימויים בעלי משמעות על-פי התרבות הכללית, ותוך הנמכת החיץ שבין תת-תרבות המשפטית לבין התרבות הכללית (מאוטנר עמ' 36).

217. עליית משקלו היחסי של המשפט הערכי ביחס לפורמליזם המשפטי בא לביטוי גם בשינוי צורת ההנמקה של פס"ד. במסורת הפילוסופית מקובלת ההבחנה בין "הנמקה בדרך של הוכחה" לבין "הנמקה בדרך

של שכנוע. מאפייניה של **"הנמקה בדרך של הוכחה"** הם, שבדומה להיגיון המדעי, מכל מצב ניתן להגיע למסקנה אחת בלבד, לאמת אחת, שהיא בלבד נכונה. הנמקה זו כופה עצמה על המשתתף בהליך המחשבתי בלי שיוכל להתנגד לה. לעומת זאת, מתאפיינת של **"הנמקה בדרך של שכנוע"** בכך, היא שבמסגרת זו מפעילים המשתתפים שיפוט פעיל לשם מתן משקל לשיקולים מתחרים שונים. בניגוד להליך ההוכחתי, אין ההליך השכנועי מתקיים בהתאם לכללים נוקשים ומפורטים, ועם זאת אין הוא שרירותי כלל. ההליך השכנועי יכול להוליך ליותר ממסקנה אחת היכולה להיחשב נכונה, ליותר מאמת אחת. במקום להוליך למסקנה הכופה עצמה על המשתתף, אמור ההליך השכנועי להביא לידי שכנועו של המשתתף באפשרות קבלתה של המסקנה הנבחרת (**מאוטנר עמ' 27**).

218. עליית המשפט הערכי על חשבון הפורמליזם המשפטי משקפת גם מגמה של טישטוש תחומים המקובלים, של ביטול ההבחנות המסורתיות בין קטגוריות המשפט השונות. במקום קטגוריזציה מיותרת, שקשה להצדיקה ולהפעילה, מעדיפה גישה זו לברור את העקרונות החולשים על הסוגיות הנדונות בפני מערכת המשפט שבראשה עומד בית משפט נכבד זה – ומעקרונות אלו לגזור את הפתרונות המשפטיים הקונקרטיים. כדוגמא למגמה של טישטוש קווי-הגבול המבחינים בין קטגוריות המשפט השונות, יכול לשמש פס"ד שניתן על ידי בית משפט נכבד זה, בברחנו את ההשלכות של חוק עשיית עושר ולא במשפט תשל"ט-1979 על היחסים האזרחיים בעניין דיון נוסף 20/82 אדרס חומרי בנין בע"מ נגד הרלי אנד גונס ג.מ.ב.ה. פד"י מ"ב 1 עמ' 221. באנלוגיה למה שנאמר בפסק הדין הנ"ל לגבי חוק עשיית עושר ולא במשפט, החולש על כל היחסים האזרחיים – ניתן לומר שחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו הוא **"כמעין נשר גדול הפורש כנפיר"** חולש על מכלול היחסים שבין השלטון לאזרח.

219. הדגשת הערכיות במשפט ביחס לפורמליזם המשפטי באה לביטוי לא רק בהרחבת תפקידה של מערכת המשפט בחיי החברה, כמחנכת ולא רק כפוסקת – אלא גם ביחס להליך השיפוטי עצמו. לפי תפיסה זו,

בית משפט נכבד זה אינו רק פרשן של החוק – אלא אף יוצרם של חוקים. התהליך המשפטי נושא אופי יצירתי יותר משהוא נתפס בעבר. מערכת המשפט מעורבת במלאכה של פיתוח המשפט בדרך של מתן פתרונות **”יש מאין”**, לבעיות שלא נמצא להן הסדר מפורש בחקיקה. בדרך זו יוצרת מערכת המשפט, בעצם פסיקתה, את הזכות עצמה – ולא רק מצהירה עליה (**מאונטר** עמ' 51)

220. עלייתו של המשפט הערכי ביחס לפורמליזם המשפטי, באה לביטוי גם בעלייתם של דינים בעלי תוקף כללי – דוגמת **חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו** או **חוק עשיית עושר ולא במשפט תשל”ט 1979** – על חשבון דינים בעלי תוקף פרטי. דינים אלו משמשים ככלי שיפוטי מרכזי ליצירתיות משפטית. עקרונות של הגינות, סבירות, שוויון, תום לב וכו' חלים לא רק על היחסים החוזיים – אלא אף על היחסים האזרחיים בכללותם, משקפים את עליית משקלם של הערכים הליברליים ודמוקרטיים בכל רבדיה של החברה הישראלית. דינים אלו יוצרים את המשפט החוקתי של מדינת ישראל, בהקנותם ליחסים בין השלטון לאזרח אופי של יחסים אזרחיים מובהקים, המושתתים על עקרונות המוסר של מורשת ישראל, כמו גם של המורשת המערבית.

221. בבואו להכריע בעתירה הנוכחית, מתבקש בית משפט נכבד זה לשוות לנגד עיניו את דבריו של הנשיא, כבוד השופט אהרון ברק בפס”ד **בנק המזרחי**. בית משפט נכבד זה אינו מתבקש לקבוע אם סדרי העדיפויות הלאומיים – אלא לבחון את חוקיות מדיניות החוץ והפנים של ראש הממשלה והממשלה, ואשר זוכה לגיבוי על ידי הנשיא ורשות השידור.

222. הסוגיות המשפטיות שמעוררת העתירה הן כבדות משקל ומהמורכבות שהובאו בשעריו של בית משפט נכבד זה. ראש הממשלה והממשלה יהיו זקוקים ללא מעט זמן על מנת להשיב עליהן, אחת לאחת, כראוי. ואולם עד שיעשו כן, מתבקש בית משפט נכבד זה להוציא צו ביניים, כדי להבטיח שהם לא יצרו עובדות בלתי הפיכות, במהלך המשא ומתן עם סוריה, האמור, לפי הפרסום בכלי התקשורת, להתחיל היום.

אם לא יינתן צו ביניים כמבוקש, כי אז עלולים ראש הממשלה והממשלה להגיע לכלל סיכומים והבנות עם נציגיו של המשטר הסורי, אשר, יהיו בלתי חוקיים בעליל, כמפורט בעתירה. היה וייעשה כן, כי אז תקלע מדינת ישראל למצב קשה לא רק מבחינה משפטית אלא אף מדינית; עלולה היא, חס וחלילה, להראות כמי שאינה מכבדת הסכמים, ולהפוך למשל ולשגינה לא רק בפני אויבים אלא אף בפני ידידים.

223. להכרעת בית משפט נכבד זה בעניין השלום בין ישראל לסוריה עשויה להיות לא רק השלכה על עתידה של מדינת ישראל – אלא אף במידה מסוימת על עתידו של העולם כולו. הפסוק המקראי **“כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים”** מקבל, אפוא, על סף האלף ה-3, משמעות חדשה. מהיכל משפט וצדק זה של כבודכם תצא בשורה לא רק להמון בית ישראל ולמיעוט שבהרי גולן – אלא אף לארצות ניכר. דרמתית ככל שנשמעת הצהרה זו, מי אנו שנדע דרכיה ונפתוליה של ההיסטוריה האנושית – שאנו, העם היהודי, תרמנו לא מעט לעיצובה עד כה, ואשר עם כינונו של הבית השלישי עשויים אף לתרום לה שוב. דברים ברוח זו נשא המשורר הלאומי שלנו חיים נחמן ביאליק במעמד פתיחת האוניברסיטה העברית בירושלים, ביום ז' בניסן תרפ”ה (מובא בספר **“הרעיון הציוני”**, בעריכת אברהם הרצברג הוצאת כתר 1970, עמ' 221, 222):

“הארץ הזאת סגולה יתרה נתנה לה: להפוך באחרית הימים גם את הקטנות לגדולות. לפני כארבעת אלפים שנה התלקטו אל הארץ הזאת – מאור-כשדים, מארם, ממצרים וממדבר ערב – כנופיות של רועים נודדים מופרדים לשבטיהם, שמהם נבנה לבסוף, אחרי גלגולי מאורעות, לא חשובים לכאורה, עם קטן ודל גם בזמנו, עם ישראל. מעטים ורעים היו ימי העם הזה בארצו, “עם לבדד ישכון ובגויים לא יתחשב”. ואולם הוא הקים מקרבו אנשים – רובם קטני ארץ אף הם, רועי צאן ובוקרים, חורשי אדמה ובולסי שקמים כיתר אחיהם – אשר נשאו סערת רוח אלוהים בלבם ואת רעמיו וברקיו בפיהם. האנשים ההם, בדבריהם על גוי ואדם ובנושאים משא

על דברי-ימי דורם ולצרכי שעתם, הפעוטים לכאורה – העיזו לפנות אל הנצח, אל השמים ואל הארץ. והם-הם שנתנו בסופם לעולם את אבן השתייה לתרבותו הדתית והמוסרית. מעבר למאות הדורות, וממעל לראשי עמים עולים ויורדים בבמת ההיסטוריה, הגיע קולם אלינו עד היום והוא אדיר ונשגב ומלא גבורת אלהים עוד יותר מבראשונה, כאילו היה הולך ומתגבר ומוסיף כוח עם מרחק הזמנים. אחרי ההכרזה של כורש התלקטו שוב אל הארץ הדלה והחרבה הזאת כמה עשרות אלפים מגולי בבל, שהיו שוב לקבוצ קטן ודל – קטן ודל עוד מן הראשון. לא עברו כשלוש מאות שנה, ומן הארץ הקטנה הזאת עמד שוב אחד מבני ישראל, בן נגר ישראלי, שהביא בשורת הגאולה לעולם האלילי ופנה את הדרך לימות המשיח.

כאלפים שנה עברו מן היום ההוא – וכולנו עדים היום, כי לא כל האלילים חלפו עוד מן הארץ. תחת האלילים העתיקים קמו חדשים, לא טובים מן הקודמים להם. והנה באה ההכרזה של בלפור. ישראל מתלקט אל ארצו בפעם השלישית. מדוע לא יישנה אפוא הפלא גם הפעם הזאת? רצתה ההשגחה לשתף את גורלו של עם ישראל בגורלם של כל עמי התרבות שבעולם, זה שגרם אולי לגדל ולטפח בקרבם את הכרת האחריות המוסרית על שמירתם של קנייני אותה התרבות ואת החרדה הגדולה לאחריתם – במידה יתרה מזו של יתר העמים. עוד לפני שנים רבות מצאה הכרה זו את ביטוייה המרומם בפי אחד מחכמינו: "לעולם יראה אדם את עצמו ואת כל העולם כולו – כאילו הוא חציו חייב וחציו זכאי; עבר עבירה אחת – אוי לו, שהכריע את עצמו ואת העולם כלו לכף חוב".

מי יודע: אולי מה שלא יכלו לעשות עמים רבים וגדולים מתוך מהומת עושר - אותה תמצא לעשות יד עם עני ודל בארצו הקטנה מתוך עוני. מי יודע אם לא מתוך כתלי בית-מדרשו עתידה באחרית הימים לצאת תורת הכרת האחריות

הזאת על גורלה של האנושיות כלה ולהתפשט אחרי-כן בכל העמים? הרי לא לחנם נחתה יד אלוהים את העם הזה בין מצרי שאול ומצוקות שחת דרך ארבעת אלפים שנה ותשיבהו אל ביתו זאת הפעם השלישית.

ספר דברי הימים, האחרון בכתבי הקדש, איננו האחרון לדברי ימי ישראל. אל שני חלקיו הקטנים – עוד עתיד להצטרף חלק שלישי. אולי רב וגדול בערכו מן הקודמים. ואם ראשיתו של אותו הספר הוא "אדם שת נח" וסופו הכרזת כורש, שגרמה להביא אחרי שלש מאות שנה את בשורת הגאולה לעובדי האלילים העתיקים – בלי ספק תהי ראשיתו של החלק השלישי – ההכרזה של בלפור, וסופה בשורה חדשה, בשורת הגאולה לכל המין האנושי."

כשבא ההיסטוריון יעקב טלמון לסקור את מלחמת ששת הימים בפרספקטיבה היסטורית סיכם את דבריו במילים אלה ("בעידן האלימות", עמ' 396):

"לתוך חמישים שנה אחרונות דחסנו שפע, גדש, רבגוניות של היסטוריה ודרמה יותר משאפשר למצוא באלף שנות היסטורי של עם אחר. מה לא עבר עלינו? במה לא התנסינו? מה המבחנים שלא הועמדנו בהם? אילו אסונות לא פקדו אותנו? אילו עלילות לא טפלו עלינו? אומה שונאת מלחמה, שלא יצאה לקרב קרוב לאלפים שנה, יכולה עתה להתפאר בתהילה צבאית גדולה יותר מאשר הפולנים, למשל, שידעו בתולדותיהם כמעט אך ורק מפלות, או הצ'כים, שמאז 1620 לא לחמו כלל. אולם לא בכך תפארתנו ויעודנו. ועתה טולטלנו טלטלה אדירה של התפכחות משיכון, מבולמוס יצרים ומאשליית-שווא. האם מותר לקוות, שעם ישראל הולך ומתכנס לתוך עצמו (בלי להסתגר), שהוא נעשה עניי יותר, חכם יותר, סולידי יותר, ער יותר, אחראי יותר, מוסרי יותר וממילא חזק יותר, ושלא ישא עוד לשווא נפשו? לפני נעשרים שנה, כמעט, כתבתי: "ההיסטוריון היהודי נעשה מעין

מרסיר רווי-סבל מתמיד בהתייחדותו עם התעלומה של קידוש-השם היהודי ועם סוד קיומם של היהודים. בין שהוא אדוק באמונותיו בין שזנח את כל המצוות המעשיות, אין הוא יכול שלא להיזקק לאמונה. שאין להוכיחה ואין להפריכה. מאמין אני, שעל אף הסיבוכים והעיוותים, האכזבות והכישלונות אשר מהם, לכאורה, אין מנוס, עתידה ישראל יום אחד להיות בעלת משקל מבחינה רוחנית, ויחד עם הגולה היהודית – כוח רוחני רב-משמעות בעולם. שאם לא כן, לא יהיה שחר להיסטוריה.”

224. עתירה זו נתמכת בתצהיר מטעם העותר.

225. לאור האמור ובמצטבר לכל שאר הטענות שהובאו בעתירה זו, מתבקש בית משפט נכבד זה להיעתר לעתירה ולהוציא צווים כמבוקש בה.

אילון ירדן עו"ד

תצהיר

אני הח"מ אילון ירדן עורך דין העותר מצהיר בזאת כי העובדות בעתירה הן נכונות לפי מיטב ידיעתי ואמונתי.

אילון ירדן

תאריך: 3.01.2000

אפילוג: בית על רמה

בינואר 1974, בהיותי כתב צבאי של העיתון "במחנה נח"ל", פירסמתי כתבה על קיבוץ כפר חרוב שבכרמתי-הגולן, שהוקם באותה עת על חורבותיו של יישוב יהודי קדום בשם "כפר חרוב" (או "כפר חרובא"). אני מביא כתבה זו כלשונה.

השמים הנמוכים, המתוחים היטב מעבר לפינה המערבית, המישורית, של רמת הגולן, החלו פושטים מעליהם, אט-אט, את מעטה העננים השחור, הכבד. קרניים ראשונות של שמש נוחתות על האדמה. צינת הלילה, הדוקרנית כל-כך, כוחה פג עתה, לאט-לאט. בכפר פיק הנטוש, הסמוך מאד לגבול הסורי, והמשמש כשיכונו הארעי של גרעין "יפה נוף", נסוכה שלווה בראשיתית, לא מובנת כמעט, בימים טרופים אלה. "אנחנו מנותקים כמעט לגמרי מהעולם החיצון" – אומרת הילה – "הלכי הרוח שבחוץ לא מגיעים לכאן. יש פה, אולי, קצת יותר מדי שלווה."

בוקר. השעה 6. יקי, גבה-קומה ובעל שיער מתולתל-מוזהב, עושה דרכו בין החדרים ומעיר את חבריו לעבודה. רבים אינם. עם פרוץ המלחמה נקראו ליחידותיהם – תותחנים, שריון וצנחנים – ועדיין הם שם, בקווים הקדמיים. רונית ושישי וטלילה נכנסות ל"פיזיו" הלבנה, ויורדות בה לקיבוצי עמק הירדן, שבהם הן עובדות כמטפלות בבתי-הילדים. שרונה, מיירי וקרני משרכות דרכן לעבר חדר-האוכל. ואילו הגברים ממהרים אל השדה, לפזר שם, בגומחות קטנות, רעל נגד מזיקים.

עד שיחזרו החיילים ה"ביתה", מהצבא, והחיים ישובו למסלולם הרגיל, נערכים החבר'ה שבמשק למצב חרום, כדי לבצע, לפחות, את העבודות הבעורות ביותר. "כרגע, שום דבר לא מאורגן כאן" – מסביר עקיבא, מרכז המשק – "על הנייר קיימות הרבה תוכניות, שהיינו אמורים לבצען בימים אלה, אך בגלל המלחמה נאלצנו

לדחותן. יש המון עבודה ומעט אנשים, כך שכרגע רובם עובדים בענף הפלחה, שהוא החשוב ביותר".

תוספת כוח חשובה ביותר מהווים אנדרי ומארק, שבאו לכאן, כמתנדבים. למארק, ארוך-הגוף שגוון עורו שחום, שערו פרא ופניו כאילו קפואים, סיפור משלו על הדרך שבה הגיע לכאן, היישר מניו-יורק: "כשפרצה המלחמה, החלטתי לנסוע לישראל ויהי מה. היו לי כ-200 דולר, והזדקקתי ל-200 דולר נוספים, כדי להשיג את הכרטיס המיוחל. החלטתי ללכת לעבוד כדי לאסוף את הכסף הזה, אבל עוד לפני שהתחלתי לעבוד הזמנתי את הכרטיס בתקווה שיתרחש איזה נס והכסף יבוא, אולי, מאליו. התחלתי לעבוד כמלצר. באחד הימים נכנס למסעדה 'שלי' מליונר יהודי, וכשסיפר לו ה'בוס' שאני עובד כאן זמנית, כדי להרוויח את הכסף לטוס לישראל, שלף מכיסו צרור 'ירוקים' וביקש ממני לקחת את הסכום הדרוש לי. רציתי לסרב, אך כשהסביר לי האיש, שרק בדרך זו יכול הוא, הזקן, לתרום את חלקו למאמץ המלחמתי, נעניתי להצעתו."

ערפילי הבוקר נספגו אי-שם, והאוויר נעשה שקוף יותר. שמש חזקה, קיצית-משהו, נודדת דרומה, ועקיבא מציע שניגש לקיבוץ כפר חרוב, הנמצא עתה בשלבי בניה, לראות מה קורה שם. תוך כדי נסיעה, הוא מספר שחברי הגרעין ביקשו שקיבוצם ייקרא "פה-נוף" ולא "כפר חרוב", כפי שנקבע לבסוף. הבחירה הסופית מעוגנת במסורת: ארכיאולוגים שסרקו את האזור לאחר מלחמת ששת הימים, גילו כאן שדה חורבות של ישוב קדום ובו בניינים, קטע חומה וקברים שהם, כנראה שרידי הכפר חרוב (או חרובא) – עיירה יהודית, שנכללה בתחום סוסיטא. הקמת ישוב יהודי הנושא אותו השם, על חורבותיו של הישוב הקדום, יש בה – אומרים כאן – מין סמל לתקומת ישראל. אף-על-פי-כן דבוקים חברי הגרעין בשם שלהם. "כשנגיע לקיבוץ – תבין", אומר עקיבא, כממתיק סוד.

אל הקיבוץ מוביל כביש גישה חדש, המתחבר אל הכביש הראשי חמת-גדר – נאות-גולן. הקיבוץ בנוי בקצה מצוק, וכעל מגש של

כסף פרושה תחתיו הכנרת, על מימיה התכולים וישוביה הטובלים בירק. הבתים הלבנים של עין גב והאון נראים מכאן כקוביות משחק קטנות, ובריכות הדגים הסדורות כ"דסקיות" נוצצות. רחוק-רחוק נראים בתיה של צפת. קרוב הרבה יותר, סמוך לכפות הרגלים, נופל המבט על בוסתן רחב הבנוי מדרגות מדרגות ובו רימונים, תאנים, זיתים, גפנים ושיחי צבר, ומעיין קטן, הזורם לו לאט, כאילו להשלים אה התמונה האידיאלית-פאסטורלית. "זה הדבר הכי טוב שהסורים יכלו להשאיר לנו" – מתלהב עקיבא – "הבוסתן הזה הוא כמו גן עדן. צריך רק לרדת לשם ולקטוף."

גרעין "יפה-נוף" המיועד לכפר-חרוב, הוקם על ידי תנועת הצופים ומשתייך ל"איחוד". חבריו – כולם יוצאי בתי ספר תיכוניים טובים – מירושלים, תל אביב, חיפה, נתניה, נהריה וטבעון. "העובדה שחונכנו במסגרת חברה דומה" – אומר יקי – "מגבירה את ההבנה שבינינו."

המסלול הצבאי שלהם היה קצר יחסית: של"ת מוקדם בקיבוץ גבע (המשק האומן), טירונות, של"ת מאוחר בנחל עוז ואימון מתקדם. זה חצי שנה שהם גרים, זמנית, בבתי הישנים של אפיק (כמה בניינים ערביים שרידי הכפר פיק, פלוס שלושה אסבסטונים), ומעבדים את השדות של משק היעד שלהם – כפר חרוב. בריכת השחיה של הקיבוץ היא עדיין בגדר של חלום מתוק. אולם בתי המגורים, חדר האוכל, המועדון והמרפאה – עומדים כבר בשלבי בניה אחרונים. "עד כמה שזה תלוי בנו, בחברת סולל בונה" – אומר בוקר, מנהל העבודה – "הכל יהיה גמור עד ל-15 בינואר, המועד הסופי שנקבע לנו."

היום אחה"צ, הם יתכנסו במועדון, לישיבה מיוחדת, בה יכריעו איזה אופי ילבש חדר האוכל שלהם: צבע הקירות וצבע הריהוט, סוג הוילונות ואיכות התאורה. הם, כמו החלוצים של שנות העשרים והשלושים, מבקשים להכריע בכל נושא, לעצב את מסגרת החיים השיתופית שלהם, שלא על פי הדפוסים הקיימים. הם מתווכחים הרבה ובלהט. הפגישות מתקיימות, פעמים על אֶם-

הדרך, ופעמים בחדר המגורים, ושם נופלות ההכרעות, הגדולות כקטנות. "המדריכים מתייעצים איתנו בכל דבר עקרוני ובסופי של דבר, לדעה שלנו יש השפעה מכרעת. מה שנכון, לפעמים אנחנו חייבים לוותר על תוכניות מסויימות, בגלל ההגבלות בתקציב" – אומרת הילה.

אלפיים וחמש מאות דונמים של אדמה מעובדת, פרושים כולם מצידו המזרחי של הקיבוץ. החיטה והבקיה כבר נזרעו, וחלקות השלחין מוכשרות עתה לקראת זריעה, ויש עוד מטע של שקדים, שיניב פרי רק בעוד שנים מספר.

שעה של בין השמשות. ברדיו מדווחים על שקט יחסי בחזית הסורית, כאן מודיע משהו שהאיזור נכנס לכוונות. בפניהם של הצעירים לא ניכרת כל התרגשות. הם התרגלו לחיות עם ה"מצב". "לפני המלחמה לא הרגשנו שאנחנו הגבול. ובעצם ההרגשה הזו לא השתנתה גם אחרי המלחמה" – אומר עקיבא. "לפני המלחמה היו כמה בנות שהתכוונו לעזוב את הגרעין, עם שחרורן" – אומרת הילה – "עכשיו החליטו כולן להישאר. אבל אני חושבת שעדיין לא חיינו כאן מספיק זמן, כדי להחליט אם כל זה באמת בשבילנו. הרי עוד לא היגענו לכפר חרוב עצמו."

רונן שקיבל חופשה בת 48 שעות, הגיע הביתה, אל החברה שכבר התגעגעו אליו. היא מתחבק עם עמיר, קצוץ השיער, שחזר לא מכבר מהשבי המצרי. בעוד זמן-מה ודאי יחזרו לכאן כולם – פרט לרונן, שנפל. "האנדרטה היפה ביותר" – כתב עופר במכתב מהחזית למשק – "שיכול הגרעין להקים לרונן, זהו כפר חרוב משגשג, מתפתח ויפה."

הם יקימו אנדרטה חיה כזאת.

שלום 25 הגולן

שלום במזרח התיכון, המתיימר להיות לא רק "שלום בריקיימא" אלא אף "שלום אמת", צריך להיבנות על יסודות איתנים של ביטחון, של צדק, ומעל לכל – של אמת. והאמת הינה לא רק הקורבן הראשון של התעמולה הערבית נגד ישראל, אלא אף של מערכת ההסברה, שמנהלים ראש הממשלה והנשיא, להשגת הכרעה במאבק על דעת הקהל בישראל. כשברק וויצמן אומרים לנו, שאם המשא ומתן ייכשל, תפרוץ מלחמה, הם פשוט אינם דוברים אמת. ברק וויצמן יודעים, שעל פי מיטב ההערכות הצבאיות והמודיעיניות, אין לסוריה אופציה צבאית נגד ישראל; יודעים הם, כי המשק הסורי נמצא במיתון הולך ומעמיק; יודעים הם, כי סוריה נמצאת בבידוד מדיני הולך וגדל; יודעים הם, כי מאז התמוטטות בריה"מ, איבדה סוריה את התמיכה הבינלאומית שהייתה לה בעבר; יודעים הם, כי בעשור האחרון הצבא הסורי כמעט ולא רכש מערכות נשק חדשות, ושהוא אף מתקשה לתחזק את אלו הקיימות; יודעים הם, כי חולשתה הצבאית של סוריה רק תלך ותחריף עם הזמן.

למרות שברק וויצמן יודעים כל זאת, מהלכים הם עלינו אימים, כדי שנסכים לאשר הסכם, שהוא רע מבחינה מדינית ואף בלתי חוקי מבחינת המשפט הבינלאומי. ואולם, שלום שייבנה על שקרים של הצד הערבי ועל חצאי אמיתות של הצד הישראלי, סופו להתנפץ אל מול סלעיה האכזריים של המציאות המזרח תיכונית. כדי לסכל שלום זה, עוד בטרם יובא למשאל עם, הוגשה על ידי עו"ד אילון ירדן עתירה לבג"ץ, ובה נדרשה הממשלה להפסיק לאלתר את המשא ומתן עם סוריה. כמו כן נדרשה הממשלה לחדול מהפצת תעמולה שאינה אמת, בכל הקשור להסכם זה.

העתירה, המתפרסמת כאן במלואה, דנה לא רק בביקורת מדיניות השלום של הממשלה, אלא אף מציגה מדיניות חלופית להשגת שלום עם סוריה, שבמסגרתה תמשיך ישראל להחזיק בגולן ואף תהפוך אותו לנדבך חשוב של היחסים עמה בטווח הארוך.